Cemel ve Sıffîn'de

Gayb Haberleri

Ahmet Pişkin

Cemel ve Sıffin'de Gayb Haberleri

Ahmet PİŞKİN

Kitap Adı	:	Cemel ve Sıffin'de Gayb Haberleri
Yazar	:	Ahmet Pişkin
ISBN	:	978-975-6497-49-4
SAMER Yayınları	:	20
Editör	:	Dr. Öğr. Üyesi Halit Çil
Dizgi	:	SAMER
Kapak	:	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü
Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Bu kitap, "Cemel ve Sıffîn Savaşları Bağlamında Gayb Haberlerinin Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayım halidir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 6

— GİRİŞ —

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı 9

2. Araştırmanın İçeriği ve Yöntemi 10

3. Araştırmanın Kaynakları 11

— BİRİNCİ BÖLÜM —

GAYB HABERLERİ

A. Gaybın Tanımı..18

1. Gaybı Sadece Allah'ın Bilmesi 20

2. Allah'ın Dilediğine Gaybtan Bildirmesi 20

3. Hz. Peygamber'in Vahiy Olmadan Kendi Bilgisi ile Gaybtan Haber Vermesi 21

4. Hz. Peygamber'in Vahiyle Gaybı Bildiğine Dair Örnekler...........24

5. Hz. Peygamber'e Kur'an Dışı Vahiyle Allah'ın Gaybı Bildirmesi..............29

B. Fiten ve Melâhim..32

— İKİNCİ BÖLÜM —

CEMEL SAVAŞI'YLA İLGİLİ GAYB HABERLERİ

A. Cemel Savaşı..38

1. Birinci Gayb Haberi..41

2. İkinci Gayb Haberi..52

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM —

SIFFİN SAVAŞI'YLA İLGİLİ GAYB HABERLERİ

A. Sıffîn Savaşı 60

1. Birinci Gayb Haberi..63

2. İkinci Gayb Haberi..79

SONUÇ 82

KAYNAKÇA 86

EKLER...95

ÖNSÖZ

Son dönemlerde disiplinler arası yapılan çalışmaların önemi müşahede edilmektedir. İki veya daha fazla ilim dalının usul ve verileri bakımından birbirlerinden faydalanması, üzerinde çalışılan konuların daha iyi anlaşılması ve ortaya konulması bakımından, İslâm ilimlerine katkısı büyüktür. Ayrıca zamanı kullanma ve çalışma mesaisi bakımından faydası açıktır.

Disiplinler arası çalışmalardan Hadis ve İslâm Tarihi'ne bakıldığında usûl ve kaideleri ile rivâyetlere bakış açılarının farklı olduğu muhakkaktır. Ancak bu iki ilmin usul ve kaidelerinin kullanılmasının Hz. Peygamber'i anlamada katkıları büyüktür. Özellikle rivâyetlerin ilerleyen zamanla birlikte Hz. Peygamber'in bu hadisleri nerede, ne zaman, neden, kim için söylediğinin bilinmesi Hz. Peygamber'i anlamada önemli görülmüştür. Bu sorulara cevap verebilecek ilimlerden bir tanesi de Siyer ve İslâm Tarihi'dir. Nitekim hadiselerin ve rivâyetlerin sistematik bir şekilde anlatıldığı yegâne kaynaklar tarih kitaplarıdır.

Rivâyetlerin anlaşılmasında Hadis, Fıkıh, Siyer, Kelam, Tefsir ve İslâm Tarihi ilimlerinin verilerinden faydalanılarak olaylara kapsamlı bir şekilde bakılması, problemlerin çözülmesinde fayda sağlamaktadır. Bu amaçla uydurma rivâyetlerden sahih olanlara kadar kapsamlı bir şekilde hadislerle ilgili verilerin incelenmesi olayın iç yüzünün aydınlatılmasında etkili olmaktadır. Ayrıca bu rivâyetler tarihî bağlamında düşünüldüğünde, söylenme

sebebinin bilinmesi rivâyetleri anlama konusunda yardımcı olmaktadır. Uydurma haberin ne zaman, nerede, kim tarafından söylendiği veya kimlere fayda sağladığı tespit edilirse, o dönemin sosyal yapısı hakkında daha sağlıklı bilgi sahibi oluruz.

Biz de bu amaçla Cemel ve Sıffîn Savaşları bağlamında Hz. Peygamber'den aktarılan gayb haberleriyle ilgili rivayetleri kapsamlı bir şekilde tahlil etmeye gayret ettik. Bu iki savaşın seçilmesinin sebebi, Müslümanlar arasında siyasî ve dinî ayrılıkların bu savaşlarla birlikte başlaması ve zaman zaman grupların kendilerinin haklı olduğunu göstermek amacıyla *gayb haberlerini* kullanmış olmalarıdır.

Yüksek lisans yaptığım süre içerisinde desteklerini esirgemeyen Hacı Sani Konukoğlu Anadolu İmam Lisesi ailesine teşekkür ederim. Özellikle çalışmamı hazırlamam konusunda rehberlik eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Halit Çil'e, bu konuyu belirlemem hususunda yardımcı olan hocam Prof. Dr. Şaban Öz'e ve değerli jüri üyem Prof. Dr. Fatih Yahya Ayaz'a, her zaman maddi ve manevi olarak yardımlarını esirgemeyen hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Tülü'ye, çalışmamı okuyarak öneri ve tenkitleriyle yardımcı olan eşim Safinaz Pişkin'e ve ayrıca bu çalışmamın yayımlanmasını üstlenen SAMER Yayınlarına minnet ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ahmet PİŞKİN
Gaziantep-2019

— GİRİŞ —

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen iki ilim dalı olarak Hadis ve Siyer'e baktığımızda, yaklaşık olarak aynı tarihlerde ortaya çıktıkları düşüncesini benimsemekteyiz. Nitekim aralarında benzerlikler bulunmasına rağmen özellikle usûl açısından bariz farklılıklar mevcuttur. Gerek hadislere yaklaşımları gerekse haberi sunma yöntemleri birbirinden oldukça farklıdır. Bir diğer fark ise Hadis kitaplarında aktarılan rivâyetlerin birbirinden bağımsız olması ve bir bütünlük içinde aktarılmamasıdır. İslam Tarihi ve Siyer kaynaklarında ise olaylar bir bütünlük içerisinde ve sebep-sonuç ilişkisine dayalı olarak nakledilmektedir. Bunun yanında '*hadis ve siyer ilmi arasındaki ilişki karşılıklı faydalanma yöntemine*' dayanmakta olup, hadis ilminin verileri Siyer ve İslam Tarihi için önemli bir kaynak olmaktadır.[1]

Hz. Peygamber'den aktarılan hadislerin zamanla farklı hadis kitap türleri (Musannef, Sünen ve Müsned) içerisinde rivâyet edilmesiyle birlikte tarihî bağlamlarından koparılmıştır. Rivâyetlerin Hadis kitapları içerisinde farklı şekillerde tasniflendirilmesiyle birlikte Hz. Peygamber'in hadisleri kime, nerede, neden ve ne zaman söylediğinin rivâyetlerde tam olarak anlaşılma-

[1] Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İsar Yay., İstanbul 2008, 27-29.

dığı[2] ve bunu anlamak için farklı ilim dallarının verilerinden yararlanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı İslâm Tarih'i kitaplarında rivâyetlerin bağlamında nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığının bilinmesi hadisleri anlama konusunda önemli olmaktadır.

Tarihte Müslümanlar arasında yaşanan bazı olayların öncesinde Hz. Peygamber tarafından ashabına bildirdiği ve zamanı geldiğinde bu bilgilerin gerçekleştiği, aynı zamanda bu haberlerin bazı kitaplarda Hz. Peygamber'in peygamberliğine delalet ettiğine dair açıklamalar tespit edilmiştir. Geçmişte yaşanan bu tarz olaylara bakıldığında Hz. Peygamber'in gelecekte olacaklarla ilgili bilgi vermesine rağmen yaşanmış olması, bizi bu haberlerin sıhhati konusunda düşünmeye, araştırmaya ve tarihî bağlamında nasıl anlaşıldığının ortaya çıkarmaya yönlendirmiştir. Bu amaçla Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili vermiş olduğu *gayb haberlerinin* araştırılması amaçlanmıştır. Ancak *gayb haberlerinin* fazla olmasından dolayı, konu *Cemel* ve *Sıffîn Savaşları*'yla sınırlı tutulmuştur. Hz. Peygamber'in gaybı bilmesi ve ondan rivâyet edilen hadislerin hem hadis kitaplarında hem de tarihî bağlamı düşünüldüğünde nasıl anlaşıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buradaki amacımız rivâyetlerin uydurma veya doğruluğunu göstertmekten ziyade tarihî bağlamlarında nasıl anlaşıldığı konusu bizim için önemli olmuştur.

2. Araştırmanın İçeriği ve Yöntemi

Gayb konusuna bakıldığında daha çok Kelam ve Hadis ilimleri alanlarında yapılan çalışmalarda araştırma konusu edildikleri müşahede edilmiştir. Özellikle Siyer ve İslâm Tarihi ile ilgili çalışmalara bakıldığında bu yönde müstakil bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür.

Çalışmamız giriş ve üç bölüm şeklinde tasniflendirilmiştir. Birinci bölümde *gayb* konusunu ve onunla alakalı *fiten-melâhim* kavramlarının tanımlarını yapılmıştır. Konunun özünü oluşturan Hz. Peygamber'in gaybı bilip

[2] Özafşar, Mehmet Emin, " 'Hadisin Neliği' Sorunu ve Akademik Hadisçilik", *İslâmiyât III* (2000), (I), 40-41.

bilemeyeceği sorusu, tartışmalara çok girilmeden belirlenen başlıklar üzerinden gidilerek genel çizgileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümün yazılmasında Kelam ve Hadis ilimleri alanlarında yapılan çalışmalardan çokça istifade ederek genel bilgiler aktarılmıştır.

İkinci ve üçüncü bölümde Cemel ve Sıffîn Savaşları'yla ilgili gayb haberlerinin tespiti ve değerlendirmesi konu edilmiştir. Cemel ve Sıffîn Savaşı'yla ilgili gayb haberlerinin tespit edilmesi konusunda hem Hadis hem de ilk dönem İslâm Tarihi kitaplarından taramalar yapılmıştır. Rivâyetlerin hepsine ulaşabilme amacıyla bilgisayar programlarından faydalanılmıştır. Ayrıca Hadis kitaplarında rivâyetlerin tespit edilmesi hususunda zaman olarak hicri 3. asır ve öncesi esas alınmıştır. Ancak nadiren de olsa tek kalan ama önemli gördüğümüz bazı rivâyetleri sonraki dönem bazı hadis kaynaklarından çalışmaya eklenmiştir.

Birinci bölümde gayb konusu hakkında tespit ettiğimiz örneklerin çok olmasından ve bölümün kısa tutulması amacıyla örnekler üç ile sınırlı tutulmuş ve diğer örnekler dipnotta gösterilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde kendi açıklama ve değerlendirmelerimizi zaman zaman konuyu uzatmamak adına dipnotlara eklenmiştir. Sıffîn Savaşı'yla ilgili rivâyetleri değerlendirmesini yapmak amacıyla senedinde bulunan râviler hakkında yapmış olduğumuz araştırma sonuçları çalışmanın ekler kısmında verilmiştir.

3. Araştırmanın Kaynakları

Rivâyetlerin tespiti konusunda Hadis kitaplarından Tayâlisî'nin (204/819) *Müsned'i*[3], İbn Ebî Şeybe'nin (235/849) *el-Musannef'i*[4], Ahmed b.

---

[3] Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd (204/819), *Müsned,* I-IV, thk: Muhammed b. Abdul Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr, İmbâbe 1420/1999.

[4] İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (235/849), *el-Musannef*, I-XVI, thk: Hamed b. Abdillah-Muhammed b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1425/2004.

Hanbel'in (241/855) *Müsned'i*[5], Buhârî'nin (256/870) *es-Sahîh'i*[6], Müslim'in (/261/874) *es-Sahîh'i*[7], Tirmizî'nin *es-Sünen'i*[8], Nesâî'nin (303/916) *es-Sünen'i*[9] ve Hâkim en-Neysâbûrî'nin (405/1014) *el-Müstedrek'*i[10] kaynak olarak kullanılmıştır.

Bazı rivâyetlerin açıklama ve değerlendirmeleri için şerh kitaplarına başvurulmuştur. Özellikle Ammâr b. Yâsir hakkındaki rivâyetlerin değerlendirilmesi amacıyla Buhârî'nin şarihlerinden İbn Battâl'ın (449/1057) *Şerhu Sahîhi Buhârî,*[11] İbn Hacer'in (852/1448), *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,*[12] Aynî'nin (855/1451) *Umdetu'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*[13] isimli eserlerinden istifade edilmiştir.

Ayrıca gayb konusunda tespit edilen ayetlerin yorumlarının aktarılması amacıyla tefsir kitaplarından Taberî'nin (310/922) *Câmiu'l-Beyân an Te'vilî'l-Kur'ân (Tefsîru't-Taberî)*[14], Zemahşerî'nin (538/1144) *el-Keşşâf an Hakâiki Ga-*

---

[5] Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, I-L, thk: Şuayb el-Arnavût-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1416/1995.

[6] Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-IV, thk: Muhibuddîn el-Hatib-Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire 1400.

[7] Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (261/874), *Sahîh-i-Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî,* I-XVIII, Matbaatü'l-Mısriyye, Mısır 1349/1930.

[8] Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahkâk (279/892), *Sünen-i Tirmizî*, I-V, thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü Mustafa Albanî Halebî, 1395/1975.

[9] Nesâî, Ebû Abdirahman Ahmed b. Şuayb (303/916), *Kitâbü's-Süneni'l-Kübra*, I-XII, thk, thrc: Hasan Abdu'l-Menam Şelbî, Müessesetü'Risâle, I. bsk., Beyrut 1421/2001.

[10] Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah b. Hamdeveyh en-Neysâbûrî (405/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahîheyn*, I-V, thk: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.

[11] İbn Battâl, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik (449/1057), *Şerhu Sahîhi Buhârî*, I-X, tlk: Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad tz.

[12] İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî (852/1448), *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,* I-XIII, thk: Abdulkâdir Şeybetü'l-Hamd, Riyad 2001.

[13] Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed (855/1451), *Umdetu'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsh: Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Beyrut 1431/2001.

[14] Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vilî'l- Kur'ân (Tefsîru't-Taberî*), I-XXVI, thk: Abdullah b. Abdulhasen et-Türkî, Dâru Hicr, I. bsk., Kahire 1422/2001.

vamıdı't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Tevîl[15] *ve* İbn Kesir'in (774/1372) *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*[16] isimli eserleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Gayb rivâyetleriyle ilgili Hz. Peygamber'in hayatından örnekleri aktarmada ilk dönem Siyer eserlerinden Vâkıdî'nin (207/822) *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzî)*[17] ve İbn Hişâm'ın (218/833) *es-Sîretu'n-Nebeviyye*[18] isimli eserlerden yararlanılmıştır. Kaynaklarda gulât-ı Şîa ve Râfizî olduğu belirtilen[19] Minkârî'nin (212/827) Sıffîn Savaşı'nı müstakil olarak baştan sona anlattığı *Vak'atu Sıffîn (Sıffîn Savaşı)*[20] isimli eserinin Türkçesinden faydalanılmıştır. Bu eserin Arapçası da takip edilerek, yaşanan hadiseleri Hz. Ali cephesinin nasıl anladığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca rivâyetlerin tarih kitaplarına nasıl yansıdığını görülmesi amacıyla ilk dönem İslâm Tarihi kitaplarından; Ya'kubî'nin (292/905) *Târîhu'l-Yakûbî*[21] ve Taberî'nin *Târîhu'l-Rusul ve'l-Mulûk*[22] isimli eserleri kaynak olarak kullanılmıştır. Sonraki dönemlerdeki tarih kitaplarında farklı bir yorumların tespit edilmesi amacıyla İbnu'l-Esîr'in (630/1232) *el-Kâmil fi't-Târîh*[23] ve İbn

---

15 Zemahşerî, Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmûd b.Ömer (538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamıdı't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Tevîl*, I-VI, thk: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud-Ali Muhammed Muavvız, Mektebetü'l-Abîkân, I. bsk., Riyad 1418/1998.

16 İbn Kesir, İmâdüddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesir ed-Dımaşkî (774/1372), *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, I-XV, thk: Mustafa Seyyid Muhammed-Muhammed Seyyid Reşâd-Muhammed Fazlu'l-Acmariyyi-Ali Ahmed Abdu'l-Baki-Hasan Abbas Kutub, Müesseseti Kurtuba, I. bsk., Kahire 1421/2000.

17 Vâkıdî, Ebû Abdullah b. Ömer, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzî)*, I-III, trc: Prof. Dr. Musa K. Yılmaz, I. bsk, İstanbul 2014.

18 İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Elyârî, Abdulhafız Şelbî, Dâru İbn Kesir, III. bsk., Beyrut 1426/2005.

19 Terzi, Mustafa Zeki, "Nasr b. Müzâhim", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 415.

20 Nasr b. Müzâhim el-Minkarî (212/827), *Vak'atu Sıffîn (Sıffîn Savaşı)*, terc. Cemalettin Saylık, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

21 Ya'kubî, Ahmet b. Ebi'l- Yakûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdıh (292/905), *Târîhu'l-Yakûbî*, I-II, edit: M. Th. Houtsma, Leiden 1883.

22 Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Rusul ve'l-Mulûk (Târîhu't-Taberî)*, I-XIII, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru'l-Meârife, III. Bsk., Kahire 1968.

23 İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk: Ebu'l-Fida'Abdullah Kadî, I-XI, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. bsk., Beyrut 1407/1987.

Kesîr'in (774/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*[24] isimli eserlerine başvurulmuştur. Özellikle İbn Kesir'in kitabının peygamberliğe delalet eden rivâyetleri aldığı dokuzuncu cildinde yapmış olduğu değerlendirme ve eleştirilerinden faydalanılmıştır. Bu bölümde İbn Kesir'in de sıkça başvurduğu kitaplardan olan Beyhakî'nin (458/1066) *Kitâbu'l-Delâil* isimli eserinden zaman zaman istifade edilmiştir.[25]

Sahabelerin hayatlarını aktarılması amacıyla tabakat kitaplarından; İbn Sa'd'ın (230/845) *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir'i*[26], Belâzûrî'nin (279/892) *Ensâbu'l-Eşraf'ı*[27], İbn Abdilber'in (463/1071) *el-İstîâb fî Ma'rifeti Ashâb'ı*[28], Zehebî'nin (748/1347) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'sı*,[29] İbnü'l Esîr'in *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe'si*[30] ve İbn Hacer'in *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahâbe*[31] isimli eserlerine başvurulmuştur. Ayrıca senedde yer alan raviler hakkında hadis âlimlerinin söylediklerini bir arada aktarmalarından dolay Zehebî'nin *Mîzânu'l-İtidâl fî*

---

[24] İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, thk, Abdullah b. AbdilMuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, İmbâbe 1997.

[25] Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali (458/1066), *Delâilu'n-Nübüvve ve Marifetü Ahvâli Sâhibi'ş-Şerîa*, I-VII, thrc: Abdulmu'tî Kalacî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye/Dâru'l-Edyân li-Türâs, Kahire/1998.

[26] İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni'el-Haşimî el-Basrî (230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanci, Kahire 2001.

[27] Belâzûrî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşraf*, I-XIII, tkd., thk: Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî, (I. Cilt: thk: Muhammed Hamidullah, Dâru'l-Meârif, Mısır tz.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417/1996.

[28] İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilber el-Kurtubî (463/1071), *el-İstîâb fî Ma'rifeti Ashâb*, thrc: Âdil Mürşid, Dâru'l-A'lem, Ürdün 1423/2002.

[29] Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXVI, thk: Beşşâr Avvâd Marûf, Müssetü'r-Risâle, Beyrut 148/1996.

[30] İbnü'l Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, I-VIII, thk, tlk: Ali Muhammed El-Muavvız-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

[31] İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî (852/1448), *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahâbe,* I-IX, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut tz.

Nakdi'r-Rical[32] ve İbn Hacer'in *Tehzîbu't-Tehzîb*[33] isimli eserleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Araştırmamızda gayb konusunda son dönemlerde yapılmış güncel çalışmalardan ayet ve Hz. Peygamber'in hayatından örneklerin tespit edilmesi konusunda istifade edilmiştir. İlyas Çelebi'nin *gayb* konusunu Kur'an, sünnet ve diğer dinlerde olacak şekilde ele aldığı *İslâm İnancında Gayb Problemi*[34] isimli eserini gaybın mahiyeti ve örnekleri belirlemede azami ölçüde faydalanılmıştır. M. Said Hatipoğlu'nun Kur'an dışında Hz. Peygamber'e vahyin gelip gelmediğini irdelediği *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*[35] isimli eserine bazı örneklerin tespiti ve değerlendirilmesinde başvurulmuştur. Ayrıca Mustafa Ertürk'ün Buhârî'nin *Sahîh*'inin *Fiten* bölümünü esas alarak yapmış olduğu, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*[36] isimli eserinden konumuzla alakalı örneklerin farklı yorumları ve değerlendirmeleri konusunda istifade edilmiştir. Ayrıca Mahmut Demir'in Ammâr b. Yâsir hakkındaki Hz. Peygamber'den aktarılan 'seni azgın bir grup öldürecektir' rivâyetini

değerlendirdiği makalesi sıkça başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almıştır.[37] Araştırmamızda gayb konusu hakkında delil olarak kaydettiğimiz ayetlerin meallerini Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'an Yolu Meâli*'nden yaptığımızı belirtmek isteriz.[38]

---

[32] Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, I-VIII, thk., tlk: Ali Muhammed Muavvız-Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Abdülfettâh Ebû Sünne, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1995.

[33] İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî (852/1448), *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-IV, thk: İbrahim ez-Zeybek- Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut tz.

[34] Çelebi, İlyas, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, İfav, İstanbul 1996.

[35] Hatipoğlu, M. Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, Otto Yay., Ankara 2017.

[36] Ertürk, Mustafa, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, Fecr Yay., Ankara 2017.

[37] Demir, Mahmut, "Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: -"O'nu Azgın Bir Topluluk Öldürecek…" Rivâyeti Üzerine Bir İnceleme-", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 2007, VII (3).

[38] Kur'an Yolu Meâli, haz: Heyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2014.

— BİRİNCİ BÖLÜM —

GAYB HABERLERİ

Esrarlı bir âlemin varlığı, insanlığın gündeminde her zaman olagelmiştir. İnsanlar duyular ve zihin yoluyla öğrenebildikleriyle yetinmemişler, bunun ötesinde görünmez alanların olma ihtimallerini hep düşünmüşlerdir.[39] İnsanlar düşündükleri ve merak ettikleri bu alanlar hakkında sürekli bir öğrenme isteği içerisinde olmuşlardır. Merak edilen ve öğrenmek istenilen bilgiler geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı içine alacak şeklindedir. Geleceği öğrenme ile alakalı olarak İbn Haldun, geleceği öğrenme isteğinin insanın özünde olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir;

> "Hâdiselerin akıbetlerini (önceden) öğrenme merakı, insanların başına gelecek olan yaşama - ölme ve hayır - şer gibi hususları, bilhassa dünyanın geriye kalmış ömrünü bilme, hanedanlıkların sürelerini ve bunlar arasındaki farklı durumları öğrenme gibi umumî hâdiseleri (olmadan evvel) bilme arzusu insan nefsinin özelliklerindendir."[40]

Gayb haberleri, tüm toplumlarda olduğu gibi İslâm âlemi için de her zaman merak edilen ve öğrenmek istenilen önemli bir alan olmuştur. Özel-

---

[39] Albayrak, Halis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şûle Yay., İstanbul 1993, 15.
[40] İbn Haldun, *Mukaddime*, hzr: Süleyman Uludağ, I-II, Dergâh Yay., VII. bsk., İstanbul 2011, I, 604.

liklede bireysel ve toplumsal olarak kötüye giden iş ve olaylarla karşılaştıklarında, bunun sonucunu öğrenmek ve ona göre önlem almak amacıyla geleceğe dair haberleri öğrenme isteği Müslümanlarda da ortaya çıkan bir durum olmuştur. Bu sebeple de hadis kitaplarında yer alan *fiten-melâhim* türü hadislere önem vermişlerdir.[41]

A. Gaybın Tanımı

Gayb kelimesi sözlükte "şüphe, gözlerle görünmeyen, gizli olan her şey, peygamberin haber vermesi ile bilinen şey (cennet, cehennem)" manalarına gelmektedir.[42] Gayb ıstılah olarak , "zahirî ve batınî duyularımızın alanı dışında kalan, gözle görülemeyecek kadar gizli olan ve akıl yoluyla da idrak edilemeyen şeyler"[43], "İslâmî literatürde ve yaşayan kültürde genellikle görünmeyen aşkın âlem, insanın bilgi sahibi olamayacağı başka bir âlem, fizik ötesi âlem, manevî, ilâhî âlem ve o âlemdeki varlıklar (Allah, melekler, şeytanlar, cinler, cennet, cehennem v.s) ve oluşlar manasını karşılar oldu."[44] şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre insanın bilmediği veya haber almadığı her şeyi gayb konusuna dâhil edilebilir.

Gayb ile alakalı yapılan tanımlarda, bilinmeyen ve görünmeyen şeylerin bilinme imkânı var mı, bilinmeyen ve şahit olunmayan durumların arada

---

41 Ertürk, 225.

42 İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrim (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, III. bsk., Beyrut 1419/1999, X, 151.

43 Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, 64-65.

44 Albayrak, Halis, 20. Konuyla alakalı olarak bütüncül bir tanıma olarak görmemizden dolayı M. Said Hatipoğlu'nun gayb tanımını buraya eklenmiştir: M. Said Hatipoğlu gaybı: "Kur'an, insanın karşısına 'şehadet' ve 'gayb' olmak üzere birbirine zıt âlem koyar. Şehâdet, insanın bilgi edinebildiği sahayı, gayb ise bilgi edinemediği sahayı ifade eder. Her iki sahanın mutlak hâkimi Allah'tır. İnsanoğlu, bu iki âlemden kendisine bildirilen veya sahip olduğu imkânlarla şahsen bilebildiği ile yetinmek durumundadır. Gayb, insanın herhangi bir duyusu ile veya herhangi bir vasıta ile bilgi edinme imkânı bulamadığı saha demek olduğuna göre görülmeyen, duyulmayan, hissedilmeyen, hatırlanmayan, akılla, ilimle anlaşılamayan her şey insan için gayb konusudur." (Hatipoğlu, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, 19-20)

vasıta ya da haber veren olmadan bilinmesi mümkün mü? Soruları öne çıkmaktadır. Kendimizin bilgi sahibi olmadığı veya birinin haber vermediği, görünmeyen bilinmeyen alanı bilmemiz pek mümkün gözükmemektedir.[45] Ancak insanlık tarihine bakıldığında gaybı bildiğini iddia edenler hep var olagelmiştir. Bunlar zaman zaman kâhin, büyücü, kam, sihirbaz gibi farklı isimlerle toplumlarda yer almışlardır.[46]

Günümüzde de aynı konuların rağbette olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle derslerde öğrencilerimizin cin, şeytan, ruh, melek, büyü ve sihir gibi konular ile alakalı sorular sormasını bu konuların hala insanların gündeminde olduğuna delil mahiyetinde örneklerdir. Merak konusu olan bu alanın özüne baktığımızda, bize kapalı alanları bilme ve öğrenme isteğinin yattığını ifade edilebilir.

Gayb, sadece Allah'ın bildiği *mutlak gayb* ve insanoğlunun daha sonrasında bilgi sahibi olması ile bilebileceği *izafi gayb* olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır, ancak gerek konumuzla doğrudan ilişkili olmaması gerekse sözü uzatmamak ve bu kavramlarla ilgili çalışmaların hayli çok olmasından dolayı ayrıntıya girmemeyi uygun görmekteyiz.[47]

Gayb âleminin bilinip bilinemeyeceğini Kur'an'dan ayetler ve Hz. Peygamber'in hayatından örneklerle kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Burada varmış olduğumuz sonuç bizim Hz. Peygamber'den rivâyet edilen gayb haberlerine bakış açımızı ve konuya yaklaşımımızı ortaya koymuştur. Değerlendirmemizi hem açıklayıcı hem de anlaşılır olması açısından konu belirlediğimiz aşağıdaki başlıklar üzerinden ele alınmıştır.

1- Gaybı sadece Allah'ın bilmesi.

2- Allah'ın dilediğine gaybtan bildirmesi

---

45 Çakın, Kamil, "Fiten Rivâyetlerin Tabiatı", *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, Berikan Yay., Ankara 2016, 251.

46 Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, 13-34.

47 Bkz: Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, 68-81; Ertürk, 126-160.

3- Hz. Peygamber'in vahiy almadan kendi bilgisi ile gaybtan haber vermesi

4-Hz. Peygamber'in vahiyle gaybı bildirdiğine dair örnekler

5- Hz. Peygamber'e Kur'an dışı vahiyle Allah'ın gaybı bildirmesi

1. Gaybı Sadece Allah'ın Bilmesi

Allah'ın gaybı bilmesi ile ilgili gayb kavramının geçtiği ayetlere bakıldığında Allahu Teâlâ Kur'ân'daki; "*Size ben göklerin ve yerin gizlisini (gaybı) kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!*" [48], "*Göklerin ve yerin gizlisi (gaybı) yalnız Allah'a aittir.*"[49], "*Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.*"[50] ayetleriyle gaybın sadece kendisinin bilgisi altında olduğunu bildirmiştir. Sonuç olarak akıl ve duyularımızla bilemediğimiz, göremediğimiz, göklerde ve yerde ne varsa bunu sadece Allah bilmektedir.[51]

2. Allah'ın Dilediğine Gaybtan Bildirmesi

Allahu Teâlâ Kur'ân'da gaybı sadece kendisinin bildiğini onun dışında kimsenin gaybı bilemeyeceğini, ancak kendisinin bildirdiği kimselerin bilebileceğini ayetlerde ifade etmiştir. Kur'ân'da bu minvaldeki örnekler ise şu şekildedir; "*Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerin-*

[48] 2/Bakara, 33.
[49] 11/Hûd, 123.
[50] 6/En'âm, 59.
[51] Bkz: 9/Tevbe, 105; 10/Yunus, 20; 11/Hûd, 31; 13/Ra'd, 9; 16/Nahl, 77; 18/Kehf, 26; 23/Mü'minûn, 92; 27/Neml, 65; 32/Secde, 6; 35/Fâtır, 38; 39/Zümer, 46; 49/Hucurât, 18; 59/Haşr, 22; 62/Cum'a, 8; 64/Teğâbün, 18.

dendir."[52], *"Allah size gaybı da bildirecek değildir; fakat Allah (gaybı bildirmek için) peygamberlerinden dilediğini seçer."*[53], *"(Ey peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir."*[54], *"İşte bu kıssa, gayb haberlerindendir. Onu sana vahyediyoruz."*[55], *"Gaybı O bilir, gizlisini kimseye açmaz; ancak elçi olarak seçtiği başka."*[56] Ayetlerden anlaşıldığı üzere peygamberler dâhil hiçbir kimsenin gaybı bilemeyeceği ancak Allah'ın kendilerine bilgi vermesi durumunda elçilerinin gaybtan bilgi sahibi olabilecekleri söylenebilir.

3. Hz. Peygamber'in Vahiy Olmadan Kendi Bilgisi ile Gaybtan Haber Vermesi

Gaybı sadece Allah'ın bildiğini yukarıdaki ayetlerle açıklamıştık. Yukarıda vermiş olduğumuz ayetlere dayanarak Hz. Peygamber'in kendi bilgisi ile yani Allah'ın kendisine bildirmesi dışında gaybı bilemeyeceğini söyleyebiliriz. Ancak yine de konunun daha iyi anlaşılması için ayetler ve Hz. Peygamber'in hayatından örnekler verilmiştir.

Kur'an'dan örnekler;

1- Hz. Peygamber'in peygamberliğini inkâr edenlere, Allahu Teâlâ Hz. Peygamber'ine şu şekilde cevap vermesini istemiştir:[57] *"De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyarım." De ki: "Hiç kör ile gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?"*[58]

---

[52] 3/Âl-i İmrân, 44.
[53] 3/Âl-i İmrân, 179.
[54] 11/Hûd, 49.
[55] 12/Yûsuf, 102.
[56] 72/Cin, 26-28.
[57] Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, IX, 255.
[58] 6/En'âm, 50.

2- Hz. Peygamber'in kendisine Yahudiler ve Kureyş müşrikleri tarafından kıyametin ne zaman kopacağına dair soru sorulması üzerine[59] Allahu Teâlâ: "*Ne zaman gelip çatacak?" diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: "Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!" Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."*[60] De ki: "*Ben kendim için, Allah'ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan kimseler için uyarıcı ve müjdeleyiciyim.*"[61] ayetlerini indirmiştir.

3- Tebük savaşında münafıkların savaşa katılmamak amacıyla Hz. Peygamber'den izin aldıkları[62] ve Hz. Peygamber'in doğruluğunu araştırmadan izin vermesi üzerine Allah Hz. Peygamber'e; "*Allah seni affetti de, doğru söyleyenler sence belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?*"[63] ayetini indirdi. Vâkıdî, Tebük Gazvesi ile ilgili inen ayetler içinde zikrettiği bu ayet için şu yorumu yapmıştır; "*Onları yolculukla imtihan edip kimin doğru kimin yalancı olduğunu bilmeden…*"[64]

---

[59] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamıdı't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Tevîl,* II, 537; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm,* VI, 469.

[60] 7/A'râf, 187.

[61] 7/A'râf, 188.

[62] Vâkıdî, III, 230; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XI, 477-479.

[63] 9/Tevbe, 43.

[64] Vâkıdî, III, 260. Konuyla ilgili diğer örnekler için bakınız: 1- Hz. Peygamber'e Ashab-ı Kehf ile ilgili soru sorulması üzerine Allahu Teâlâ Hz. Peygamber'e: "*Allah izin verirse demeden hiçbir şey için, Şu işi yarın yapacağım deme! Unuttuğun takdirde Rabbini an ve umarım Rabbim bana, doğruya bundan daha yakın yolu gösterir, de*" (18/Kehf, 23-24) ayetini indirmiştir. 2- Hz. Peygamber kendisine ve soru soran inkârcılara ne yapılacağını bilmediğini; "*Ben peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilemem, ancak bana vahyedilene uyarım. Ben yalnızca açık bir uyarıcıyım.*" (46/Ahkâf, 9) ayetiyle ifade etmiştir. 3- Hicretin 6. yılında umre yapmak amacıyla Mekke'ye giden Hz. Peygamber (İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 86) burada Kureyş müşrikleri ile bir antlaşma yapmıştır. Yapılan Hudeybiye Antlaşmasının beşinci maddesine göre; "*Hz. Muhammed (sav) Kureyş'ten velisinin izni olmadan biri gelirse onlara iade edecek, Kureyş'e Hz. Muhammed'in yanındakilerden kim gelirse, onlar kendisine*

Hz. Peygamber'in hayatından örnekler;

1- Hz. Peygamber'in Bedir savaşında bilgi toplamak amacıyla seriyyeler göndermesi onun gaybı bilmediğini ve bilgi sahibi olmak amacıyla bunu yaptığı söylenebilir. Örnek olması bakımından; "Abdullah b. Cahş'ı Hz. Peygamber Mekke ve Taif arasında yer alan yere Kureyş'i gözetlemesi ve onlar hakkında bilgi getirmesi için."[65]; "Ebu Süfyan ve kervanı hakkında bilgi almak amacıyla iki kişi göndermesi."[66], "Hz. Peygamber'in Medine'den çıkmadan önce Talha b. Ubeydullah ile Said b. Zeyd'i kervan hakkında bilgi toplamak amacıyla göndermesi"[67] verilebilir.

2- Hz. Peygamber'in amcası Abbas Uhud Savaşı için gelmekte olan Kureyş müşriklerini haber vermek amacıyla mektup göndermiştir.[68]

3- Recî' Vak'ası: Hicretin 3. yılında Adal ve Kâre kabilelerinin Hz. Peygamber'den kendilerine İslâm'ı anlatacak birilerini istemeleri üzerine Hz. Peygamber altı kişiyi göndermiş, ancak bu altı kişi şehit edilmiştir.[69]

4- Bi'ri Maûne: Hicretin dördüncü yılında Âmir b. Mâlik Hz. Peygamber'den Necid halkına İslâm'ı öğretmek amacıyla adamlar göndermesini istemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber de; "Ben onlar için Necid ehlinden korkuyorum" demiştir. Bunun üzerine Amir; "Ben onlara komşuyum, gön-

---

iade etmeyecektir." (Hamîdullah, Muhammed, *Mecmûatü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hılâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1405/1985, 77). Antlaşma yapıldıktan sonra Medine'ye gelen kadınlar arasında Ümmü Gülsüm'ü Hz. Peygamber geri göndermemiştir (İbn Hişâm, 867). Gelen kadınlar için ayrı veya özel bir madde olmadığından Hz. Peygamber onları kapsam dışında bırakmıştır. Allahu Teâlâ Kur'ân'da; "*Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınayın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin.*" (60/Mümtehine, 10) ayetiyle bu durumda olan kadınların imtihan edilmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Şayet Hz. Peygamber kendi bilgisi ile gaybı bilseydi, kadınları imtihana tabi tutmaya gerek kalmadan Müslüman ya da kâfir olduklarını doğrudan beyan ederdi.

65 Taberî, *Târîhu't-Taberî,* II, 411; İki kişinin ismi İbn Hişâm'da Besbes b. Amr ve Adiy b. Ebizzağba olarak geçmiştir (İbn Hişâm, 507).

66 Taberî, *Târîhu't-Taberî,* II, 433; İbn Hişâm, 520.

67 Taberî, *Târîhu't-Taberî,* II, 478.

68 Vâkıdî, I, 256.

69 İbn Hişâm, 738-739.

der senin işine davet etsinler." demesi üzerine Hz. Peygamber ashabından kırk kişiyi Necid'e göndermiştir. Ancak giden sahabelerden yalnızca iki kişi dışında hepsi yolda şehitlik makamına ulaşmıştır.[70] Yaşanan bu iki olayda da Hz. Peygamber'e Allah'ın gaybı bildirmediği zamanlarda gaybı bilemeyeceği açıkça görülmektedir. Aksini söylemek ise Hz. Peygamber'in, öldürüleceğini bile bile arkadaşlarını adı geçen kabilelere gönderdiği sonucuna götürmektedir. Ki Hz. Peygamber hakkında böyle bir ithamda bulunmak akıl alacak bir iş değildir.[71]

4. Hz. Peygamber'in Vahiyle Gaybı Bildiğine Dair Örnekler

Bu bölümde Hz. Peygamber'e Allah'ın geçmişe, şimdiki zamana ve geleceğe yönelik bildirdiği gayb haberleri ile ilgili örnekler verilmiştir. Geçmiş

---

[70] İbn Hişâm, 751-752.

[71] Konuyla ilgili diğer örnekler için bakınız: 1- Benî Mustalik Gazvesi sonrası dönüşte konaklanan yerde ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çıkan Hz. Aişe gerdanlığını düşürmüş sonrasında onu aramak için gittiği yere geri dönmüştür. Hz. Peygamber Hz. Aişe'nin gerdanlığını aramak amacıyla gittiğini bilmediği için orduya hareket etmesini emretmiştir, ancak Hz. Aişe gerdanlığı aramak amacıyla gitmesinden dolayı geri kalmıştır. Arkadan gelen Safvan b. Muattal onu görmüş ve orduya yetiştirmiştir. Bu şekilde meydana gelen gelişmeler sonucu Hz. Aişe hakkında Safvan b. Muattal ile ilgili iftiralar atılmıştır (İbn Hişâm, 845-846). Bir süre sonra Hz Peygamber Hz. Aişe'nin yanına giderek ona şunları; "İnsanların dedikleri sana ulaşmıştır, insanların dediklerini yapmış isen Allah'a tövbe et, Allah kullarının tövbelerini kabul eder." söylemiştir. Hz. Aişe Hz. Peygamber'in uykusunda kendisi ile alakalı Allah'ın yalanlayacağı bir şey göreceğini umduğunu, beraatını ya da bir haber alacağını belirtmektedir (İbn Hişâm, 847). Daha sonra ise Hz. Peygamber Hz. Aişe hakkında: "*Müjde Ey Aişe, Allah senin beraatını indirdi.*" demiştir (İbn Hişâm, 849). Burada da görüleceği üzere Hz. Peygamber olayın nasıl gerçekleştiğini bilmemekte ve ancak Allah'ın kendisine bildirmesiyle bilmektedir. 2- Rıdvan Biati; Hz. Peygamber umre için geldiği Mekke'ye Müslümanların girmesi için izin vermeleri konusunda elçi olarak Hz. Osman'ı göndermiştir. Hz. Osman Hz. Peygamber'in mesajını Kureyş müşriklerine ulaştırmıştır ancak onlar sadece istiyorsa kendisinin tavaf yapabileceğini söylemişlerdir. Hz. Osman'ın Hz. Peygamber olmadan umre yapmayacağını söylemesi üzerine onu tutuklamışlardır. Hz. Peygamber, "Osman öldürüldü." şeklinde bir haber gelmesi üzerine yanında bulunanlardan Hz. Osman adına biat almıştır. Ancak daha sonra durumun böyle olmadığı anlaşılmıştır (İbn Hişâm, 759-760). Burada da Hz. Peygamber'in Hz. Osman'a Mekke'de ne olduğunu bilmediği anlaşılmaktadır.

ile ilgili Ashab-ı Kehf, Hz. Meryem, Hz. Yusuf, Hz. Nuh[72] hakkında Hz. Peygamber'in söyledikleri örnek olarak aktarılabilir.

Hâl'e ve geleceğe ait gayb haberleri;

1- Rifâde b. Zeyd satın aldığı unu silahın olduğu odaya bırakmış, ancak sabah olduğunda silahı ve yiyeceğinin çalındığını görmüştür. Bunun üzerine yeğeni Katâde b. Nu'mân'a durumu anlatmış, Katâde araştırma yaptıktan sonra bunu yapanın Dame b. Ubeyrık olduğunu tespit etmiş ve Resulullah'a haber vermiştir. Resulullah araştıracağını söyleyerek Katâde'yi göndermiştir. Kısa bir süre sonra Ubeyrık ailesi Hz. Peygamber'e gelerek delil olmadan Katâde b. Nu'mân ve amcası tarafından hırsızlıkla suçlandıklarını söylemişlerdir. Hz. Peygamber, Katâde'ye delil olmadan onları hırsızla suçlamaması gerektiğini söylemiştir. Katâde amcasının yanına gidip olanları anlatmış, amcası Rifâde Allah'ın büyük olduğunu söylemiştir. Bu olay hakkında Hz. Peygamber'e şu ayetler inmiştir:[73] "*İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik; hainlerden taraf olma! Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok yargılayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir. Kendilerine hıyanet edenleri savunma. Çünkü Allah, hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez. İnsanlardan gizlerler de -razı olmadığı sözü geceden kurup düzdüklerinde yanlarında olan- Allah'tan gizleyemezler. Allah onların bütün yapıp ettiklerini kuşatmaktadır.*"[74] Burada görüleceği üzere Hz. Peygamber kendi bilgisi ile

[72] 3/Âl-i İmrân, 44: "*Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar tartışırken de sen yanlarında değildin.*"; 11/Hûd, 49:"*(Ey peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin! Sabret, çünkü iyi son günahtan sakınanlarındır.*"; 12/Yûsuf, 102: "*İşte bu kıssa, gayb haberlerindendir. Onu sana vahyediyoruz. Onlar, tuzak kurmak üzere ittifak ettikleri zaman, sen onların yanında değildin.*"; 18/Kehf, 22: "*(Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir." diyecekler; "Beş kişidir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. "Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir" diyecekler. De ki: "Onların sayısını rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme!"*"

[73] Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, VII, 459-460; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, IV, 261-264.

[74] 4/Nisâ, 105-108.

gaybı bilmiş olsaydı kimin haklı kimin haksız olduğunu vahiy gelmeden haber verebilirdi, ancak görüldüğü üzere olay bu şekilde gerçekleşmemiştir.

2- Hz. Peygamber Mekke'den hicret etmeden önce Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber için uygulayacakları kararları almak amacıyla bir araya gelmişler ve burada kendi aralarında konuşmuşlardır. Konuşmada Hz. Peygamber'i hapsetme, Onu Mekke'den çıkarma ve öldürme teklifleri gelmiştir. Konuşmanın sonunda Hz. Peygamber'i öldürme kararı alarak harekete geçmişlerdir, ancak kurdukları tuzağı Allah'ın Hz. Peygamber'e şu ayetle: "*Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah'tır.*"[75] bildirmesiyle bozulmuştur.[76]

3- Medine'ye hicret ettikten sonra bir kişinin Hz. Peygamber'e 'silahları bırakarak uyuyabileceğimiz bir uyku gelmeyecek mi?' şeklinde bir soru sorması üzerine Hz. Peygamber: "*Sizden bir adam büyük bir toplulukta yanında demir olmadan oturacağını*" söylemiştir. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Hz. Peygamber'e: "*Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde iktidar verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk etmektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkâra saparsa yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır.*"[77] ayetini indirmiştir.[78] Allah'ın bu vaadi Müslümanların kâfirlere karşı galip gelmeleri ile gerçekleşmiştir.[79]

---

[75] 8/Enfâl, 30.

[76] Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XI, 133-136.

[77] 24/Nûr, 55.

[78] Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XVII, 348.

[79] İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, X, 263-264. Benzer örnekler için bakınız: 1- Farisiler ve Rumlar arasında yapılan bir savaşta Rumlar yenilmiştir. Bu haber Mekke'ye ulaşınca Hz. Peygamber ve Müslümanlar üzülmüş, müşrikler ise sevinmiş ve Müslümanlarla alay etmişlerdir. Müslümanlar Rumların yenilmesine onların Ehl-i Kitap olmasından dolayı üzülmüş-

ler, müşrikler ise Farisilerin kendileri gibi putperest olmalarından dolayı sevinmişlerdir. Bunun üzerine Allah Hz. Peygamber'e 3-9 sene içinde Rumların tekrar kazanacaklarını bildiren şu ayetleri indirmiştir (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XVIII, 448, 450; Zemahşerî, IV, 563-564): "*Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Önce olduğu gibi sonra da Allah'ın dediği olur. O gün müminler Allah'ın yardımı sebebiyle sevinecekler. O dilediğini muzaffer kılar. O çok güçlüdür, engin merhamet sahibidir.*" (30/Rûm, 2-5). Daha sonra yapılan Rumlar ile Farisiler arasındaki savaşı bu sefer Rumlar kazanmıştır (Zemahşerî, IV, 564). 2- Hz. Peygamber umre yapmak amacıyla hicretin 6.yılında Mekke'ye gitmek istemiş ancak savaş yapmak istememiştir. (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 256-258). Ğıfar, Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Eslem ve Deyl kabileleri mal ve ailelerini ileri sürerek onunla birlikte gitmeyi reddetmişlerdir. Bu kabileler Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının Medine'ye dönemeyeceklerini düşündüklerinden dolayı bu şekilde davranmışlardır (Zemahşerî, V, 538-539). Ancak Hz. Peygamber Medine'ye dönünce bu sefer Hz. Peygamber'in yanına gelip kendileri için Allah'tan bağışlamalarını talep etmişlerdir (Vâkıdî, II, 273). Bunun üzerine Allah, Hz. Peygamber'e aşağıdaki ayetlerle onların yalancı olduklarını beyan etmiştir: "*Arap kabilelerinden savaşa katılmayanlar sana, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek,* "*Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah'ın bizi bağışlamasını iste*" diyecekler. Onlara şöyle de; "*Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murat ederse, sizin için Allah'a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter? Hayır! Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir; Tam aksine siz, resulün ve müminlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini sandınız, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve kaybedenler siz oldunuz!*" (48/Fetih, 11-12). 3- Hz. Peygamber umre amacıyla Mekke'ye doğru yola çıkmadan önce rüyasında "Kendisi ve arkadaşlarının saçlarını kestirerek ya da kısaltarak Allah'ın evine gireceklerini." görmüştür. Hz. Peygamber gördüğü rüyayı sahabilere anlatmış, onlar ise bu sene Mekke'ye gireceklerini ve tavaf edeceklerini düşünmüşlerdir. Ancak o sene Hudeybiye Anlaşması neticesinde Mekke'ye giremeden geri dönmek zorunda kalmışlardır. Münafıklardan olan Abdullah b. Übey, Abdullah b. Nüfeyl, Rifâe b. Hars; "*Muhammed'in rüyası nerede?*" şeklinde konuşmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Allah Hz. Peygamber'e şu ayeti indirmiştir (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 317-318; Zemahşerî, V, 548-549): "*Allah, Resulüne gerçeğe uygun rüyasında doğruyu bildirmiştir. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur.*" (48/Fetih, 27). Hz. Peygamber Mekke'ye bu yıl gireceklerini söylemediğini ancak bunun olacağını ifade etmiştir. Ayetin devamında geçen yakın fethin ise Hudeybiye Antlaşması ve Hayber'in fethi şeklinde farklı iki görüş vardır (Zemahşerî, V, 548-549; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, XIII, 132). 4- Kamer süresi Mekke'de indirilmiştir (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXI, 317-318; Zemahşerî, V, 549; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, XIII, 286). Medine döneminde gerçekleşmiş Bedir Savaşında müşriklerin bozguna uğrayacaklarını Allah Kamer suresinde Hz. Peygamber'e haber vermiştir (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXII, 157): "*Yoksa onlar "Biz yenilmez bir topluluğuz" mu diyorlar? Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar.*" (54/Kamer, 44-45). 5- Hz. Peygamber Benî Nadir üzerine savaşmaya gittiğinde, Abdullah b. Übey b. Selûl ve arkadaşları (Rifae b. Tâbut, Abdullah b. Nebtel ve Evs b. Kayzî, Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXII, 535) Hz. Peygamber'e karşı onlara yardım edeceklerini söylemişlerdir. Ancak bu durumu Allah Hz. Peygamber'e şu ayetlerle haber vermiştir (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXII, 534-536): "*Şu münafıklık edenleri görüyor musun? Ehl-i kitap'tan inkârcı yandaşlarına, "Şayet siz çıkarılacak olur-*

---

sanız, bilin ki biz de sizinle beraber çıkarız, sizin hakkınızda (aleyhinizde) kimseye asla itaat etmeyiz. Eğer size savaş açılırsa muhakkak yardımınıza koşarız." diyorlar. Allah şahittir ki onlar düpedüz yalancıdırlar. Oysa çıkarılsalar asla onlarla beraber çıkmazlar, onlara savaş açılsa asla yardımlarına koşmazlar; yardım etmeye kalksalar da, muhakkak arkalarını dönüp kaçarlar. Ve sonunda onlar yardımsız kalırlar." (59/Haşr, 11-12). Zemahşerî bu ayetin tefsirinde ayetin peygamberliğe delalet ettiğini ve bu haberin gayb haberlerinden olduğunu belirtmiştir (Zemahşerî, VI, 82). 6- Hz. Peygamber Mekke'nin fethi için hazırlıkların yapılmasını Müslümanlara emretmiştir. Ancak Mekke'de halen malı ve çocukları olan Hâtıb b. Ebû Beltea bir mektup yazarak Mekkelilere Hz. Peygamber'in hazırlıklarını haber vermek istemiştir. Hâtıb yazdığı mektubu bir kadınla Mekke'ye doğru yollamış ancak Allahu Teâlâ Hz. Peygamber'e mektup ile ilgili haber vermesi üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali ile birlikte bazı Müslümanları mektubu Mekke'ye ulaşmadan geri almak amacıyla kadının arkasından göndermiştir (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXII, 562-63; Zemahşerî, VI, 87; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, XIII, 506). Konuyla ilgili ise şu ayet inmiştir: "*Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve hoşnutluğumu kazanmak üzere yola çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri kendilerine sevgi göstererek dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmektedirler; üstelik rabbiniz Allah'a iman ettiniz diye peygamberi ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben sizin gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bildiğim halde onlara gizliden gizliye sevgi besliyorsunuz. İçinizden kim bunu yaparsa bilsin ki doğru yoldan sapmış demektir.*" (60/Mümtehine, 1). 7- Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde ensar ile muhacirden iki kişinin kavga etmesi üzerine burada Abdullah b. Übey b. Selûl: "*Medine'ye döndüğümüzde güçlü olan zayıf olanı çıkaracaktır.*" demiştir. Abdullah b. Übey'in söylediklerini duyan bir genç (Gencin ismi kaynaklarda Zeyd b. Erkam olarak geçmektedir, Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXII, 663; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, XIV, 8) bunları Hz. Peygamber'e haber vermiştir. Abdullah b. Übey Hz. Peygamber'e gelerek bunları söylemediğine dair yemin etmiştir. Ancak burada yalancı konumuna düşen genci Allah doğrulamış ve Abdullah b. Übey b. Selûl'un yalancı olduğunu şu ayetle Hz. Peygamber'e bildirmiştir (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXII, 661-664; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, XIV, 8-9): "*Şöyle diyorlar: 'Hele Medine'ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!' Hâlbuki asıl güç ve izzet Allah'ındır, Resulünündür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler!*" (63/Münâfikûn, 8). 8- Hz. Peygamber hanımı Hz. Hafsa'ya diğer eşi Hz. Aişe'ye söylememesi gereken bir sır söylemiş ve sırrını tutmasını istemiştir. Ancak Hz. Hafsa Hz. Peygamber'in sırrını Hz. Aişe'ye haber vermiştir. Allahu Teâlâ Hz. Peygamber'e sırrın ifşa olmasını şu ayetle bildirmiştir (Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XXIII, 83-93): "*Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir. Allah size (belli durumlarda) yeminlerinizi çözmeyi meşrû kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır; O bilendir, hikmet sahibidir. Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah da durumu peygambere açıklayınca peygamber bunun bir kısmını anlattı, bir kısmından vazgeçti. Eşine konuyu anlatınca o; "Bunu sana kim haber verdi?" diye sordu. "Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi" diye cevap verdi.*" (66/Tahrîm, 1-3). Konuyla alakalı diğer ayetler için bkz: 3/Ali İmran, 186: "*Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardandır.*"; 48/Fetih, 16: "*Arkada kalan bu Arap kabilelerine de ki: Yakında çetin güç sahibi bir topluluğa karşı çağrılacaksınız; ya kendileriyle savaşacaksınız yahut müslüman olacaklar. Bu çağrıya uyarsanız Allah size güzel bir karşılık verecek, daha önce olduğu gibi geri durursanız sizi acı bir şekilde cezalandıracak.*"

5. Hz. Peygamber'e Kur'an Dışı Vahiyle Allah'ın Gaybı Bildirmesi

Buraya kadar vermiş olduğumuz ayetlere ve Hz. Peygamber'in hayatından getirdiğimiz örneklere baktığımız zaman, gaybı sadece Allah'ın bildiğini ve O'nun vahiy yoluyla bildirmesi halinde Hz. Peygamber'in gaybtan haberdar olduğunu veya olabileceğini ifade edilebilir. Ancak burada, Kur'ân dışı vahiyle Allah'ın Hz. Peygamber'e gaybı bildirip bildirmediği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Yani Kur'an dışında Hz. Peygamber'e gayba dair herhangi bir bilgi verilmiş midir yoksa verilmemiş midir? Açıkçası bu soru ve cevabı bizim konu edindiğimiz, Hz. Peygamber'in geleceğe ilişkin vermiş olduğu haberleri, Kur'an dışında Allah'ın kendisine bildirdiği ya da bildirmediği meselesidir. O yüzden bu bölümde uzun tartışmalara girmeden özet bir şekilde bu konu hakkındaki görüşleri iki madde halinde nakledeceğiz.

Birinci görüş, Hz. Peygamber'in gaybı bildiğini, ancak bu bilmenin sadece vahiyle olduğu ve bunlarında Kur'ân'da yer alan gaybi bilgilerle sınırlı olduğudur.[80]

İkinci görüş ise Hz. Peygamber'e Kur'an dışı vahiyle Allah'ın gaybı bildirmesidir.[81] Bu görüş çerçevesinde kısaca sünnet vahiy ilişkisine değinme-

---

[80] Hatipoğlu, M. Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, 28. M. Said Hatipoğlu konuyla alakalı şunları söylemektedir: "Biz, risâlet hayatı boyunca, çeşitli yerlerde gıyabında cereyan eden sayısız hadiseleri Hz. Peygamber'in şahsen bilmekte olduğunu iddia etmenin, onu beşer hüviyetinden çıkarmak demek olacağı inancını taşıyor ve muhiti haricindeki hadiseler şöyle dursun, Hz. Peygamber'in kendi çevresinde fakat gıyabında cereyan eden şeyleri, söylenen sözleri, zihinlerden geçirilenleri, Kur'ani vahiy olmadan da bildiğine delil olabilecek hiçbir ayet bilmiyoruz. Böyle vahiylerin bulunduğunu iddia edenlere göre Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber'e Kur'an'da bulunmayan vahiylerde göndermiştir. Bunun delilleri bizzat Kur'an'da mevcuddur." Hatipoğlu, M. Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, 33.

[81] Çelebi, İlyas, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", *MÜİFD*, 1993-1994, XI-XII, 185; Ertürk, 159. Konuyla alakalı olarak Ertürk şunları söylemektedir: "Hz. Peygamber'in Kur'an vahyinin yanı sıra bir başka vahiy türüyle muhatap olduğu ve bu vahiy içerisinde bizim bilmediğimiz birçok ilahi bilgininin varlığı kuvvet kazandıktan sonra bu bilgiler arasında istikbale ait malumatın da mevcut olabileceği neticesine varmamız pekâlâ mümkündür. Hadis kitaplarında bu nevi haberlerin bulunması ise istikbale yönelik bazı ilahi bilgi-

miz gerekmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in sünnetinin vahiy olup olmadığı meselesi önümüze çıkmaktadır. Kur'an dışı vahiy (vahy-i gayr-i metlüv) konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar; sünnetin tamamının vahiy kaynaklı olduğu, sünnetin vahiyle hiçbir ilişkisinin olmadığı, sünnetin bir kısmının vahye bir kısmının ise Hz. Peygamber'in beşerî tercih, içtihat ve kaynaklarına dayanmakta olduğu görüşleridir.[82] Sünnetin tamamının mı ya da bir kısmının mı vahiy ürünü olduğu veya hiçbirinin vahiy ürünü olmadığı ile alakalı değerlendirmelerini yaptığı bölümde Kırbaşoğlu, Kur'an dışında da vahyin olduğunu ancak sınırlı olduğunu[83] söylemekte ve onların şu şekilde olduğunu belirtmiştir.

> 1)Rasûl (s.a.v.) Medine'de iken rüyasında kendisinin Mekke'ye girip tavaf ettiğini gördü. Ashabına bunu haber verip umre yapmak amacıyla bin dört yüz sahabesi ile birlikte Mekke'ye doğru hareket etti. Ancak Hudeybiye mevkiinde Mekkelilerce durdurularak Umre'yi gelecek yıl yapacaklarını karara bağlayan Hudeybiye andlaşmasını imzaladı. Ashaptan bazıları Kâbe'nin ziyaretindeki bu gereksiz gecikmeden açıkça kaygılı idiler. Andlaşmanın hükümleri hakkında pek de lehte düşünmüyorlardı. Bu kişileri temsilen Ömer b. Hattab Rasûlullah'a gelerek, "Ey Allah'ın Rasûlü, bize Mekke'ye girip Kâbe'yi tavaf edeceğimizi söylememiş miydin?" dedi. Rasûlullah (s.a.v.), "Ben size bu yıl, bu yolculukta tavaf edeceğimizi söyledim mi?" diyerek cevap verdi. Sonra vahiy geldi: "Andolsun ki Allah, Rasûlünün gördüğü rüyanın hak olduğunu doğruladı. Eğer Allah dilerse, mutlaka siz Mescid-i Haram'a saçlarınızı tıraş ettirmiş (kiminizde) kı-

---

lerin vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e verildiği düşüncesini ortaya koymaktadır.", Ertürk, 211. Konuyla alakalı örneklere bkz.: Ertürk, 200-215.

[82] Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, Kitâbî Yay., İstanbul 2009, 78; Önkal, Ahmet, "Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metluvv", *Kur'ân ve Sünnet Sempozyumu*, 1-2 Kasım 1997.

[83] Kırbaşoğlu, 237-8; Örneklerin bu kadar konu ile sınırlandırılması hakkında tahlil için bkz: Genç, 96-97.

saltmış olarak güven içinde ve korkusuzca gireceksiniz. Fakat Alla, sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de bundan (Mekke'nin fethinden) önce size yakın bir fetih nasib kıldı." (48:27) Âyet; Rasûl (s.a.v.)'ın ashabıyla birlikte Mekke'ye gidip umre yapacağı şeklinde bir rüya gördüğünü teyid etmektedir. bu husus, Rasûlullah (s.a.v.)'a Kur'an'ın yanı sıra diğer direktif ve tâlimlerin de ulaştığı gerçeğinin kesin bir delilidir.

2) Rasûlullah (s.a.v.) hanımlarından birine gizli bir söz söylemiş, zevcesi bunu diğerlerine aktarmıştı. Rasûlullah (s.a.v.) bu konuyu araştırdığında zevcesi O'na, bu sırrı başkalarına aktardığını nasıl bildiğini sordu. O vakit vahiy geldi: "Hani Rasûl, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti, derken o zevce de diğerine bunu haber vermişti. Allah da O'na (Rasûl'e) bunu bildirince Rasûl de bir kısmını açıklamış, bir kısmını (söylemekten) vazgeçmişti. Artık bunu kendisine haber verince o (zevci) demişti ki, 'Bunu sana kim haber verdi?' O da, 'Bana her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan (Allah) haber verdi' demişti." (66:3). Allah'ın, Rasûl (s.a.v.)'ın söylediği gizli sözün zevcesine diğerlerine açıladığını Rasûlü'ne haber verdiği bir âyet Kur'an'da yoktur. Böyle bir ayet yoksa -ki yoktur- bu, Allah'ın Rasûlü'ne Kur'an'ın yanı sıra mesaj ve direktifler gönderdiğini ispatlar.

3) Bedir Savaşı'ndan sonra savaş ganimetlerinin dağıtılma anı geldiğinde savaşı yorumlayan Enfâl sûresi nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v.) bu sefer için yurdundan ayrıldığında Kur'an Müslümanlara şu şekilde hitap etmekteydi: "Hani Allah, iki topluluktan birinin muhakkak sizin olacağını size va'detmişti; siz de kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve küfre sapanların arkasını kesmek (köklerini kesmek) istiyordu." (8:7). Ancak Kur'an'da Allah'ın müminlere düşmanlarından bir fırkayı vereceği va'dini zikreden

başka bir âyet yoktur. Açıktır ki bu vaa'd Rasûlullah (s.a.v.)'a Kur'an'da bulunmayan doğrudan bir vahiyle verilmiştir.

4) Yine Bedir Savaşı'yla ilgili olarak Allah buyur ki; "Siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da "Şüphesiz ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim" diye cevap vermişti. (8:9). Düşmanlarına karşı bin melekle yardım edileceklerine dair Rasûlü'ne Allah'ın bu cevabı Kur'an'da başka bir yerde zikredilmemektedir.[84]

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Hz. Peygamber gaybı sadece Allah'ın bildirmesi ile bilmektedir. [85] Ancak Hz. Peygamber'in gayba dair bilgisinin sadece Kur'an'la sınırlı olmadığını, Kur'an dışında Hz. Peygamber'e Allah'ın gaybı bildirdiğini ve belli bir sayı ile sınırlı kalmadığını düşündüğümüzü ifade etmek isteriz. Ne var ki bu durumda karşımıza şu soru çıkmaktadır: "Öyleyse hadisler de geçen istikbal veya gayb ile ilgili rivâyetlerin tamamını doğru mu kabul etmek gerekmektedir?" Bu rivâyetlerin hepsinin doğru olduğunu söylememiz mümkün değildir. O yüzden geleceğe yönelik rivâyetlerin sahih olup olmadığı konusunda yapılacak araştırmalar ile hadislerin tek tek ele alınıp titiz bir çalışmayla incelenmesi ve yorumlanmasının gerekli olduğunu belirtmeliyiz.[86]

B. Fiten ve Melâhim

Müslümanlarında eski alışanlıklarının tekrardan zuhur etme düşüncesinden dolayı geleceği merak etme, öğrenme isteği olması ve akabinde de öğrenmek amacıyla Hz. Peygamber'e yönelttikleri sorular da bu yönde ol-

[84]Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, I-VI, çev: Heyet, İnkılâb Yay., II. Bsk., İstanbul 1996, II, 544-545; Verilen örnekler dışında Allah'ın vahiy dışında gaybı bildirdiğine dair başka örnekler için bkz: Ertürk, 205-208; Ertaş, Hikmetullah, "Sünnet Vahiy midir?", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 42, 2017; Genç, 80-92.

[85] Ertürk, 191; Hatipoğlu, M. Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, 28.

[86] Ertürk, 220; Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 186.

muştur.[87] Müslümanlar işlerinin kötüye gittiğini gördüklerinde önlem almak ve öğrenmek amacıyla fiten ve melâhim ile ilgili hadislere müracaat etmişlerdir.[88] Bu konular genellikle hadis kitaplarında *Kitâbu'l-Fiten ve Kitâbu'l-Melâhim* gibi bab başlıkları altında zikredilmiştir. Fiten ve melâhim ile ilgili rivâyetlerin doğurduğu sonuçların tartışılır olmasının esas sebebi bu tür rivâyetlerin özünün gelecekten haber verme olmasıdır. Bu nedenle fiten ve melâhim kavramları gaybî konular içinde değerlendirilmiştir.[89]

Fiten ve Melâhim'in Tanımı

Fiten, fitne kelimesinin çoğuludur. Fitne, sözlükte, sınama, bela, imtihan etme ve altın ve gümüşü iyisini kötüsünden ayırt etmek için ateşte sınama, anlamlarına gelmektedir.[90] Çelebi bu kelimeyi: "Fiten, İslâm toplumunda çeşitli dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan sosyal kargaşa, anarşi ve iç savaş gibi ümmet bütünlüğünü bozan her türlü yıkıcı faaliyeti ifade etmek için kullanılmıştır."[91] şeklinde tanımlamıştır.

Melâhim, ise melhame kelimesinin çoğuludur. Savaş, savaş yeri, fitne zamanı savaş, fitne zamanı ortaya çıkan büyük olay[92], şiddetli çarpışma veya bu tür olayların vuku bulduğu yer[93] manalarına gelmektedir. Çelebi, hadis kaynaklarında fiten ve melâhim kelimelerine sözlük manalarının dışında, "İslâm toplumunda çeşitli dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan her tür sosyal kargaşa, savaş ve ölümle sonuçlanan olay, kıyametten önce zuhur etmesi beklenen alâmetler şeklinde bir mana yüklendiği" kendisi ifade etmekte-

---

87 Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 152.
88 Ertürk, 225.
89 Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 184; Demirel, Harun Reşit, "Bazı Fiten, Melâhim ve Siyâsî Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi", *YYÜİFD*, III, 2000, 105; Paçacı, Mehmet, Hadis'te Apokaliptisizm ve Fiten Edebiyatı, *İslâmiyât,* II, (1998), 36.
90 İbn Manzûr, VIII, 177.
91 Çelebi, İlyas, "Fiten ve Melâhim", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 149.
92 İbn Manzûr, XII, 254.
93 Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 153.

dir.[94] Fiten ve Melâhim kavramlarındaki ortak husus, Müslümanları olumsuz yönde etkileyecek her türlü dinî, siyasî, askerî olayları konu ediniyor olmasıdır.[95] Ayrıca Fiten ve Melâhim ile ilgili rivâyetler yine bu isimler altında câmi türü eserlerin konu başlıkları arasında yer almaktadır. Bu bölümlerin muhtevası Hz. Peygamber'in vefatından kıyamete kadar vuku bulması beklenen haberlerden meydana gelmektedir. Ayrıca *Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a*, *Eşrâtu's-Sâ'a*, *Melâhim*, *Menâkıb*, *Megâzî* ve *Sıfatu'l-Kıyâme* gibi başlıkları altında bu rivâyetler toplanmıştır.[96] Bunun yanında sadece bu konuları ihtiva eden kitapları da bulunmakta ve bunlardan bir tanesi Nuaym b. Hammad'ın (ö. 228/843) *Kitâbu'l-Fiten* isimli eseridir.[97]

İslâm tarihinde Müslümanlar arasında çıkan ilk fitne olayının ne olduğu konusunda farklı tartışmalar olsa dahi Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle birlikte fitnenin zuhur ettiği kabul edilmiştir. Taha Hüseyin kitabında: "Medine'de H.35 yılında Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle fitne ateşi tutuşmuştur."[98] demiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Aişe ile Hz. Ali arasında gerçekleşen Cemel Savaşı, daha sonra Hz. Ali ile Muâviye arasındaki Sıffîn Savaşı, Harici ayaklanmaları, Harre olayı, Haccac b. Yusuf'un Mekke'yi muhasara etmesi ve Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesi gibi gerçekleşen olaylar Müslümanlar arasında yaşanmış fitne olaylarına örnek olarak gösterilmiştir. Bu savaşlardan sonra toplum içinde farklı gruplar, siyasi karışıklıklar ve akabinde siyasi, dini, ahlaki ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır.[99]

---

[94] Çelebi, "Fiten ve Melâhim", 149.

[95] Ertürk, 239.

[96] Çelik, Ali, Nuaym bin Hammad'ın Hadisçiliği ve 'Kitâbu'l-Fiten'i Üzerine Bir Değerlendirme, *Dini Araştırmalar*, Ocak- Nisan 2000, II, 99.

[97] Diğer kitaplar için bkz: Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 181-184.

[98] Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübra*, I-II, Dâru'l-Meârif, XIII. Bsk., Kahire tz., II, 249.

[99] Paçacı, 36; Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 170.

Fiten ve Melâhim türü haberlerinin kaynağı konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikle genel olarak İslâm âlemine Ehl-i Kitap yoluyla girdiği, özellikle Ka'b b. Ahbâr (ö. 32/652) ve Vehb b. Münebbih (ö. 114/732) gibi daha öncesinde Yahudi olup sonra Müslüman olan sahabiler kanalıyla nakledildikleri söylenmiştir.[100]

Kur'an dışında yer alan gayb haberleri genellikle hadis kitaplarının *Fiten* ve *Melâhim* bölümlerinde geçmiştir. İslâm Tarihi kitaplarında, gayb ile ilgili rivâyetleri, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek amacıyla yazılmış olan *Delâilü'n-Nübüvve* türü eserlerde görmek mümkündür. Özellikle bu konuda Ebû Nuaym el-Esbehânî (430/1038) ve Beyhakî'nin (458/1066) *Delâilü'n-Nübüvve*[101] isimli eserleri örnek olarak gösterilebilir.[102] Yine bu eserlerde kendi içinde farklı bölümler ihtiva etmektedir örnek olması açısından, Ebû Nuaym el-Esbehânî kitabının yirmi altıncı faslını, "Hz. Peygamber hayatta iken ve vefat ettikten sonra gerçekleşecek haberlere dair vermiş olduğu gayb haberleri" şeklinde isimlendirmiştir.[103]

---

[100] İbn Haldun, I, 607. Ayrıntılı bilgi için bkz: Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 163-167; Demirel, 120.

[101] Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali (458/1066), *Delâilu'n-Nübüvve ve Marifetü Ahvâli Sâhibi'ş-Şerîa*, I-VII, thrc: Abdulmu'tî Kalacî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye/Dâru'l-Edyân li-Türâs, Kahire/1998.

[102] Yavuz, Yusuf Şevki, "Delâilü'n-Nübüvve", *DİA*, İstanbul 1994, IX, 115-117.

[103] Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah b. Ahmed b. İshak b. Mûsâ b. Mihrân el-Esbehânî (430/1038), *Delâilü'n-Nübüvve,* I-II, thk: Muhammed Revvâs Kal'acî-Abdu'l-Ber Abbâs, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1406/1986, II, 537.

— İKİNCİ BÖLÜM —

CEMEL SAVAŞI'YLA İLGİLİ GAYB HABERLERİ

İkinci bölümün ana konusunu, Cemel Savaşı'yla alakalı gayb rivâyetlerinin tespiti ve değerlendirmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla savaş öncesi veya savaş anındaki bazı olaylarla ilgili gayb rivâyetleri tespit edilmiştir. Şunu söylemek isteriz ki tespit ettiğimiz rivâyetler doğrudan Cemel Savaş'ıyla alakalı olmaktan ziyade savaş ile ilgisi olan sahabiler ve olaylar üzerinden ele alınmıştır.

Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle birlikte Müslümanlar arasında siyasi olarak istikrarsızlığın başladığı ve Müslümanların gruplara ayrıldıkları söylenebilir.[104] Bu süreçte Müslümanlar arasında gerçekleşen olaylar ve savaşlar meydana gelmiştir. Savaşlardan ilki konu edindiğimiz Cemel Savaşı'dır. Cemel Savaşı'nın önemli olması Müslümanlar arasında gerçekleşmesi ve savaşın sonucunun İslâm inancında iman-küfür sınırı, irade hürriyeti, kader gibi konuların tartışılmasına yol açmış olmasıdır.[105] Ayrıca burada önemli sorulardan biride iki tarafında Müslüman olmasından dolayı hangi tarafın haklı olduğu ve hangi tarafın haksız olduğu meselesidir. Bundan dolayı birçok tartışmalar yapılmış ve bazen bu tartışmalara üzerinde duracağımız gayb rivâyetleri de delil olarak kullanılmıştır. Cemel Savaşı'nda kimin haklı olduğuyla ilgili olarak; Şîa ve Hariciler göre Hz. Ali haklı, ona karşı çıkanların haksız, Mu'tezile'nin çoğunluğu Hz. Ali'nin haklı, karşı tarafın haksız

---

[104] Önkal, Müslümanların; 1-Ali taraftarları, 2-Bilinçli taraftarlar, 3- Bilinçsiz taraftarlar ve 4-Osman taraftarları şeklinde dört gruba ayrıldıklarını ve bu gruplardan Ali taraftarları ile Osman taraftarlarının birbirlerine karşı cephe aldıklarını söylemiştir (Önkal, 165-166).

[105] Yavuz, 321.

olduğunu söylemişlerdir. Ehl-i sünnet tarafından Hz. Ali'nin haklı, karşı tarafın haksız olduğu, ancak bu hatalarından dolayı onların tekfir edilemeyeceklerini ve fasık olduklarının söylenemeyeceği ifade edilmiştir.[106] Konunun ve gayb haberlerin daha iyi anlaşılması amacıyla Cemel Savaşı hakkında bilgi verelim.

A. Cemel Savaşı

Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra halifeliğe Hz. Ali gelmiştir. Hz. Ali halife olduktan sonra bazı problemleri çözmekle uğraşmıştır.[107] Bunlardan birisi de Hz. Osman'ı öldürenlerin cezalandırılması meselesiydi.[108] Bundan dolayı Hz. Osman'ın kanını talep edenlerle Hz. Ali arasında Cemel ve Sıffîn Savaşları meydana gelmiştir.

Cemel savaşı H. 36/656 yılında Hz. Âişe ve Hz. Ali arasında gerçekleşmiştir.[109] Başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Peygamber'in eşleri, Hz. Osman muhasara altına alındığı zaman fitneden uzak durmak amacıyla Mekke'ye gitmişlerdir.[110] Ancak daha sonra Hz. Âişe, Medine'ye dönmek amacıyla yola çıkmış ne var ki henüz daha yolda iken Hz. Osman'ın şehid edildiği haberi kendisine ulaşmıştır. Bunun üzerine Hz. Âişe Medine'ye gitmekten vazgeçerek Mekke'ye geri dönmüştür. Hz. Âişe Mekke'ye döndükten sonra Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü ve onun kanını talep edeceğini ifade ederek Hz. Ali'ye karşı cephe almıştır.[111]

Hz. Âişe Hz. Ali'ye karşı cephe aldıktan sonra etrafında Hz. Osman'ın kanını talep etmek amacıyla insanlar toplanmaya başlamıştır. Müminlerin

---

106 Yavuz, 321-322.
107 İbn Abdilber, 537.
108 Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA,* İstanbul 1989, II, 372-373.
109 Fığlalı, Ethem Ruhi, "Cemel Vak'ası", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 320-321.
110 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 100; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 431.
111 Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 459; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 100; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 432.

annesi Hz. Âişe'nin yanında gelenler arasında daha önce Hz Ali'ye biat eden Zübeyr b. Avvam ile Talha b. Ubeydullah yer almıştır. Zübeyr b. Avvam ile Talha b. Ubeydullah umre yapmak amacıyla Hz. Ali'den izin aldıktan sonra Mekke'ye gelmişlerdir.[112] Hz. Osman'ın Yemen valisi Ya'la b. Ümeyye altı yüz deve ve altı bin dirhemle, Basra valisi Abdullah b. Âmir'de birçok malla[113] ve Ümeyye oğullarından bazıları Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra Mekke'ye gelmişlerdir.[114] Hz. Peygamberin eşleri Hz. Âişe'nin Medine'ye gitme kararında yanındaydılar, ancak sonra Basra'ya hareket etme kararı almasından dolayı onu terk etmişlerdir.[115] Hz. Âişe yanındakilerle birlikte Hz. Osman'ın kanını talep etmek amacıyla Basra'ya doğru yola çıkmıştır.[116]

Hz. Âişe Basra'ya doğru yedi yüz kişiyle birlikte hareket etmiş ve kendisine yolda katılanlarla bu sayı üç bine kadar ulaşmıştır.[117] Hav'eb suyuna ulaştıklarında köpeklerin havladığını duyunca Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in eşlerine söylediği: "Hav'eb köpekleri sizden hanginizi havlayacak?" sözü aklına gelmiştir. Bundan dolayı bulunduğu yerin neresi olduğunu sorduğunda Hav'eb suyu cevabını almış ve akabinde geri dönmek istemiştir. Ancak Abdullah b. Zübeyr'in, buranın Hav'eb suyu olmadığını ve kendisine yalan söylendiğini ifade etmesi üzerine Hz. Âişe yoluna devam etme kararı almıştır.[118]

Hz. Ali, Mekke'den Basra'ya gitmek için yola çıkan Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam'ı Rebeze'de yakalayabilmek ve onları geri döndürebilmek için yola koyulmuştur.[119] Hz. Âişe ordusuyla birlikte Bas-

---

[112] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 444; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 432.
[113] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 101; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 432-433.
[114] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 101.
[115] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 101; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 433.
[116] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 432-433.
[117] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 451.
[118] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 103; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 433-434.
[119] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 455; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 114.

ra'nın yakınlarında bulunan Mirbed denilen yere ulaşmış ve burada konaklamıştır.[120] Hz. Âişe'nin yanında bulunanlardan bir kısmı, Hz. Ali'nin Basra valisi olan Osman b. Huneyf'in sarayına girmiş ve valiyi epeyce hırpalamışlardır. Öyle ki valiyi Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam'ın yanına saçı ve sakalı yolunmuş bir şekilde çıkarmışlardır. Hz. Âişe valiye yapılanları görünce Osman b. Huneyf'in serbest bırakılmasını emretmiştir.[121] Serbest kalan Basra valisi Zûkâr'da konaklayan Hz. Ali'nin yanına saçı ve sakalı yolunmuş bir halde gelmiştir.[122] Yaşanan bu olay üzerine Hz. Ali oğlu Hasan ve Ammâr b. Yâsir'i asker toplamak amacıyla Kûfe'ye göndermiştir.[123] Bu davete cevap veren dokuz bin Kûfeli Hz. Hasan ile birlikte Hz. Ali'nin ordusuna katılmıştır.[124]

Hz. Ali, sulh yapmak amacıyla Ka'ka'a b. Amr'ı Hz. Âişe, Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah'ın yanına göndermiş ve geliş amaçlarının ne olduğunu sormasını söylemiştir. Ka'ka'a onlara buraya geliş amaçlarını sorduğunda Hz. Âişe insanların arasını ıslah etme cevabını vermiştir. Elçi olarak gönderilen Ka'ka'a Hz. Ali'nin yanına geldiğinde karşı tarafın sulh yapma taraftarı olduğu haberini vermiştir.[125]

Hz. Ali, Zaviye'den Hz. Âişe, Zübeyr ve Talha ise Furza'dan hareket etmiş ve Ubeydullah b. Ziyad'ın sarayında karşılaşmışlardır. Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam'a yaklaşıp onlarla konuşmuştur. Hz. Ali Hz. Peygamber'in Zübeyr'e söylediği; "Zalim olduğun halde onunla savaşacaksın" sözünü hatırlatmış ve Zübeyr de bunu duyunca asla savaşmayacağını söyleyerek oradan ayrılma kararı almıştır. Daha sonra Hz. Âişe'nin ya-

---

120 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 436.
121 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 438.
122 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 117; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 438.
123 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 445-447.
124 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 447.
125 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 122-124; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 448-450.

nına gelerek savaşamayacağını ve gideceğini söylemiştir, ancak bunu duyan oğlu Abdullah tarafından korkaklıkla itham edilmiştir.[126]

Bütün sulh çabalarına rağmen iki taraf arasında savaş meydana gelmiştir.[127] Hz. Âişe'nin savaşı asker isimli devesinin etrafında yönetmesinden dolayı bu savaşa deve manasına gelen *Cemel Savaşı* denmiştir.[128] Savaş sonucunda her iki taraftan binlerce Müslüman ölmüştür. Zübeyr b. Avvam savaş meydanından ayrıldıktan sonra[129] Talha b. Ubeydullah savaşta aldığı bir ok yarasıyla daha sonra vefat etmiştir. [130] Hicretin 36 yılında gerçekleşen Cemel savaşında yarısı Hz. Ali'nin diğer yarısı Hz. Âişe'nin ordusundan olmak üzere on bin kişi vefat etmiştir.[131]

Cemel Savaşı ile ilgili tespit edilen gayb rivâyetleri Hz. Âişe, Hz. Ali ve Hz. Zübeyr b. Avvam ile ilgilidir. Bundan sonraki bölümde bu rivâyetler incelenmiştir.

1. Birinci Gayb Haberi (Hz. Âişe Hakkında)

Cemel Savaşı'nda taraflardan biri olan Hz. Âişe ile ilgili hadis kitaplarında yapılan araştırma sonucunda beş tane gayb rivâyeti bulunmuştur. Bu

---

[126]Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 501-502, 509. Konumuzla alakalı olarak Apak: "Görüldüğü gibi Hav'eb'den geriye dönmeye çalışan, ancak İbn Zübeyr tarafından ikna edilen Hz. Âişe bu şekilde mesuliyetten kurtarıldıktan sonra, aynı metotla savaşın başında çarpışma mekânını terk ettiği iddiasıyla Hz. Talha ve Hz. Zübeyr mazur gösterilmeye çalışılmıştır." (Apak, 282)

[127]İki tarafında sulh istemelerine rağmen savaşın başlama sebebiyle ilgili olarak Apak şunları söylemektedir: "Başka bir ifadeyle, bir tarafta, Hz. Ali, diğer tarafta, Hz. Âişe ile Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in yer aldığı, sonuçta binlerce Müslümanın öldürülmesine sebep olan bu savaşın sorumluluğundan adı geçen ashâb büyüklerinin kurtarılması için tek suçlu olarak İbn Sebe gösterilmek istenmiştir. Dinî ve ahlakî hassasiyet merkezinde değerlendirildiğine bu güzel bir çözüm olarak düşünülebilir. Ancak bu anlayış, hadisenin aydınlatılması noktasında açıklayıcı olmak bir tarafa, konuyu daha anlaşılmaz hale getirmektedir. Anlaşılan İbn Sebe, Cemel savaşının maddî-manevî mesuliyetinden Müslümanları kurtarmak isteyen tarihçiler için Seyf b. Ömer'in icad ettiği muhayyel suçludan başka bir şey değildir."Apak, Adem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (2),* Ensar Yay., İstanbul 2013, 279.

[128] Fığlalı, "Cemel Vak'ası", VII, 321.

[129] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 534-535.

[130] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 509.

[131] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 534, 539.

rivâyetler İbn Ebî Şeybe, Tayâlisî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî, Nesâî ve Hâkim en-Neysâbûrî'nin hadis kitaplarından nakledilmiştir. Rivâyetleri değerlendirmeye geçmeden önce, bütünlük olması amacıyla Hz. Âişe'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

1.1. Hayatı

Asıl adı Âişe bint Ebû Bekir es-Sıddîk'tir. Babası ilk halife olan Hz. Ebû Bekir'dir. Annesi Ümmü Rûmân'dır.[132] Hz. Âişe 614 yılında Mekke'de doğmuştur.[133] Hz. Peygamber, Hz. Âişe'ye kardeşi Esma'nın oğlu Abdullah'a nispetle Ümmü Abdullah şeklinde künye vermiştir.[134]

Hz. Âişe'nin evlenme yaşı ile ilgili farklı rivâyetler olmakla birlikte, erken yaşta Hz. Peygamber'le evlendiği kabul edilmiştir.[135] Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde kendisine Münafıkların reisi iftira atmış ve bunun üzerine Allah Nûr süresi 11-21. ayetlerini Hz. Âişe'nin masumiyeti hakkında indirmiştir.[136]

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halifeliği esnasında herhangi siyasi bir olayın içinde yer almamıştır.[137] Ancak Hz. Osman'ın ikinci 6 yıllık döneminden itibaren yapmış olduğu faaliyetleri sert bir şekilde eleştirmiştir.[138] Hicretin 36. yılında Hz. Ali'ye karşı Hz. Osman'ın kanını talep etmek amacıyla Cemel'de savaşmıştır.[139]

Hz. Peygamber vefat ettiğinde on sekiz yaşında olan[140] Hz. Âişe, O'ndan sonra yaklaşık elli yıl yaşamış ve altmış altı yaşında iken hicretin 57/677

---

[132] İbn Sa'd, X, 57-58; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, VII, 186.
[133] İbn Sa'd, X, 58-65.
[134] İbn Sa'd, X, 66; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, VII, 186.
[135] İbn Sa'd, X, 58-65; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, VII, 186.
[136] İbn Hişam, 847-849.
[137] Fayda, Mustafa, "Âişe", *DİA*, İstanbul 1989, II, 202.
[138] Fayda, "Âişe", II, 203.
[139] Fayda, "Âişe", II, 203.
[140] İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, VII, 189.

veya 58/678 yılında vefat etmiştir.[141] Cenaze namazını Ebû Hureyre kıldırmış ve Bakî mezarlığına defnedilmiştir.[142]

1.2. Gayb Haberleri

Tarih kitaplarına Cemel Savaşı olarak geçen savaşta iki tarafın Müslüman olması birçok tartışmaların yapılmasına neden olmuştur. Bu tartışmaların odak noktasında hangi tarafın haklı olduğu yer almaktadır. Bu yüzden zaman zaman taraflar kendilerinin haklı olduğunu göstermek ya da yapılan işlerdeki sorumluluklarını ortadan kaldırmak amacıyla kendilerince çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Özellikle bu konuda sorumluluklarını ortadan kaldırmak amacıyla Hz. Peygamber adına hadisler dahi uydurulduğu bu alanın uzmanları tarafından dile getirilmiştir.[143]

Öncelikle konumuzla alakalı gayb rivâyetlerine geçmeden önce Cemel Savaşı'nda üzerinde durulması gereken bir noktanın savaş sonrasında kimin haklı veya haksız olmasından ziyade iki tarafın savaşmak için sebeplerinin ne olduğu hususu olmuştur. Zira haklı ya da haksızlık için getirilen deliller arasında gayb rivâyetlerinin olması bizi daha öncesinde olayların oluş sürecine bakmamız gerektiğini göstermiştir.

Öncelikle Hz. Âişe'nin Hz Ali'ye karşı cephe almasının sebebini sadece Hz. Osman'ın kanını talep etmek olarak mı anlamalıyız? Nitekim Hz. Âişe, Hz. Osman'ın ikinci döneminde almış olduğu kararları ve uygulamaları sert bir şekilde eleştirmiş, ayrıca Abdullah b. Mesud ve Ammâr b. Yâsir için yap-

---

[141] İbn Sa'd, X, 58-65; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, VII, 189.

[142] İbn Sa'd, X, 65-66.

[143] Hatipoğlu bu rivâyetlerin uydurulmasıyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Müminlerin annesinin bu silahlı çarpışma da kendilerinin karşısında bulunmasından Ali taraftarlarının pek müteessir olacakları tabii idi. Ama Peygamber zevcesine nasıl dil uzatılabilecekti? İşte aşağıda arz edeceğimiz birkaç rivâyetten de anlaşılacağı üzere sadece bu düşünülmeyecek hadiseyi Peygamber'e söylettirmek ve dolayısıyla da Hz. Âişe'ye dokunabilecek bazı hükümler verdirmek çaresi bulunabilmiş olmaktadır." (Hatipoğlu, *Siyasi-İctimai, Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri,* 72).

tıklarından dolayı Hz. Osman'ın istifa etmesini istemiştir.[144] O yüzden Hz. Âişe'nin Hz Osman'a karşı takındığı tavırla, Hz. Osman'ın öldürülmesiyle birlikte onun kanını savunmak amacıyla Mekke'ye geri dönmesi farklı bir tavır olmuştur.[145] Onun için Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı cephe almasın sebebi gerçekte nedir? Bununla alakalı kaynaklarda farklı sebepler üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki İfk hadisesinde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e Hz. Âişe'yi boşama tavsiyesinde bulunduğu için kırgın olduğu,[146] ikincisi Hz. Osman'ın katillerinin tespit edilerek onun kanının talep edilmesi ve Müslümanların arasını ıslah etmek istemesi,[147] üçüncüsü ise Ümeyye oğullarının Hz. Âişe'yi Hz. Osman'ın kanını talep için ikna etmiş olması şeklinde açıklanmıştır.[148] Konumuzla alakalı olarak Akbulut; "Halifenin öldürülmesini seyredenlerin, hak aramak için yollara düştüklerini ileri sürmek tarihî gerçeğe uymadığı gibi, 'karanlığı taşlamak'tan başka bir şey ifade etmemektedir." demiştir.[149]

Hz. Ali meşru halife olmasından dolayı kendisine karşı itaat etmeyenlerin üzerine yürümüştür. Tarih kitaplarında bundan dolayı haklı olduğu açıklanmıştır. Hz. Âişe hakkında rivâyet edildiğine dair tespit edilen gayb rivâyetleri beş madde altında değerlendirilmiştir.

1. Rivâyet: Hz. Âişe Hz. Ali'ye karşı başlatmış olduğu hareketi Basra'dan yönetmek amacıyla yola çıkmıştır.[150] Ancak Hz. Âişe, Benî Âmir'in sularına gece ulaştığında, köpeklerin havladığını duymuş ve "Burası hangi

---

[144] Fayda, "Âişe", II, 203.

[145] Apak, 266.

[146] İbn Hişam, 848; Hatipoğlu, Mehmed Said, *Siyasi-İctimai, Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri,* Otto Yay., Ankara 2016, 72.

[147] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 459; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 100, 122-124; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 432, 448-450; Fayda, "Âişe", II, 203.

[148] Fayda, "Âişe", 203. Ayrıca Apak, bu savaşın sebepleri arasında İslâm tarihçilerinin, Hz. Âişe'nin Talha b. Ubeydullah'ı halifeliğe getirmek istediği üzerine durduklarını söylemektedir, ayrıntılı bilgi için bkz: Apak, 267.

[149] Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası - Alevi Sünnî Ayrışmasının Arka Planı-,* Otto Yay., Ankara 2016, 183.

[150] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 451.

su?" diye yanındakilere sormuştur. Onlar da Hav'eb suyu olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Âişe zannediyorum ki dönmem gerekir demiş, etrafındakilerden bazıları bilakis ilerle, Müslümanlar seni görecek, Allah onların aralarını seninle düzeltecek, demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Âişe, Allah Rasûlü'nün: "Hav'eb köpekleri sizden hanginize havlayacak?" dediğini aktarmıştır.[151] Başka rivâyetlerde ilerlemesini isteyenlerin Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam olduğu kaydedilmiştir.[152]

Tarih kitaplarına bakıldığında Hav'eb köpekleri rivâyetini Taberî, İbnu'l-Esîr, İbn Kesir ve Ya'kubî'nin eserlerinde Cemel Savaşı'nın anlatıldığı bölümlerde zikredilmiştir. Ancak tarih kitaplarında rivâyet olay örgüsü içerisinde zikredilmiştir. Hav'eb köpekleri ile ilgili rivâyet kaynaklarda Hz. Âişe'ye devesini satan Ureyne tarafından olay görülmüş ve onun tarafından aktarılmıştır.[153] Taberî'deki rivâyette dikkatimizi çeken husus, Ureyne Hz. Âişe'nin yanındayken Hav'eb cevabını vermiş, sonrasında onlardan ayrılarak Hz. Ali'nin yanına geçmiştir. Ayrıca geçtikten sonra Ureyne Hz. Ali'ye Hz. Âişe ile arasında geçen konuşmaları anlatmış, ancak Hz. Ali kendisine bu konuyla ilgili herhangi bir tepki vermemiştir. Bir diğer önemli nokta ise tarih kitaplarında Hz. Âişe'nin dönmek istemesi üzerine Abdullah b. Zübeyr, burasının Hav'eb suyu olmadığını, kendisine yalan söylendiğini ifade etmiş ve bu nedenle Hz. Âişe Basra'ya doğru devam etmiştir.[154] Ya'kubî bu-

---

[151] Ahmed b. Hanbel, XXXX, 298-299; Hâkim en-Neysâbûrî, III, 130.

[152] İbn Ebî Şeybe, (235/849), *el-Musannef*, XIV, 242; Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 197.

[153] Özetle söyleyecek olursak, Ureyne: "Deveyi sattıktan sonra onlarla birlikte hareket ettim ve Hav'eb suyuna geldiğimizde, köpekler havladı. Orada bulunanlar burasının neresi olduğunu sordular, bende Hav'eb suyu olduğunu söyledim. Bunun üzerine Hz. Âişe'nin Hav'eb köpeklerinin sahibi yollarda diyerek bağırdı, sonrasında Abdullah b. Zübeyr Hz. Âişe'ye; 'Kurtuluş kurtuluş! Ali b. Ebi Talib sizleri idrak etti' dedi. Bundan sonra Hz. Âişe ve yanındakiler ayrıldılar ve beni bıraktılar" şeklinde olayı anlatmıştır. Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 457, 469; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 128; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 433-434.

[154] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 469; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 128; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 433-434.

nunla alakalı olarak Hz. Âişe'nin yola devam etmesini orada bulunan dört bin kişinin yemin etmesi sonucu olduğunu söylemiştir.[155]

Bu rivâyetleri ilk anlatan kişi olarak senedlerde Kays b. Ebû Hâzim'in ismi geçmektedir.[156] Kays b. Ebû Hâzim (97/715) hakkında Yahya b. Saîd, munkeru'l-hadis olduğunu, münker hadisler rivâyet ettiğini ve bunlar arasında Hav'eb köpekleri rivâyetinin de bulunduğunu söylemiştir. Yüz yaşından sonra hafızası bozulmuş ve karıştırmaya başlamıştır. Yahya b. Maîn ise onun sika olduğunu belirtmiştir.[157] Hz. Ömer'in vefatından sonra herhangi bir siyasî olaya karışmamış, Hz. Osman tarafında yer almış ve Cemel Savaşı'na katılmamıştır.[158] Cemel Savaşı'na katılmamış bir râvinin olayı bizzat Hz. Âişe'den kendisinin işittiği ve gördüğü şeklinde anlatması bu rivâyetin sahih olmadığını göstermektedir. Ayrıca Yahya b. Saîd bu rivâyetin münker olduğunu beyan etmiştir. İbn Arabî, kitabında Hz. Peygamber'in böyle bir hadis söylemediğini belirtmektedir.[159] Ayrıca bu rivâyetle ilgili olarak Apak;

> Bu rivâyetin Cemel savaşında Hz. Âişe'yi sorumluluktan kurtarma gayretinin bir sonucu olarak kaynaklara ilave edildiğini anlamak zor değildir. Rivâyette, Hz. Âişe'nin buraya kadar topluluğa liderlik yaptığı, ancak yanlış yolda olduğunu fark ettikten sonra dönmek istediği ancak onu sorumluluğunun ona değil, Abdullah b. Zübeyr'e ait olduğu zımnen ifade edilmek is-

---

155 Ya'kubî, II, 210.

156 Rivâyetlerin senedleri; İbn Ebî Şeybe, XIV, 242: "Ebû Usame - İsmail - Kays b. Ebû Hâzim"; Ahmed b. Hanbel, XXXX, 298-299: "Yahya - İsmail - Kays b. Ebû Hâzim"; Ahmed b. Hanbel, XXXXI, 197: "Muhammed b. Cafer - Şu'be - İsmail b. Ebû Halid - Kays b. Ebû Hâzim"; Hâkim en-Neysâbûrî, III, 130: "İmran b. Mûsâ b. Mucaşî - Osman b. Ebû Şeybe - Veki' - Ali b. Müshir - İsmail - Kays b. Ebû Hâzim".

157 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, V, 476-477; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV, 225; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 444-445.

158 Güler, Zekeriya, "Kays b. Ebû Hâzim", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 92.

159 Ebû Bekr İbnu'l Arabî, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Abdillah b. Ahmed b. el-Arabî el-Meâfirî (543/1148), el-Avâsım mine'l-Kavâsım fî Tahkîki Mevâkıfı's-Sahâbe ba'de Vefati'n-Nebî (sav), thk, tlk: Muhibuddin el-Hatîb, el-Matbaatü's-Selefiyye, VI. bsk., Kahire 1412, 162.

> tenmiştir. Rivâyet bu şekilde kabul edildiği takdirde bu defa çok zeki bir kadın olan Hz. Aişe'nin kolayca kandırılabildiği sonucu ortaya çıkar ki, bu Hz. Aişe için bir bühtandır,[160] demiştir.

Şunu eklemek isteriz ki bu rivâyetin sıhhati incelenmeden kabul edilmesi halinde şu şekilde yorumlanabilmesini; "Ancak nasıl olur da Hz. Aişe bu kadar açık bir şekilde kendisinden bahseden hadislere muhalefet ederek Cemel'e katılır anlaşılır gibi değildir." nasıl kabul edebileceğiz.[161] Burada görüleceği üzere Hz. Peygamber'in hadisine rağmen Hz. Âişe'nin nasıl böyle bir olaya karıştığı sorgulanmıştır. Cemel Savaşı'nda Hz. Âişe'nin rolü önemli olmasına rağmen Hz. Âişe'yi Hz. Peygamberin hadislerine itaat etmeyen biri olarak göstermek açıklanabilecek bir durum değildir.

Sonuç olarak bu rivâyetle, Hz. Âişe'nin haksız olduğu gösterilmeye çalışılırken Hz. Ali'nin haklılığı ön plana çıkarılmak istenmiştir.[162] Ayrıca Hz. Âişe'nin konakladıkları yerin Hav'eb suyu olduğunu öğrendiği zaman oradan ayrılıp geri dönmek istediği ancak başkalarının telkinleriyle yola devam ettiği kısmının eklenmesiyle Hz. Âişe sorumluluktan kurtarılmaya çalışılmıştır. Müminlerin annesini savaşın sorumlusu olmaktan kurtarmak ve Hz. Ali'nin haklılığını ortaya çıkarmak amacıyla bu rivâyet -yukarıda vermiş olduğumuz açıklamalarla birlikte- Hz. Peygamber adına uydurulmuştur diyebiliriz.

2. Rivâyet: Resulullah: "Güzel devenin sahibi kim? Onun etrafında çok büyük bir savaş olacak" dedi.[163] Diğer bir rivâyette Resulullah eşlerine: "Güzel devenin sahibi kim, çıkacak, Hav'eb köpekleri ona havlayacak ve sağın-

---

[160] Apak, 274-275.

[161] Demirel, Harun Reşit, Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis-Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında), *YYÜİFD,* III, 2000, 142.

[162] Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 188.

[163] İbn Ebî Şeybe, XIV, 247.

da solunda büyük bir savaş olacak" dedi.[164] Rivâyetin metninde geçen 'güzel devenin sahibi kim?' kaydı neredeyse Cemel Savaşı'nı ve Hz. Âişe'nin devesini ayrıntılı bir şekilde betimlemiştir. Bezzâr'ın aktardığı diğer rivâyette Hav'eb köpekleri metne eklenmiştir. Bu şekilde yapılarak Cemel Savaşı ve Hz. Âişe'nin bu savaştaki rolü Hz. Peygamber tarafından haber verilerek çözülmeye çalışılmıştır. Ancak İbn Ebî Hatim, yukarıda verilen iki rivâyetin râvilerinden biri olan Isâme b. Kudâme[165] hakkında, babasının (Ebû Hatim) "Bu hadisi ondan başka rivâyet eden yoktur ve o munkeru'l-hadistir." dediğini söylemiştir. Ebû Zür'a, "Bu hadisin münker olduğunu ve ondan başka kimseden bu hadisin rivâyet edilmediğini" belirtmiştir.[166] Onun hakkında Ebû Zür'a ve Ebû Hatim, "*Lâ be'se bih*"[167] ayrıca Ebû Hatim, "*Münker hadisleri vardır*" demiştir. Ebû Davud, "*Leyse bihi be's*"[168], Nesâî ise "*Sika*" olduğunu ifade etmişlerdir.[169]

Tarih kitaplarında bu rivâyet ile ilgili yapmış olduğumuz araştırmada sadece İbn Kesir'in kitabında tespit edilmiştir. İbn Kesir vermiş olduğu rivâyet metninin altına bu isnadla İbn Abbas'tan aktarılan başka bir rivâyet bilmiyoruz demiştir.[170]

3. Rivâyet: Huzeyfe b. Yemân: "Annelerinizden biri Müslümanlardan bir grupla çıkacak ve sizinle savaşacağını bildirsem bana inanır mısınız?"

---

[164] Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr (192/904), *Müsned*, I-XV, thk: Mahfuzurrahman Zeynullah, Müessesetü Ulûmil'l-Kur'an/Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, I. bsk., Beyrut/Medine 1409/1977, XI,73.

[165] Rivâyetlerin senedleri; İbn Ebî Şeybe, XIV, 247: "Veki' - Isâme b. Kudâme - İkrime - İbn Abbas"; Bezzâr, XI, 73: "Sehl b. Bahr - Ebû Nuaym - Isâme b. Kudâme - İkrime - İbn Abbas"

[166] İbn Ebî Hâtim, Muhammed Abdurahman b. Muhammed b. İdris (327/938), *Kitâbu'l-İlel*, I-VI, Riyad 1427/2006, VI, 589-590.

[167] Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır (Aydınlı, Abdullah, Hadis Istılahları Sözlüğü, İfav, İstanbul 2009, 159).

[168] Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, yazılır ve araştırılır (Aydınlı, 163).

[169] Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, V, 85-86; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 100.

[170] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 187.

Orada bulunanlar: “Gerçekten olacak mı bu?” dediler. Huzeyfe: “Evet” dedi.[171]

Huzeyfe b. Yemân H. 36/656 yılında Hz. Ali’ye biat ettikten kırk ay sonra vefat etmiştir. Vefat etmeden önce oğullarının Hz. Ali’nin yanında yer almalarını istemiştir. Çocuklarından Safvân ile Saîd Sıffîn Savaşı’nda Hz. Ali’yle birlikte savaşırken şehid olmuşlardır.[172] Konuyla alakalı olarak Hatipoğlu; “Bu durumda, Huzeyfe adına neşredilmiş rivâyetlerin, Ali cephesinin fikriyatına uygun olmalarını garib karşılamamak gerekir”[173] demiştir.

Tarih kitaplarında Cemel Savaşı’nın anlatıldığı bölümlerde yapmış olduğumuz araştırmalarda bu rivâyetle ilgili herhangi bir bilgi tespit edemedik. Ancak Beyhakî Hz. Âişe ile ilgili gayb haberlerini aktardığı bölümde bu rivâyeti zikretmiştir.[174]

4. Rivâyet: Resulullah Hz. Ali’ye: “Sen ve Hz. Aişe arasında bir şey olacak.” dedi. Hz. Ali: “Ey Allah’ın Elçisi ben mi?” Resulullah: “Evet” dedi. Hz. Ali: “Arkadaşlarım arasından ben mi?” dedi. Resulullah: “Evet” dedi. Hz. Ali: “Onlara sıkıntı mı verdim?” dedi. Resulullah: “Hayır” dedi. Resulullah: “Böyle bir şey olursa onu güvenli bir yere götür” dedi.[175] Benzer bir rivâyette ise, Resulullah eşlerinden bazılarının huruç edeceğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Âişe güldü. Resulullah: “Ey Hümeyra bu sen olmayasın” dedi. Sonra Hz. Ali’ye döndü: “Ey Ali idareci olduğunda emrettiğin şeyde yumuşak ol ona” dedi.[176]

---

[171] İbn Ebî Şeybe, XIV, 97; Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî (211/827), *el-Musannef*, I-XII, thk: Habîburrahman el-A’zamî, el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1403/1973, XI, 52-53.

[172] Başaran, Selman, “Huzeyfe b. Yemân”, *DİA*, İstanbul 1988, XVII, 434-435.

[173] Hatipoğlu, *Siyasi-İctimai, Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri*, 73.

[174] Beyhakî, VI, 411.

[175] Bezzâr, IX, Müsned, 326.

[176] Hâkim en-Neysâbûrî, III, 129.

Yukarıda vermiş olduğumuz rivâyeti İbn Kesir kitabına Beyhakî'den nakletmiş ve rivâyetin sonunda bu hadisin garip olduğunu kaydetmiştir.[177]

Aliyyu'l-Kâri (1014/1605) Yûsuf b. Abdurrahman el- Mizzî'nin (742/1256) başında "*Ey Hümeyra*" ifadesi bulunan bütün rivâyetlerin mevzu olduğunu sadece Nesâî'de geçen bir rivâyetin sahih olduğunu söylediğini aktarmıştır.[178]

Bu rivâyetlere bakıldığında Hz. Âişe ile Hz. Ali arasında yaşanan olaylar daha öncesinde Hz. Peygamber tarafından kendilerine haber verilmiştir. Bu rivâyetin doğru kabul edilmesi halinde, Hz. Âişe ve Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in sözünü dinlemeyen kişiler olarak gösterilmesi doğru olacak mıdır?

5. Rivâyet: Ebû Bekre: "Cemel günlerinde onlarla beraber savaşmak amacıyla Cemel ashabına katıldıktan hemen sonra, Allah bana Hz. Peygamber'den duyduğum bir kelimeyle bana yardım etmiştir. Farisilerin, Kisra'nın kızını hükümdar olarak atadıkları Hz. Peygamber'e ulaştığında, Hz. Peygamber: 'İşlerini kadına emanet eden kavim iflah olamayacaktır.' demiştir.[179] Başka bir rivâyette ise 'onların komutanı cennettedir' şeklinde bir kayıt tespit edilmiştir. [180] Üçüncü bir rivâyette Resulullah: "İşlerinde kadına dayanan kavim asla iflah olmayacaktır" demiştir.[181]

Tayâlisî, İbn Ebî Şeybe ve Ahmed b. Hanbel'den aktarılan rivâyetin metin kısmında Hz. Âişe ile ilgili bir bilgi yer almamıştır. Ancak Buhârî, Tirmizî ve Nesâî'de geçen metne bakıldığında Ebû Bekre, Hz. Peygamber'den duymuş olduğu sözden dolayı Cemel Savaşı'ndan geri çekilmiştir. Ancak metin kısmı iyi incelendiğinde Hz. Âişe'nin ismi veya onunla ilgili herhangi bir

---

[177] Beyhakî, VI, 410-411; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 189.

[178] Aliyyu'l-Kâri, Ali B. Muhammed b. Sultân (1014/1605), *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Mevzû*, thk: Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut 1414/1914, 211-212.

[179] Buhârî, Meğazi (4425), III, 181; Fiten (7099), IV, 321, Tirmizî, IV, 527-8; Nesâî, V, 402.

[180] İbn Ebî Şeybe, XIV, 247.

[181] Tayâlisî, II, 205; İbn Ebî Şeybe, XIV, 247; Ahmed b. Hanbel, XXXIV, 43,120, 149.

kayıt görülmemiştir. Ayrıca Buhârî'nin rivâyetinde Hz. Peygamber'in bu sözü Kisra'nın kızı için söylediği anlaşılmıştır. Yani Ebû Bekre'nin Hz Peygamber'den aktardıkları Kisra'nın kızıyla ilgilidir, Hz. Âişe'yle doğrudan ilgisi yoktur.

Beyhakî, İbnu'l-Esîr ve İbn Kesir bu rivâyeti kitaplarında nakletmişlerdir. Ancak İbn Kesir Beyhakî'nin kitabındaki rivâyetin kesinlikle münker olduğunu dile getirmiştir.[182] Ancak bu rivâyetin Buhâri, Tirmizî ve Nesâî'de geçenlerinin sahih olduğunu belirtmiştir.[183] İbnu'l-Esîr ve İbn Kesir kitaplarında devlet başkanlarının kadın olması ile ilgili anlattıkları bölümlerde bu rivâyeti zikretmişlerdir.[184] Hz Âişe ile ilgili bu rivâyeti sadece İbn Kesir Cemel Savaşı'nı anlattığı bölümde vermiştir. İbn Kesir, Ahnef b. Kays isimli şahsın daha öncesinde Hz. Âişe'nin yanında yer aldığını, daha sonrasında Ebû Bekre'den duyduğu sözü hatırlaması üzerine kendisini kurtardığını ifade etmiş ve Ahnef'in altı bin askeriyle Hz. Ali'nin yanına geçtiğini zikretmiştir.[185]

Ebû Bekre Hz. Peygamber'den duymuş olduğu rivâyeti hatırladıktan sonra Cemel Savaşı'nda Hz. Âişe'nin yanında iken geri çekilmiş ve tarafsız kalmıştır, bu tarafsızlığını Sıffîn Savaşı'nda da sürdürmüştür.[186] Vermiş olduğumuz malumattan sonra bu rivâyeti bilen bir sahabinin herkese söyleyerek savaşı önlemesi daha makul olmaz mıydı? Ayrıca böyle bir durumda Hz. Ali'nin yanında yer alması gerekmez miydi? İflah olmayan taraf kendisine belli olduktan sonra karşı tarafın haklı olması gerekmez miydi? Bununla alakalı olarak Hatipoğlu şunları söylemektedir:

---

182 Beyhakî, VI, 412-413; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 189.

183 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 231.

184 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, X, 411, 449-450; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 231; IX, 572; X, 453-454; XVI, 123-124.

185 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 453-454.

186 Çubukcu, Asri, "Ebû Bekre", *DİA*, İstanbul 1994, X, 114.

> Bu hatırlatma keyfiyeti, bu çeşit haberlerde çok kullanılan bir unsurdur. Hz. Peygamber bazı kimselere istikbalde karşılaşacakları bazı şeyleri bildirecek, bu zatlarda durup durup tam da hadisenin vukuu anında bu bilgileri hatırlayacaktır. Sanki daha evvel hatırlayıp da, hem kendilerini hem de ümmeti felaketten alıkoysalar olmaz, demiştir.[187]

Bu rivâyet sadece Ebû Bekre tarafından aktarılmıştır. Yaptığımız araştırmalarda farklı rivâyetler araştırılmış, ancak başka rivâyet tespit edilememiştir. Rivâyet ile ilgili yukarıda vermiş olduğumuz sözler bir kenara bırakılacak olsa bile bu rivâyetin doğrudan Hz. Âişe'yle bağlantısının olmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak Cemel Savaşı'nda gayb rivâyetlerini ele aldığımız bu kısımda Hz. Âişe ile ilgisini tespit edebildiğimiz rivâyetler değerlendirilmiştir. Vermiş olduğumuz bu rivâyetler Hz. Âişe adına ya uydurulmuş olduğu ya da doğrudan Hz. Âişe ile ilgili olmayıp bağlamından koparılmış hadisler olduğunu belirtebiliriz.

2. İkinci Gayb Haberi (Hz. Ali ve Hz. Zübeyr b. Avvâm Hakkında)

Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvam hakkında Hz. Peygamber'in ileride aralarında yaşanacak bir olayı haber verdiğine dair bir rivâyet tespit edilmiştir. Bu rivâyetin içerdiği bilginin Cemel Savaşı'yla ilişkisinin hadis ve tarih kitaplarında nasıl değerlendirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu iki sahabe hakkındaki rivâyetin anlaşılması amacıyla hayatları kısaca anlatılmıştır.

---

[187] Hatipoğlu, *Siyasi-İctimai, Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri,* 74-75.

2.1. Hz. Ali'nin Hayatı

Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib b. Abdulmuttalib'dir. Annesinin ismi Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir.[188] Hz. Ali Ebû Talib'in en küçük çocuğudur.[189] Künyesi Ebû Tûrab ve Ebu'l-Hasan'dır.[190] Hz. Hatice'den veya Hz. Ebû Bekir'den sonra Müslüman olduğu konusu ve İslâm'a girdiğinde sekiz, dokuz ve on yaşında olduğuna dair farklı rivâyetler aktarılmıştır.[191]

Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde emanetleri sahiplerine teslim etsin diye Hz. Ali'yi kendi yatağında bırakarak hicret etmiştir.[192] Hz. Ali Mekke'den Medine'ye on sekiz yaşında iken hicret etmiştir.[193] Medine'ye geldikten sonra Hz. Peygamber Muhacir'le Ensâr arasında kardeşlik tesis etmiş ve burada Hz. Ali'yi kendisine kardeş yapmıştır.[194] Hicretten iki yıl sonra Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendi kızı Fâtıma ile evlendirmiştir.[195] Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye ve Biat-i Rıdvân'a katılmış sadece Tebük Savaşı'na katılamayan[196] Hz. Ali, Hayber savaşında ise Hz. Peygamber'in sancaktarı olmuştur.[197]

Hz. Ali önceki halifelerin döneminde idari olarak herhangi bir görev almamış ve savaşlara da katılmamıştır. Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in kendisine ilmi konularda danıştığı bir sahabe olmuştur. Hz. Ömer'in vefat etmesinin ardından sonraki halifenin seçilmesi için belirlenen şûranın bir üyesi de

[188] İbn Sa'd, III, 17; İbn Abdilber, (463/1071), 522-523; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 87-88; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Râşid Halifelerin Hayatı cildi, 225.
[189] İbn Abdilber, 523.
[190] İbn Sa'd, III, 17; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 226.
[191] İbn Sa'd, III, 19-20; 523-524; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 124; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 227.
[192] İbn Sa'd, III, 20; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 91-92.
[193] İbn Abdilber, 524.
[194] İbn Sa'd, III, 21; İbn Abdilber, 527.
[195] İbn Abdilber, 527.
[196] İbn Abdilber, 526; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 88.
[197] İbn Abdilber, 527; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 228.

Hz. Ali olmuştur.[198] Üçüncü halife olan Hz. Osman'ı ise bazı konularda eleştirmiştir.[199]

Hz. Ali Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra Muhâcir ve Ensâr'ın çoğunluğunun kendisine biat etmesiyle halife olmuştur. Ancak Muhâcir ve Ensâr'dan Hz. Ali'ye biat etmeyen bir grup Müslümanın olduğu rivâyet edilmiştir.[200] Halife olduktan sonra uğraştığı en önemli problem Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması konusu oluşturmuştur.[201] Hilafeti döneminde zaman zaman Hz. Osman'a muhalefet eden Hz. Âişe, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah'la birlikte Hz. Osman'ın kanını talep etmek amacıyla Hz. Ali'ye karşı cephe almıştır.[202] Bundan dolayı Hz. Ali hicretin 36. yılında Hz. Âişe ve beraberindekilerle Cemel Savaşı'nda karşılaşmış ve savaşı kazanmıştır.[203] Hicretin 37. yılında kendisine itaat etmeyen Muâviye b. Ebû Süfyan'la Sıffîn Savaşı'nda karşılaşmıştır.[204] Ancak savaş kazanılmak üzereyken tahkim kararı alınmış ve iki tarafta kendi hakemini belirlemiştir.[205] Bunun dışında Nehrevan'da Hariciler'le Hicretin 38. yılında gerçekleşen savaşta onları bozguna uğratmayı başarmıştır.[206]

Hicretin 40. yılına gelindiğinde ise Abdurahman b. Mülcem tarafından Kûfe'de şehid edilmiştir. Kabrinin nereye defnedildiği konusunda kaynaklar farklı yerler açıklamıştır. Vefat ettiğinde 57, 58 ve 63 yaşında olduğuna dair farklı rivâyetler aktarılmıştır.[207] Cenaze namazını Hz. Peygamber'in torunu oğlu Hasan kıldırmıştır.[208]

---

[198] Fığlalı, "Ali", II, 372.
[199] Eleştirileri için bkz: Fığlalı, "Ali", II, 372.
[200] İbn Abdilber, 537.
[201] Fığlalı, "Ali", II, 372-373.
[202] Fığlalı, "Ali", II, 373.
[203] İbn Sa'd, III, 29-30; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 252.
[204] Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 260.
[205] Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 269.
[206] İbn Sa'd, III, 230; İbn Abdilber, 538.
[207] İbn Sa'd, III, 36; İbn Abdilber, 538.
[208] İbn Sa'd, III, 36.

2.2. Hz. Zübeyr b. Avvâm'ın Hayatı

Babası Huveylid b. Esed, annesi Hz. Peygamber'in halası Safiye bint Abdulmuttalib'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır.[209] İslâm'a girdiğinde 12, 15 ve 16 yaşlarında olduğuna dair rivâyetler aktarılmıştır.[210] Hz. Ebû Bekir'in kızı Esma eşlerinden bir tanesidir.[211]

Hz. Peygamber Hz. Zübeyr'i Mekke'de Abdullah b Mesud ve Talha b. Ubeydullah'la, Medine'de Seleme b. Kays veya Kâ'b b. Mâlik'le kardeş yapmıştır.[212] Habeşistan'a hicret edenler arasında yer almıştır.[213] Hz. Peygamber'le birlikte Bedr, Uhud, Hudeybiye, Hayber, Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Taif seferlerine katılmıştır. Ayrıca Mısır'ın fethinde de bulunmuştur. Hz. Peygamber kendisine: "Her peygamberin bir havarisi vardır, benim havarimde Zübeyr'dir" demiştir.[214]

Hz. Ömer'in kendisinden sonraki halifeyi belirlemeleri için seçtiği altı kişilik şûra üyelerinden biride Zübeyr b. Avvam'dır.[215] Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra Talha b. Ubeydullah ile birlikte Medine'de iken Hz. Ali'ye biat etmiştir. Ancak sonrasında Hz. Ali'den umre yapmak amacıyla Talha b. Ubeydullah'la birlikte izin alarak Mekke'ye gitmişlerdir. Mekke'ye geldikten sonra Hz. Âişe'nin yanında yer alarak Hz. Ali'ye karşı cephe almış[216] ve Cemel Savaşı'nda Hz. Ali'nin karşısında yer almıştır.[217] Savaş esnasında Hz. Ali Hz. Peygamber'in: "Zalim olduğun halde onunla savaşacaksın" sözünü ona hatırlatmış Zübeyr b. Avvam'da bunun üzerine savaştan

---

209 İbn Sa'd, III, 93; İbn Abdilber, 261; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, II, 307, Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 41.

210 İbn Sa'd, III, 95; İbn Abdilber, 261; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, II, 307; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 41.

211 İbn Sa'd, III, 93.

212 İbn Sa'd, III, 95; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, II, 307.

213 İbn Sa'd, III, 103.

214 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 48-49.

215 İbn Abdilber, 261.

216 Taberî, *Târîhu't-Taberî*, IV, 444; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 432.

217 İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, II, 310.

çekilme kararı alarak geri döndüğüne dair rivâyetler aktarılmıştır. Savaş meydanından ayrıldıktan sonra namaz kılarken Umeyr (Amr) b. Cürmüz tarafından öldürülmüştür.[218] Hicretin 36. Yılında 64, 66 veya 67 yaşında iken vefat etmiştir. [219]

2.3. Gayb Haberi

Cemel Savaşı'nda Hz. Ali ile Hz. Zübeyr b. Avvâm ile ilgili olarak Hadis kitaplarında araştırmamız sonucunda İbn Ebî Şeybe'nin kitabında iki rivâyet ve Hâkim en-Neysâbûrî'nin kitabında bir rivâyet olmak üzere toplamda üç rivâyet bulunmuştur.

Hz. Ali Cemel günü Hz. Zübeyr'le yalnız kaldığında: "Allah adına soruyorum, Resulullah'ın sen filancanın oğlunun gölgeliğinden dönerken söylediği: 'Haksız(zalim) olduğun halde onunla savaşacaksın, sonra o sana karşı kazanacak, dediğini nasıl duymadın?' demiştir. Zübeyr: 'Kesinlikle duydum ve seninle savaşmayacağım.' demiştir."[220] Hâkim en-Neysâbûrî'nin rivâyetinde, Zübeyr b. Avvam'ın hatırlayamadığını belirtmiştir.[221] İbn Ebî Şeybe'nin aktardığı iki rivâyetin senedinde kim olduğu belli olmayan raviler tespit edilmiştir.[222]

Hz. Ali ile Zübeyr b. Avvam arasındaki konuşmayı Ya'kubî, Beyhakî, İbnu'l-Esîr ve İbn Kesir nakletmiştir.[223] İbn Kesir üç rivâyet zikretmiştir; bun-

---

[218] İbn Abdilber, 263; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, II, 310; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 59.

[219] İbn Sa'd, III, 104-105; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, II, 310-311; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 64.

[220] İbn Ebî Şeybe, XIV, 264-265.

[221] Hâkim en-Neysâbûrî, III, 413: "Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Temîm Kantarî (Bağdatlı) - Ebû Kallâbe Abdulmelik b. Muhammed - Ebû Asım - Abdullah b. Muhammed b. Abdulmelik - Dedesi (Abdulmelik) - Ebû Harb b. Ebu'l Esved (ed-Deyli)".

[222] İbn Ebî Şeybe, 264-265: "Ya'la b. Ubeyd - İsmail b. Ebû Halid - Abdusselâm (Benû Hayye'den bir adam), Yezid b. Harun - Şerik b. Esved b. Kays - Bana atını mızrakla öldüren Zübeyr'i gören kişi anlattı."

[223]Hz. Ali Zübeyr b. Avvam'a Resulullah'ın: "Haksız(zalim) olduğun halde onunla savaşacaksın" dediği rivâyeti hatırlatmıştır. Zübeyr b. Avvam bunun üzerine Allah'a yemin olsun ki seninle asla savaşmayacağım demiştir. Sonrasında Zübeyr B. Avvam Hz. Ali ile konuşmasın-

lardan bir tanesini Abdürezzâk'tan rivâyet etmekte ve onun mürsel olduğunu söylemiştir. Diğer iki rivâyeti Beyhakî'den aktarmakta ve ikinci rivâyetin altında önceki rivâyet gibi gariptir demiştir.[224] Hz. Ali'nin söylediklerinden sonra savaş yerinden ayrılmak isteyen Zübeyr b. Avvam'ı oğlu Abdullah babasının korkak olduğunu söyleyerek geri çevirtmiştir.[225] Ayrıca İbn Kesir başka bir rivâyette, Zübeyr b. Avvam'ın Hz. Âişe'nin yanına geldiğini ve olanları anlattığını, devamında oğlu Abdullah'ın insanları sen topladın, onların aralarına çık, yeminini boz ve bekle sonrasında Mekhul'u azat et dediğini aktarmıştır. İbn Kesir rivâyetin devamında şayet bu hadis doğru olsaydı Zübeyr dönmez, yemininden uzaklaşmaz, beklemez ve Hz. Ali ile savaşmazdı demiştir.[226] Zayıf ve uydurma rivâyetleri kitabına toplayan Ukaylî, İbn Ebi Şeybe'nin rivâyetini Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvam arasında yaşananları anlattığı rivâyeti kitabına almış ve bu metnin sahih bir şekilde rivâyet edilmediğini beyan etmiştir.[227]

Tarih kitaplarında bu rivâyetlerin bağlamları ile ilgili yapmış olduğumuz araştırma sonuçlarını yukarıda vermiş olduk. Açıkçası böyle bir rivâyetin olmasına rağmen Hz. Ali'nin savaş esnasına kadar bu hadisi herhangi bir kimseye söylememe nedenini anlayabilmiş değiliz. İbn Kesir'in belirttiği üzere şayet Zübeyr b. Avvam Hz. Peygamber'den böyle bir şey duymuş olsaydı, kimseyi dinlemez savaş alanından çekip gider hatta engel olmaya

---

dan sonra geri dönmüştür. Abdullah ne olduğunu sormuştur. Zübeyr b. Avvam Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in ikisine söylediklerini hatırlattığını ve bundan dolayı savaşmayacağını söylemiştir. Ancak Abdullah babasına buraya savaş için gelmedin mi? İnsanların arasını bu işle düzeltmeye geldin demiştir. Zübeyr savaşmayacağıma dair yemin ettim demiş ve Abdullah kölen Mekhul ya da Circisi(Sercis) azat et, insanların arası ıslah oluncaya kadar dur. Köleni azat etti ve durdu. İnsanlar işlerinde ihtilaf edince oradan ayrıldı (Ya'kubî, II, 212; Beyhakî, VI, 414-415; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 128; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 190-192; X, 457-460).

224 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 192.

225 Ya'kubî, II, 212; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 128; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 190-191; X, 457-460.

226 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 461.

227 Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Ömer b. Musâ (322/933), *ed-Duafâu'l-Kebîr*, I-IV, thk: Abdulmutî Emîn Kalacî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1404/1984, III, 65.

çalışırdı diyebiliriz. Ayrıca bazı rivâyetlerde durumu Hz. Âişe'nin duymasına rağmen bunun hakkında hiçbir şey söylememesini garip karşılamak gerekir. Hz. Ali'nin Zübeyr b. Avvam'a hatırlatmasından sonra onu savaşmaktan vazgeçiren kişinin oğlu Abdullah olması ayrı bir dikkat çekmektedir. Çünkü Hz. Âişe'nin Hav'eb köpeklerinin havlamasını duyduğunda geri dönmesini yalan söyleyerek engelleyen kişi olarak rivâyetlerde Abdullah b. Zübeyr öne çıkmıştır. Açıkçası bu tarz rivâyetlerde niye Abdullah b. Zübeyr öne çıkarılmıştır, onun halife olma isteğinden dolayı mı yoksa başka sebeplerden dolayı mı? Görüldüğü üzere bütün sorumluluk onun üzerine bırakılmak istenmiştir. Sonuç olarak Hz. Ali ile Zübeyr b. Avvam arasında olacakları haber veren bu rivâyetin yukarıda vermiş olduğumuz açıklamalarla birlikte uydurma olduğunu söyleyebiliriz.

Cemel Savaşı kapsamındaki gaybi riayetleri topladığımız bu bölümde rivâyetlerin metinleri ve senedlerindeki ravilerden bazıları hakkındaki bilgileri aktarmış olduk. Tespit ettiğimiz altı rivâyeti Hz. Âişe'den aktarılan şu sözüyle: "Kim Hz. Peygamber'in yarın olacakları haber verdiğini iddia ederse, Allah'a iftira etmiş olur"[228] düşündüğümüzde konunun daha net olarak anlaşılacağını düşünmekteyiz. Nitekim rivâyetlerin sahih olması halinde seçkin sahabelerden olan Hz. Âişe, Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvam'ın Hz. Peygamber'in hadisleri olmasına rağmen onun dışında hareket eden kişiler olarak gösterilmesi uygun olmayacaktır. Siyasî olayların çözümü için uydurulduğu ya da bağlamından koparılarak başka anlamda kullanılan bu rivâyetlerin aslında olayları çözmekten ziyade daha karışık bir hale getirdiğini söyleyebiliriz.

[228] Müslim, İman, III, 8-9.

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM —

SIFFIN SAVAŞI'YLA İLGİLİ GAYB HABERLERİ

Hz. Ali Cemel Savaşı'ndan sonra kendisine itaat etmeyen Hz. Osman'ın Şam valisi olan Muâviye b. Ebû Süfyan'ı bastırmak amacıyla yönünü Şam'a doğru çevirmiştir. Bu esnada Muâviye b. Ebû Süfyan'da diğer taraftan Hz. Osman'ın kanın talep etmek amacıyla Irak'a doğru hareket etmiştir. Birbirlerine doğru hareket eden bu iki Müslüman grup Sıffîn'de karşılaşmış ve savaş meydana gelmiştir. Konunun üçüncü bölümünü bu savaş hakkında rivâyet edilen gayb haberlerinin tespiti ve değerlendirmesi oluşturmaktadır. Öncelikle zihinlerde konunun daha iyi anlaşılması amacıyla Sıffîn Savaşı kısaca anlatılmıştır.

A. Sıffîn Savaşı

Sıffîn Savaşı Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyan arasında H. 37/657 yılında Sıffîn ismi verilen bölgede yapılmıştır. Hz. Osman'ın (35/656) asiler tarafından öldürülmesinden sonra insanlar Hz. Ali'ye biat etmiştir.[229] Ancak Hz. Ali'den önceki halifenin Müslüman bir grup tarafından öldürülmesi

---

[229] İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse (Hilafet ve Siyaset)*, çev: Cemalettin Saylık, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017, 78-79; Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 491; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 272;

toplumda büyük bir gerginlik oluşturmuş[230] ve bundan dolayı Hz. Ali'nin kendinden önceki halife Hz. Osman'ın katillerini bulup cezalandırması gibi önemli bir sorunu ortaya çıkmıştır.[231]

Hz. Ali halifeliğe geldikten sonra yaptığı ilk icraat Hz. Osman'ın atadığı valileri azletmek olmuştur.[232] Şam valiliğine Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yerine Seyf b. Huneyf'i getirmiş, ancak Seyf daha Şam'a giremeden Tebük'te bir grup tarafından geri döndürülmüştür.[233] Muâviye, Şam'da Hz. Osman'ın eşinin gönderdiği mektubu halkın önünde okumuş ve Hz. Osman'ın kanlı gömleğini orada bulunanlara göstererek ona yapılanları anlatmıştır. Böylece Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını isteyerek, Şam halkını kışkırtmış ve onların desteklerini almıştır.[234] Hz. Ali, Cemel Savaşı bittikten sonra Kûfe'ye dönerken Muâviye'ye itaat etmesi için Cerir b. Abdullah el-Becelî'yle ona mektup göndermiştir. Cerîr, Muâviye'nin, "Hz. Osman'ın katilleri öldürülmeden biat etmeyeceklerini şayet bunu yapmazsa onunla savaşacakları." haberini Hz. Ali'ye ulaştırmıştır.[235]

Hz. Ali Muâviye'nin vermiş olduğu cevap üzerine Şam'a girmek için Kûfe'den ayrılmıştır. Onun Şam'a doğru geldiği haber Muâviye'ye ulaşınca, Muâviye Amr b. Âs ile konuştuktan sonra Irak'a hareket etme kararı almıştır.[236] Muâviye Hicretin 36/656 yılının sonlarında ordusuyla hareket etmiştir. Iraklılar ve Şamlılar H. 36. yılında Sıffîn'e ulaşmışlardır.[237] Muâviye, Fırat'a daha önce gelip suya giden yolları tutmuş ve Iraklıları suya yanaştırmamıştır. Hz Ali Sa'sa'a b. Sühân'ı Muâviye'ye suya giden yolları bırakmasını is-

---

230 Demircan, Adnan, *Ali-Muâviye Kavgası*, Beyan Yay., İstanbul 2014, 63.

231 Apak, 255.

232 Demircan, 63-65.

233 Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 442.

234 İbn Kuteybe, 124-125.

235 Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 561-562; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 161-162; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 492-493.

236 Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 563; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 163; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 493.

237 Yiğit, İsmail, "Sıffîn Savaşı", *DİA,* İstanbul 2009, XXXVII, 107.

temek için göndermiştir. Ancak Muâviye yanındakilerle konuştuktan sonra Iraklıların engellenmesini emretmiştir. Su için iki ordu arasından çatışmalar başladıktan sonra su Hz. Ali'nin askerlerinin eline geçmiştir.[238]

İki ordu arasındaki su sorunu çözüldükten sonra Hz. Ali, Muâviye'yi tekrar itaate çağırmak amacıyla Beşir b. Amr, Sa'îd b. Kays ve Şebes b. Rib'î'den oluşan heyeti Şamlılara göndermiştir.[239] Ancak bundan sonuç alınamayınca zilhicce ayında her gün ya da bazı günler iki defa olmak üzere iki taraf arasında savaş devam etmiştir. Hicretin 37. yılı muharrem ayının girmesiyle birlikte antlaşmak için savaşa ara verilmiştir. Hz. Ali Adî b. Hâtim, Yezid b. Kays, Şebes b. Rib'î ve Ziyad b. Hasfa'dan oluşan elçilerini göndermişlerdir.[240] Muâviye, Habîb b. Mesleme, Şurâhbil b. Sımt ve Ma'n b. Yezîd'den oluşan elçileri Hz. Ali'ye yollamıştır.[241]

Muharrem ayında duran savaş iki tarafın birbiri ile anlaşamamasından dolayı safer ayının ilk günleri tekrar başlamıştır.[242] Savaşın şiddetlenmesi ile birlikte Iraklılar Şamlılara karşı üstün gelmeye başlamışlardır. Muâviye yenileceklerini anladıktan sonra, Amr b. Âs'ın Mushafları kaldıralım teklifini kabul ederek askerlerine bu yönde emir vermiştir. Şamlılar, mızraklarının ucunda Mushafları kaldırarak "Bu sizinle bizim aramızdaki Allah'ın hükmüdür demişlerdir."[243] Bundan sonra iki taraf arasındaki savaş sona ermiş, akabinde iki taraf kendi hakemini belirlemiş ve ordular Sıffîn'den ayrılmıştır.

---

[238] Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed (282/895), *el-Ahbâru't-Tıvâl (Eskilerin Haberleri)*, çev: Zekeriya Akman-Hüseyin Siyabend Aytemür, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017, 233-234; Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 569-570; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 166-167.

[239] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* IV, 573; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 168; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 499.

[240] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* V, 5; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 172; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 502.

[241] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* V, 7.

[242] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 176.

[243] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 192.

Sıffîn Savaşına katılan iki ordunun askerleri ile ilgili farklı sayılar söylenmiştir. Şamlıların sayısının altmış bin kişi olduğu bunlardan yirmi bin kişinin öldürüldüğü[244] başka bir rivâyette ise kırk beş bin kişinin[245] öldürüldüğü rivâyet edilmiştir. Iraklıların sayısının elli bin, doksan bin, yüz bin ve yüz yirmi bin kişi olduğuna dair farklı sayılar geçmiştir.[246] Iraklıların kaybı olarak yirmi beş[247] ve kırk bin kişi[248] olduğuna dair kaynaklarda farklı şekilde açıklanmıştır.

Konumuz açısından Sıffîn Savaşı'na bakıldığında gayb haberleri ile ilgili iki tane rivâyet tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi "İki büyük grubun davalarının bir olmasına rağmen birbirleriyle savaşması"[249], diğeri Ammâr b. Yâsir'in Sıffîn Savaşı'nda şehit edilmesiyle alakalı Hz. Peygamber'den rivâyet edilen: "Seni azgın bir grup öldürecektir."[250] rivâyetidir.

1. Birinci Gayb Haberi (Ammâr b. Yâsir Hakkında)

Sıffîn Savaşı'yla ilgili tespit ettiğimiz birinci rivâyet Ammâr b. Yâsir'in Sıffîn Savaşı'nda şehid edilmesiyle ilgili rivâyettir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'den rivâyet edilen; "Ammâr'ı azgın bir grup öldürülecek."[251] hadisi

---

244 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 193.

245 Minkarî, 476.

246 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 193; Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiru ve'l-A'lam (Ahdi Hulefa-i Raşidin)*, I-LIII, thk: Dr. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Uranî, Beyrut 1997, III, 542.

247 Minkarî, 476.

248 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 193.

249 Ahmed b. Hanbel, XVII, 290; XVIII, 401; XVI, 502-503; Buhârî, Menakıb (3608-3609), II, 530; Cihat (69354), IV, 282; Fiten (7121), IV, 324-325; Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 12-13.

250 Tayâlisî, II, 39; İbn Ebî Şeybe, XIV, 281-282; Ahmed b. Hanbel, XVII, 257; Buhârî, Cihat (2812), II, 309; Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 40-41; Nesâî, Hasâis (8217), VII, 358; Hâkim en-Neysâbûrî, III, 442.

251 Tayâlisî, II, 39; İbn Ebî Şeybe, XIV, 281-282; Ahmed b. Hanbel, XVII, 257; Buhârî, Cihat (2812), II, 309; Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 40-41; Nesâî, VII, 358; Hâkim en-Neysâbûrî, III, 442.

değerlendirilmiştir. Hadis kitaplarında bu hadisin farklı şekillerini ve tarih kitaplarında bu hadisin nasıl anlaşıldığı üzerine durulmuştur. Ayrıca rivâyetlerin bir bütünlük içinde anlaşılabilmesi için Ammâr b. Yâsir'in kısaca biyografisi verilmiştir.

1.1. Ammâr b. Yâsir'in Hayatı

Ammâr b. Yâsir'in künyesi Ebu Yakzân olup, Beni Mahzûm kabilesinin mevlâsıdır.[252] Annesi Sümeyye b. Hubbât, Ebû Huzeyfe b. Muğire'nin câriyesidir. Babası Yâsir b. Âmir kardeşleri ile Yemen'den geldikten sonra, Ebû Huzeyfe b. Muğire ile anlaşma yapmış ve Mekke'de kalmıştır.[253] Annesi Sümeyye İslâm tarihindeki ilk şehittir ve babası Yâsir'de aynı gün şehit olmuştur.[254] Ayrıca İslâm dinine ilk girenler arasında yer almıştır.[255] İkinci Habeşistan hicretine katılmıştır.[256] Bedr, Uhud, Hendek savaşlarında ve Rıdvan Biatin'de Hz. Peygamber'in yanında yer almıştır.[257] Medine'ye hicretten sonra Hz. Peygamber kendisini Huzeyfe b. el-Yeman ile kardeş yapmıştır.[258]

Müşrikler Ammâr b. Yâsir'i esir aldıklarında ona işkence etmişler ve ondan kendi ilahlarını hayırla yâd etmesini, Hz. Peygamber'i de inkâr etmesini istemişlerdir. Ammâr işkencelere dayanamayınca onların istediklerini yapmıştır. Serbest bırakıldıktan sonra Hz. Peygamber'in yanına gelen Ammâr olanları anlatmış ve Hz. Peygamber ona kalbinin nasıl olduğunu sormuştur. Ammâr imanla tatmin olduğunu söyleyince Hz. Peygamber böyle bir durumun tekrarlanması halinde yine bu şekilde yapabileceğini söylemiştir.

---

[252]İbn Abdilber, 481; İbn Hacer, *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 273; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 157.

[253] İbn Sa'd, III, 227-228.

[254] İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe,* IV, 122; Fayda, Mustafa, "Ammâr b. Yâsir", *DİA*, İstanbul 1991, III, 75.

[255] Konuyla alakalı olarak 7. ve 30. Müslümanlar arasında olduğuna dair rivâyetler vardır. İbn Sa'd, III, 229; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 122.

[256] İbn Abdilber, 482; İbn Sa'd, III, 231; İbn Hacer, Habeşistan hicretinde ihtilaf edilmiştir demiştir.. Bkz: İbn Hacer, *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 273.

[257] İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 124.

[258] Fayda, "Ammâr b. Yâsir", III, 75.

Ammâr'ın bu yaşadıklarından dolayı 16/Nahl,106, 29/Ankebut, 2 ve 39/Zümer, 9. ayetleri inmiştir.[259]

Hz. Ebû Bekir döneminde yapılan Yemâme Savaşı'nda savaştığı esnada kulağı kesilmiştir.[260] Hz. Ömer kendisini Kûfe'ye emir olarak atamış ancak Kûfelilerin şikâyeti üzerine onu valilikten azletmiştir.[261] Ammâr b.Yâsir, Ebû Zer el-Gıfârî'yi sürgün etmesi ve valiliklere Ümeyye oğullarını getirmesinden dolayı Hz. Osman'ı eleştirmiştir.[262] Hz. Osman'ın vefatından sonra Hz. Ali'nin yanında yer almış ve Cemel ve Sıffîn Savaşları'nda onunla birlikte savaşmıştır.[263]

1.2. Sıffîn Savaşında Ammâr b. Yâsir

Sıffîn Savaşı'nda Ammâr b. Yâsir Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Savaş düzeninde Hz. Ali Ammâr'ı Kûfeli askerlerin başına komutan olarak vermiştir.[264] Safer ayında savaşın tekrar başlamasıyla birlikte üçüncü gün Ammâr b. Yâsir, Amr b. Âs'ın karşısına çıkmış ve aralarında şiddetli bir savaş olmuştur. Ayrıca burada Ammâr kendilerinin haklı olduğunu karşı tarafta bulunanların ise haksız olduklarına dair açıklamalar yapmıştır.[265] Şamlılar tarafından Ammâr b. Yâsir, Sıffîn Savaşı'nda şehid edilmiştir.[266]

---

[259] İbn Sa'd, III, 231.

[260] İbn Abdilber, 482; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 161.

[261] Belâzûrî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Futuhu'l-Büldân (Ülkelerin Fethi)*, çev: Mustafa Fayda, Siyer Yay., İstanbul 2013, 317; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 126.

[262] Fayda, "Ammâr b. Yâsir", III, 75; Eleştirmesinden dolayı Hz. Osman tarafından dövüldüğüne dair rivâyetle ve değerlendirme için bkz: Özdemir, Mehmet Nadir, "İslâm Tarihi'nde İlk İhtilafların Odağında Bir İsim: Ammâr b. Yâsir", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 2013, 4 (14), 317-319.

[263] İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 126.

[264] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* V, 11; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 175; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 513.

[265] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* V, 12; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 176. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 522.

[266] Taberî, *Târîhu't-Taberî,* V, 38; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 186; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 522.

Sıffîn Savaşı'nda Ammâr'ı kimin öldürdüğü konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmuştur. Ammâr'ı öldürdüğü iddia edilen isimlerin şunlar olduğu: "Ebu'l-Ğadiye'l-Müzenî, Ukbe b. Âmir Cühenî, Amr b. Hâris Havlânî ve Şerîk b. Seleme el-Murâdî" rivâyetlerde zikredilmiştir.[267] Ammâr b. Yâsir'in Sıffîn (37/657) Savaşı'nda öldürüldüğünde 90, 91, 92, 93 ve 94 yaşında olduğuna dair farklı açıklamalar vardır.[268] Ancak genel kabul vefat ettiğinde 94 yaşında olduğudur. Ammâr b. Yasir'in cenaze namazını Hz. Ali kıldırmıştır.[269]

1.3. Gayb Haberleri

Ammâr b. Yâsir'le alakalı hadis kitaplarından yapmış olduğumuz araştırma neticesinde otuz beş rivâyet tespit edilmiştir. Bu rivâyetler Tayâlisî, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Hâkim en-Neysâbûrî'nin hadis kitaplarında rivâyet edilmiştir. Rivâyetler kendi içlerinde dörtlü tasnif olacak şekilde sınıflandırılmıştır.

1. Rivâyet: Hz. Peygamber'in Ammâr b. Yâsir hakkında: "Seni azgın bir grup öldürecektir." dediği hadistir. Hadis kitaplarında birinci rivâyetle alakalı olarak yapılan araştırma sonucunda on beş farklı rivâyet bulunmuştur. Bu rivâyetlerden yedi tanesi Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme'den, [270] iki tanesi Ebû Saîd el-Hudrî'den[271] ve geriye kalan rivâyetler ise Ebû Katade,[272] Abdullah b. Amr b. el-Âs,[273] Ebû Hureyre[274] ve Abdullah b. Ebû Hüzeyl el-

---

[267] İbn Sa'd, III, 240; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 127.

[268] İbn Sa'd, III, 240, 244; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 127; İbn Hacer, *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 274; İbn Abdilber, 484.

[269] İbn Sa'd, III, 243; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, IV, 127.

[270] Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 189; XXXXIV, 255; Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 40-41; Nesâî, Hasâis (8217), VII, 358.

[271] Ahmed b. Hanbel, XVII, 257; XVII, 319.

[272] Ahmed b. Hanbel, XXXVII, 298.

[273] İbn Ebî Şeybe, XIV, 281-282. Ancak burada dikkatimizi çeken husus Amr b. Âs'ın bu rivâyeti doğrudan Hz. Peygamber'den aktarmış olmasıdır. Hz. Peygamber'in bu rivâyeti Ammâr b. Yâsir'e ya Mescid-i-Nebi'nin inşası ya da hendeğin kazıldığı esnada söylediği rivâyet edilmiştir. Amr ise İslâm'a Mekke'nin fethinden sonra girdiğine göre kendisinin bu olayı bizzat gör-

Anezî'den[275] nakledilmiştir. Muhammed b. Umâre b. Huzeyme b. Sabit'ten aktarılan iki rivâyetin metni ise şöyledir: "Dedem Cemel ve Sıffîn gününde kılıcını kuşanmış, Ammâr öldürülünceye kadar kılıcını çıkarmamıştı. Ammar öldürüldü, kılıcını çekti ve Resulullah'ın: 'Ammâr seni azgın bir grup öldürecektir.' dediğini duydum demiştir. Öldürülünceye kadar savaştı."[276]

Ümmü Seleme, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Katade'den nakledilen rivâyetlere bir sonraki bölümde değerlendirilmiştir. Diğer rivâyetlerle ilgili açıklamalar dipnot kısmında verilmiştir.

2. Rivâyet: Ebû Saîd şöyle demiştir: "Biz mescidin kerpiçlerini birer birer taşıyorduk, Ammâr ikişer ikişer kerpiç taşıyordu. Resulullah onu gördü ve toprağı ondan silkeledi. Resulullah: 'Ey Ammâr! Arkadaşlarının taşıdığı gibi sen niye bir kerpiç taşımıyorsun.' dedi. Ammâr: 'Allah'ın ecrini istiyorum.' dedi. Resulullah: 'Vah Ammâr Vah! Seni azgın bir grup öldürecek, sen onları cennete, onlar seni cehenneme çağırıyor.' dedi. Bunun üzerine

---

müş olması mümkün değildir. O yüzden bu hadisi başka bir sahabeden duymuş olması gerekir (Sahabe mürseli).

[274] Tirmizî, VII, 669. Ayrıca Ebû Hureyre'nin Medine'ye geldiği ve Müslüman olduğu tarih H.7/628'dir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in bu rivâyeti Ammâr b. Yâsir'e Mescid-i-Nebi'nin inşası ve hendeğin kazıldığı esnada söylediğini göz önüne aldığımızda onun burada bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Ebû Hureyre'ninde bu rivâyeti başka bir sahabeden duymuş olma ihtimalini göz önünde bulundurmakla birlikte bu rivâyeti destekleyecek başka bir rivâyet bulunamamıştır.

[275] Tayâlisî, II, 39. Abdullah b. Ebû Hüzeyl'in tâbiîn tabakasından olmasından dolayı bu haberi Hz. Peygamber'den görmesi mümkün değildir. Ayrıca hadis metninin altında dipnotta tahkik edenler tarafından şu yorum yapılmıştır: "*Bu senedin mürsel olduğunu ancak başka hadislerle sahih haline gelmiştir.*" (Tayâlisî, II, 40).

[276] İbn Ebî Şeybe, XIV, 281; Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 198. Muhammed b. Umâre b. Huzeyme b. Sabit dedesini Sıffîn Savaşı'nda savaşırken kendisi görmüş gibi anlatmıştır. Öncelikle kendisi hakkında bilgi bulamadık, ancak babası ve dedesinin hakkında bulduğumuz bilgiler görüşümüzü desteklemektedir. Babası Umâre b. Huzeyme b. Sâbit 105 yılında vefat etmiştir ve yetmiş beş yıl yaşadığı rivâyet edilmiştir (İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 209). Dedesi Huzeyme b. Sâbit, Bedir savaşına katılıp katılmadığı tartışmalıdır. Ancak kaynaklarda Ali b. Ebû Talib ile birlikte Cemel ve Sıffîn Savaşları'na katıldığı ve Sıffîn Savaşı'nda hicretin 37. yılında öldürüldüğü rivâyet edilmiştir (İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 542, İbn Sa'd, V, 298).

Ammâr: ‘Fitneden Allah’a sığınırım.’ dedi.”[277] İkinci rivâyette, Ebû Katâde ve Ebû Saîd el-Hudrî: “Resulullah Hendeği kazdırdığında insanlar birer birer kerpiç taşıyorlardı. Ammâr ağrısından dolayı iyileşmeye yüz tutmuştu. O ikişer ikişer kerpiç taşıyordu. Ebû Saîd bana arkadaşlarım anlattı, Resulullah Ammâr’ın başından tozları silkelerken: ‘Vah! Sümeyye’nin oğlu seni azgın bir grup öldürecek.’ diyordu.”[278] Üçüncü rivâyette, Ümmü Seleme: “Hendek gününü unutmadım ve Resulullah onlara kerpiç veriyordu. Göğsünün kılı tozlandı ve şöyle söylüyordu: ‘Allah’ım şüphesiz hayır, hayırlı ahirettir, Ensâr ve Muhâcir’i bağışla.’ Resulullah Ammâr’ı görünce: ‘Vah! Sümeyye’nin oğlu seni azgın bir grup öldürecektir.’ demiştir.”[279]

İkinci rivâyetlerin metin kısımları incelendiğinde bu rivâyeti Hz. Peygamber’ Ammâr b. Yâsir’e söylediği yer olarak mescidin yapılışı ve hendeğin kazıldığı yer ön plana çıktığı görülmüştür.[280]

Üçüncü bir yer olarak Hz. Peygamber bu hadisi Ammâr b. Yâsir’e Mekke’de müşrikler tarafından işkence edildiği zamanda söylediğine dair deliller vardır. Hadiste geçen ‘Onları Allah'a çağırıyor’ kısmını Buhârî’nin şârihlerinden olan İbn Battal *Kitabu’l-Cihad* bölümünde; Ammâr kendisini evinden çıkaran ve eziyet eden Mekkelileri, Allah’a çağırıyor, şeklinde açıklamış-

---

[277] Ahmed b. Hanbel, XVII, 53; XVIII, 367; Buhârî, Salât (2812), I, 161; Buhârî, Cihat (2812), II, 309.

[278] Ahmed b. Hanbel, XXXVII, 297; Müslim, Kitâbu’l-Fiten ve Eşrâti’s-Sâ‘a, XVIII, 39-41.

[279] Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 83, 279; Nesâî, Menakıb (8493), VII, 467.

[280] Ebû Saîd el-Hudrî Uhud savaşına katılmak istediğinde daha on üç yaşında olduğu rivâyet edilmiştir. Mescidin yapıldığı zamanda on yaşında olduğu (Aynî, XIV, 104), hendeği kazıldığı esnada on beş yaşında olduğunu düşündüğümüzde hadisin söylendiği yaşlarda küçük olduğu anlaşılacaktır. O yüzden bu rivâyeti aklında tutması zor denebilir, ancak mümkün olmadığı söylenemez. Bazı rivâyetlerdeki ‘benden daha hayırlı biri Ebû Katade’den’ kaydı ise dediğimiz konuda bize delil olmaktadır. Bundan dolayı bu rivâyeti Ebû Saîd el-Hudrî Ebû Katade’den rivâyet ederek sahabe mürseli yapmıştır. Tarihi bilgilere bakıldığında Ümmü Seleme Hz. Peygamber’le Uhud Savaşı’ndan sonra evlenmiştir. Ancak kendisi Medine’ye ilk gelenlerden olduğu için olayları görme ve duymasının tarih açısından mümkün olduğunu ifade etmek isteriz. Ayrıca İbn Kesir hendeğin kazıldığı esnada Ammâr’ın kerpiç taşıdığına dair rivâyetlerle şunları söylemiştir: “Hendek kazımı sırasında kerpicin taşınması manasızdır. Zahirde o taşıyanlar için benzetmedir, en iyi Allah bilir. Bu hadis ise peygamberliğe delalettir (İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 538).

tır. Ve bu hadisin Müslümanlara tevil edilmesinin mümkün olmadığını metinde geçen 'Onu cehenneme çağırıyorlar' bölümünü delil olarak göstermiştir. Çünkü Mekke ehlinin müşrikleri ona eziyet etmiş ve ondan kendi dinlerine dönmesini istemişlerdir. Zira Ammâr'ın fitnesi (imtihanı) İslâm'a girdiği ilk yıllarda Mekke'de olduğunu belirtmiştir.[281] Buhârî'nin diğer şarihlerinden olan Aynî, İbn Battal'ın görüşünü eleştirerek Kirmânî'nin şu sözleriyle ona cevap vermiştir: "Onları çağırıyor gelecek zaman ifade etmesinden dolayı, Hz. Peygamber'in mucizesi Sıffîn günü gerçeklemiş oldu. Ammâr azgın grubu hakka çağırdı, onlarda onu batıla çağırdılar."[282] Bu konuyla alakalı olarak *Kitabu'l-Salât* bölümünde İbn Hacer: "Ammâr b. Yâsir, Hz. Ali'nin yanında savaşırken Sıffîn'de, Muâviye'nin yanında bulunanlar tarafından öldürüldüğü ve Muâviye'nin yanında sahabilerin olmasına rağmen onları nasıl cehenneme çağırması caiz olmaktadır?" şeklinde soru sormuş ve cevabında: "Şüphesiz onlar zanları üzerine onları cennete çağırıyorlardı, onlar müctehiddir ve onlara zanlarına tabi olmaktan dolayı azarlanma yoktur. Cennete çağırmaktan kasıt, imama itaattir, Ammâr'da vacib olan imama yani Hz. Ali'ye çağırmıştır." demiştir.[283] Görüldüğü üzere Buhârî'nin şârih-

---

[281] Ayrıca İbn Battal: "Buradaki mazi lafzı müstakbel lafzı ile söylenmiştir. Mana bilinirse mazi fiil kalıbı ile müstakbel, müstakbel kalıbı ile de mazi fille Araplar haber verirler. Ammâr'ın sıkıntısının Mekke'de olduğu meşhurdur. Resulullah onun bu durumuna işaret etmiştir." şeklinde açıklamıştır (İbn Battâl, V, 27). *Kitabu'l-Salât* bölümünde aynı rivâyet hakkında İbn Battal Mühelleb'den nakille 'Sen onları cennete, onlar ise seni cehenneme çağıyor' kısmından kast edilenlerin Hariciler olduğunu açıklamıştır (İbn Battâl, II, 98-99). İbn Hacer bu yorum için tarihi bilgilerle bunun mümkün olmadığını, çünkü Haricilerin Ammâr b. Yasir'in öldürülmesinden sonra isyan ettiklerini söylemiştir (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,* I, 645).

[282] Aynî, XIV, 153.

[283] İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,* I, 645. İbn Kesir, "Çünkü Hz. Peygamber Ammâr'ın öldürülmesini haber vermiş ve onu Şam ehli öldürmüştür. Hz. Ali emirlik konusunda Muâviye'den daha çok haklıdır. Muâviye ordusunu tekfir edilmiş azgınlar olarak isimlendirmek ve tekfir etmek gerekmez. Şia ve onun dışındaki sapıtmış fırkaların cahillerinin yaptığı gibi. Çünkü onlar kendileri azmışlardır. Savaşmayı emredenlerin hepsi (Şam ehli) müçtehittir. Her müçtehit isabet edemez. İsabet ederse iki sevap, hata ederse bir sevaptır. "Ammâr onları cennete onlar ise cehenneme çağırıyor." Ammâr ve arkadaşları Şam ehlini dostluğa ve ittifaka, Şam ehli ise hakları olmadıkları halde emirliği elerinde bulundurmak istiyorlardı." (İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 538).

leri arasında farklı görüşler olmakla birlikte Hz. Peygamber'in bu sözleri Mekke'de söylediğine dair açıklamalar tespit edilmiştir.

Buraya ek olarak Buhârî'nin *Kitâbu'l-Salât* ve *Kitâbu'l-Cihad* bölümünde zikrettiği Ammâr b. Yasir ile ilgili rivâyet hakkında Humeydî 'onu azgın bir grup öldürecektir' kısmını camiinde zikretmemiş ve bu hadisin her iki tarikinde meşhur bir ziyade vardır ve bu ziyade ya Buhârî'ye ulaşmamıştır ya da ulaşmasına rağmen onu bilerek hazfetmiştir, demiştir.[284]

Tarih kitaplarından Mesûdî'nin eserinde Ammâr b. Yâsir hakkında rivâyete bu şekilde yer vermiştir: "Abdullah b. Amr b. As: Kureyş Ammâr'ı ateşe verdi, Onlara ne var? Ammâr'a ne var? O, onları cennete çağırıyordu; onlar ise onu cehenneme çağırıyorlardı."[285] Aynı şekilde İbn Sa'd Amr b. Meymûn'dan nakille: "Müşrikler, Ammâr b. Yâsir'e ateşle yaktılar. Resulullah onun yanına uğruyor ve eliyle başını okşayarak şöyle diyordu: Ey ateş! İbrahim'e nasıl serinlik ve selamet olduysan Ammâr'a da öyle ol. Seni Azgın grup öldürecek."[286] bu kısma yer vermiştir. Yukarıda verilen bilgilere bakıldığında Ammâr'ın Mekke döneminde Kureyş Müşrikleri tarafından işkence edilirken Hz. Peygamber tarafından kendisine söylenmiş olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır.[287]

Bu rivâyette olduğu gibi Hz. Peygamber bu hadisi söylediği yer olarak Mekke öne çıkmaktadır. Özellikle bu konuda Mahmut Demir'in yapmış olduğu yorumları önemli olmasından dolayı buraya eklenmiştir;

---

[284] Humeydî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ebî Nasr Fütûh b. Abdillah (488/1095), *el-Cem' Beyne's-Sahîhayn*, I-IV, thk: Ali Hüseyin Bevvâb, Dâru İbn Hazm, Beyrut tz., II, 461-462; İbn Hacer Buhârî'nin şartını taşımadığını ifade etmiştir (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,* I, 646). İbn Kesir'de bu kısmı Buhârî'nin aslında zikretmediğini mescidin yapılışını anlattığı bölümde açıklamıştır (İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 536).

[285] Mesûdî, Ebû Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1495/2005, II, 297; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 533.

[286] İbn Sa'd, III, 230; Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, I-LIII, thk: Ömer Abdusselam Tedmurî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1410/1990, III, 571; Aynî, I, 513.

[287] Demir, 152.

1 - Rivâyetlerin her ikisinde de doğal görünen şey, Ammâr'ın gayretkeşliği, diğer sahabilere oranla daha fazla çalışıyor olması ve Ammâr'ın çok yorulduğunu gören Resulullah'ın ona merhamet etmesidir. Doğal olmayan ise, Peygamberin, Ammâr'ın çok yorulmasından kaynaklanan acıma duygularını ifade ederken kullandığı (söylenen) şu cümlelerdir: "Seni azgın bir grup öldürecek", "o onları cennete çağırıyor, onlarda onu cehenneme çağırıyorlar" ilk bakışta, hadisenin normal seyri takip edildiğinde bu iki ifadeye anlam verebilmek mümkün gözükmemektedir. Bu cümleler çok yük taşıdığından dolayı yorgun düşen birine acıyan Rahmet Peygamberi'nin duygularını ifade etmekte midir? Burası kuşkuludur. Bu ifadeler kanaatimizce, Hz. Peygamber'in, mescidin inşası veya hendeğin kazılması gibi son derece ehemmiyetli bir işte, yılmadan çalıştıktan sonra yorgun düşen Ammâr'a, acıma duygularını ifade eden cümleler değildir. Dolayısıyla, her şeyden önce, metinde bir uyumsuzluk söz konusudur.

2- Bu rivâyette Hz. Peygamber, gerçekten çok önemli bir bilgi vermektedir. Ammâr'ın (gelecekte) haddi aşan bir topluluk tarafından öldürüleceği ihbarının Hz. Peygamber tarafından dile getirilmiş olması, büyük bir önem arzetmesine rağmen hak ettiği tepkiyi görmemiştir. Böyle bir ihbarın ardından sahabilerin, doğal, olarak şunları sorması gerekmez miydi? Ammâr'ın cehenneme davet edecek ve öldürecek olanlar kimlerdir Bunların vasıfları nelerdir? Bu ne zaman olacak? Burada iki ihtimal var demektedir;

1- Hz. Peygamber'in, Ammâr'la ilgili olarak söylediği bu sözleri, merhamet eden birinin acıma duygularını ifade etmediği gibi, hicretten 37 yıl sonrasının siyasi kargaşalarına yönelik bir mesaj içermektedir. Kendisinden sonra Müslümanların başına

kimin geçeceğini bile tayin etmeyen Hz. Muhammed'in (sav), böyle bir şeyi söylemiş olması ihtimal dâhilinde değildir. Dolayısıyla bu hadis uydurmadır.

2- Hz. Muhammed'in (sav) Ammâr'la ilgili bu sözleri yanlış bir anlama sonucu geleceğe dair birer nebevi ihbar olarak değerlendirilmiştir. Tarih boyunca nerdeyse Ammâr'la özdeşleşmiş buluna bu sözlerin, mescidin inşası/hendeğin kazımı esnasında sarf edilip edilmediği hususu tetkike muhtaçtır. Ancak, Hz. Peygamber bunları başka bir bağlamda (Mekke'de Ammâr'a yapılan işkence vesilesiyle) söylemiş olabilir. Yalnızca bu durumda anlamlı hale gelen bu ifadeler, belki sehven, belki de bilinçli olarak, yine Ammâr'ın yaşadığı ilgisiz bir diğer hadisenin (mescidin inşası/ hendeğin kazılması esnasında yaşanan olayların) içine yerleştirilmek suretiyle, olay, nebevî bir ihbara dönüş(türül)müştür.[288]

3. Rivâyet: Habbetü'l-Uranî, Ebû Mesûd ile birlikte Huzeyfe b. el-Yemân'ın yanına girdik ve fitneler hakkında soru sorduk. Huzeyfe şöyle dedi: "Allah'ın kitabıyla birlikte hareket edin ve Sümeyye'nin oğlunun olduğu gruba bakın ve onlara tabi olun, çünkü o Allah'ın kitabıyla birlikte hareket edecektir." dedi. Biz ona: "Sümeyye'nin oğlu kimdir?" dedik. Huzeyfe: "Ammâr, Resulullah Ammâr'a: 'Seni azgın bir grup öldürünceye kadar ölmeyeceksin, dünyada son rızkın içtiğin ziyâh şerbeti olacak' dediğini duydum." dedi.[289] Diğer bir rivâyette Sıffîn günü savaş şiddetlendiğinde, Ammâr süt istedi ve içti. Ammâr: Resulullah bana şöyle dedi: "Dünyada içeceğin son şey süt içmektir." dedi.[290]

---

[288] Demir, 148-149.
[289] Hâkim en-Neysâbûrî, III, 442.
[290] İbn Ebi Şeybe, Musannef, XIV, 282. 3. rivâyet başlığı altında İbn Ebi Şeybe ve Hâkim en-Neysâbûrî'nin naklettikleri iki rivâyetin ravileri arasında zayıf olanlar olduğunu yapmış

4. Rivâyet: "Abdullah b. Amr b. Âs: 'Ey babacığım Resulullah'ın Ammâr'a Vah! Ammâr seni azgın bir grup öldürecek dediğini duymadın mı?' demiştir. Amr Muâviye'ye: 'Söylediği şeyi duydun mu?' demiştir. Muâviye: 'Onu biz mi öldürdük? Onu buraya getirenler öldürdü' demiştir. "[291] diğer bir rivâyette; "Ammar b. Yasir öldürüldüğünde Amr b. Hazm, Amr b. Âs'ın yanına girdi, Ammâr öldürüldü ve Resulullah: 'Onu azgın bir grup öldürecektir.' dedi. Amr korkmuş bir şekilde Muâviye'nin huzuruna çıktı. Amr'ın halini gören Muâviye: 'Sana ne oldu?' diye sormuştur. Amr: 'Ammâr öldürüldü.' demiştir. Muâviye: 'Ammâr öldürüldü, ne demek?' demiştir. Amr: 'Resulullah onu azgın bir grup öldürecek dediğini' duydum demiştir. Muâviye: 'Anlayışında açık bir hata var, onu biz mi öldürdük? Onu Ali ve arkadaşları öldürdü, kılıçlarımız ve mızraklarımızın arasına kadar getirdiler.' demiştir."[292]

Yukarıda hadis kitaplarındaki rivâyetlerin farklı şekillerini ve şerh kitaplarındaki açıklamaları aktarılmıştır. Bundan sonraki bölümde bu rivâyetlerin tarih kitaplarında nasıl anlatıldığı ve anlaşıldığı üzerinde durulmuştur. Öncelikle bu rivâyetlere ilk dönem İslâm Tarihi kaynaklarında nasıl geçtiği araştırılmıştır. Ayrıca sonraki dönem tarih kitapları ve çağdaş araştırma sonuçlarında rivâyetlerin nasıl anlaşıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit etmeye çalıştığımız husus, tarih kitaplarına bu rivâyetlerin nasıl yansıdığı ve Sıffîn Savaşı'nda savaşanlar tarafından nasıl anlaşıldığı meselesidir. Özellikle bu rivâyet savaş öncesi Hz. Ali tarafından kendi tarafının haklı olduğunu göstermek amacıyla koz olarak neden kullanılmamıştır? Bu sorulara cevap bulabilmek amacıyla savaş öncesinde, esnasında ve sonrasında olmak üzere tespit edebildiğimiz bilgiler kısaca verilmiştir.

---

olduğumuz çalışma sonrasında tespit edilmiş olup bunun için Ek-1 kısmındaki 28 ve 29 numaralı rivâyetlerin senedlerine bakılabilir.

[291] Ahmed b. Hanbel, XI, 42, 96, 522-3; Nesâî, Menakıb (8499), VII, 468-469.

[292] Ahmed b. Hanbel, XXIX, 316.

Sıffîn Savaşı meydana gelmeden önce Hz. Ali, Muâviye veya adamlarına kendisinin yanında Ammâr b. Yâsir'in olduğunu ve onunda azgın bir grup tarafından öldürüleceği rivâyetini bildirmemiştir. Savaş öncesinde gerçekleşen olaylarda; Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyan'ın birbirlerine göndermiş oldukları mektuplarda,[293] savaş öncesi Hz Ali'nin Şamlılara kendisinin haklı olduğunu münadiler aracılığıyla bildirmesinde,[294] iki tarafın birbirlerine gönderdikleri elçilerin konuşmalarında[295] ve savaş öncesinde Ammâr b. Yâsir'in Ensar ve Muhacir'e cihadı hatırlattığı konuşmasında[296] bu durum görülmüştür.

Savaş esnasında tespit ettiğimiz bilgiler arasında öne çıkan Ammâr b. Yâsir, Amr b. Âs ve Zülkelâ' arasında geçen konuşmalardır. Sıffîn Savaşı'nın üçüncü gününde Ammâr b. Yâsir'le Amr b. Âs savaş meydanında karşı karşıya gelmişlerdir ve Ammâr orada Irak ehline düşmanlarıyla alakalı açıklama yapmışlardır[297] ancak burada yine kendisi hakkında Hz. Peygamber'den

---

[293] Minkarî, 39, 40, 41, 45, 47, 63, 84, 102, 104, 105, 134, 162, 191, 192, 201, 264-66; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 161-171; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 253, 258-259; İbn Haldun, Abdurahman b. Muhammed (808/1406), *Târîhu İbn Haldun-Dîvânu'l-Mübtede ve'l-Haber fî Târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve men Âsarahum min Zevi'ş-Şen'il-Ekber-*, I-VIII, thk: Halîl Şehâde-Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1421/2000, II, 627. Konumuzla alakalı olarak tarih kitaplarında şu notları tepsi ettik: "Hz. Ali, Muâviye'ye Adî b. Hâtim, Yezîd b. Kays, Şebes b. Rib'î, Ziyâd b. Hasfa'yı elçi olarak göndermiştir. Şebes b. Rib'î, Muâviye'ye Ammâr'ın öldürülmesinin nasıl kolay olacağını sormuştur, bunun üzerine Muâviye kendisini bundan engelleyecek durumun ne olduğu sorarak cevap vermiştir." Metnin devamında Şebes ve etrafındakiler karşılık olarak Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyeti hatırlatarak cevap vermemişlerdir. Savaşın ilk zamanları yaşanan bu olayın ne anlama geldiğine dair başka bir bilgi tespit edemedik. Ancak Şebes b. Rib'î bu soruyu yöneltirken Ammâr b. Yâsir hakkındaki rivâyeti düşünerek mi yoksa onun Hz. Ali ve Müslümanlar yanındaki önemli konumundan dolayı mı söylediğini anlayamadığımızı belirtmek isteriz. Bkz: Minkarî, 173; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, V, 6; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 173; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 257; İbn Haldun, *Kitâbu'l-İber*, II, 628.

[294] Minkarî, 176; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, V,10; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 175; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 259.

[295] Minkarî, 72-76.

[296] Minkarî, 88.

[297] Minkarî, 182; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, V, 12.

rivâyet edilen hadisi hatırlatmamıştır.[298] Ayrıca savaş anında Zülkelâ''nın Amr b. Âs'a Ammâr b. Yâsir hakkında varid olan rivâyeti sormasıyla alakalı anlatımlar mevcuttur, ancak bu konuşmalar arasında tenakuzların olduğu görülmüştür.[299] Huzeyme b. Sabit'in Cemel ve Sıffîn Savaş'larına katıldığı ancak savaş meydanında savaşmak için Ammâr'ın öldürülmesini beklediğine dair rivâyette tespit edilmiştir.[300]

---

[298] İbn Haldun'un kitabında bu bölüm şu şekilde geçmektedir: "Ammâr: Ey Amr sen dinini Mısır'a sattın? Amr: Ben Osman'ın kanını istiyorum. Bunun üzerine Ammâr: Ben şahidim sen birçok sözünde Allah'ı istemiyorsun ve Resulullah: Ammâr'ı azgın bir grup öldürecektir dedi." İbn Haldun'un kitabında tespit ettiğimiz bu bilgiyi daha önceki kaynaklarda bulamadığımızı ifade etmek isteriz (İbn Haldun, *Kitâbu'l-İber*, II, 632).

[299] Rivâyetler için bkz: "Zülkelâ', Ömer b. Hattâb döneminde Amr b. Âs bize şöyle anlattı: 'Resulullah: Şam ehliyle Irak ehli karşı karşıya gelecekler. İki taraftan biri hak üzeredir. Onun içinde hidayet imamı vardır ve Ammâr b. Yâsir onun tarafında olacaktır.' dedi. Bunun üzerine onu duyan Ebû Nûh: Allah'a yemin ederim ki o imam bizdedir. Ebû Nûh ile Zülkelâ', Amr b. Âs ve Muâviye'nin yanına gelerek bu durumla alakalı soru sormuşlardır. Amr: Ammâr'ı azgın bir grup öldürecektir. Ammâr'ın haktan ayrılması mümkün değildir ve ateş onu yakmayacaktır. Ebu Nûh: O bizim yanımızdadır. Amr: Bizimle savaşmakla kararlı mıdır? Ebû Nûh: O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki size karşı savaşmaya kararlıdır ve Cemel savaşında bana size karşı galip geleceğimizi haber vermişti." Sonrasında Ammâr b. Yâsir, Zülkelâ'nın davetiyle Amr b. Âs'ın yanına gelmiştir ve aralarında konuşmuşlardır. (Minkarî, 282-86; Dineverî, *Kitâbu'l-Ahbârı't-Tıvâl,* 240). Başka bir rivâyette ise Amr: Resulullah Ammâr'a: 'Seni azgın bir grup öldürecek ve içeceğin son içecek sulandırılmış süt diyordu. Zülkelâ': Bu durum nedir? Ey Amr. Amr: O bize dönecek. Zülkelâ' Ammâr'dan önce Muâviye'nin yanında iken öldürüldü. Ammâr ise Hz. Ali'nin yanında ondan sonra öldürüldü. Bilmiyorum hangisinin öldüğüne sevineyim Ammâr için mi yoksa Zülkelâ' için mi? Allah'a yemin olsun ki Zülkelâ' kalsaydı Ammâr'ın ölümünden sonra bütün Şam ehlini yanına alıp malıyla Ali'nin yanına geçerdi (İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh,* III, 187-188; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 531). Buradaki konuşmalarda dikkatimizi çekene hususlar şunlardır: 1- Sıffîn Savaşı'nın iki taraf arasında gerçekleşeceği belli değilken Cemel Savaşı'nda galip olacaklarının haber verilmesi. 2- Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bir hadisin varlığına rağmen savaş meydanında Amr b. Âs'ın Ammâr b. Yâsir'in kendilerine döneceğini söyleyerek cevap vermesi. 3- Ayrıca bu anlatımın devamında Ammâr b. Yâsir'in Amr b. Âs'la yapmış olduğu konuşmasında Hz. Ali'nin haklı olduğu belirtmesine rağmen kendisi ile alakalı Hz. Peygamber'den aktarılan hadisi hatırlatmamasına anlam veremediğimizi belirtmek isteriz.

[300] Huzeyme b. Sabit Cemel vak'asına katıldı ama o kılıcını kınından çıkarmadı ve Sıffîn Savaşı'na katıldı. Ammâr'ın öldürülüp onu kimin öldürdüğünü görmeden asla savaş yerine varmayacağım. Çünkü ben Resulullah'ın onu azgın bir grup öldürecektir dediğini duydum. Ammar b. Yasir öldürüldüğünde Huzeyme: Bana sapık yol belli oldu. Yaklaştı ve öldürülünceye kadar savaştı. Ammar yere düşünce başka bir adam onun üzerine atladı ve başını kesti. Daha sonra o ikisi onu ben öldürdüm diye tartışmaya başladılar. Amr b. As: Vallahi cehen-

Ammâr b. Yâsir Sıffîn Savaş'ında öldürüldükten sonra tarih kitaplarında bazı rivâyetler ön plana çıkmıştır. İçeceği son içeceğin süt olması,[301] Abdullah b. Amr, Amr b. Âs ve Muâviye b. Ebû Süfyan arasında Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadisle ilgili konuşmaları Ammâr b. Yâsir'in şehid edilmesiyle birlikte başlamıştır.[302] Ammâr öldürüldüğünde Irak ehli, Şam

nemde olmak için tartışıyorlar, dedi. Muaviye onu duydu, iki adam ayrıldığında Muaviye Amr b. Âs'a: Senin yaptığın gibisini görmedim, bir kavim bizim için canlarıyla çabalıyor, sen ise onların cehennemde olduğunu söylüyorsun, dedi. Amr: Vallahi bu böyledir, Vallahi sende bunu çok iyi biliyorsun, ben bundan 20 yıl önce ölmek isterdim (İbn Sa'd, III, 239-240). Burada görüleceği üzere rivâyetler birbirine karışmıştır. Muhammed b. Umâre b. Huzeyme b. Sabit dedesini Sıffîn Savaşı'nda savaşırken kendisi görmüş gibi anlatıyor. Öncelikle kendisi hakkında bilgi bulamadık, ancak babası ve dedesinin hakkında bulduğumuz bilgiler görüşümüzü desteklemektedir. Babası Umâre b. Huzeyme b. Sâbit 105 yılında vefat etmiştir ve yetmiş beş yıl yaşadığı rivâyet edilmiştir (İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 209). Dedesi Huzeyme b. Sâbit, Bedir savaşına katılıp katılmadığı tartışmalıdır. Ancak kaynaklarda Ali b. Ebû Talib ile birlikte Cemel ve Sıffîn savaşlarına katıldığı ve Sıffîn Savaşı'nda 37 yılında öldürüldüğü rivâyet edilmiştir (İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 542, İbn Sa'd, V, 298).

301 Ammâr'ın öldürüldüğü gün sancağı Haşim b. Utbe taşıyordu. İkindi vakti oluncaya kadar Hz. Ali'nin arkadaşları öldürülmüştü. Sonra Ammâr Haşim'in arkasından yaklaştı. Güneş batmak üzere iken Ammâr b. Yâsir elinde sulandırılmış sütle birlikteydi. Güneş battığında sütü içti ve Resulullah dünyada içeceğin son içeceğin sulandırılmış süttür dediğini söyledi. Sonra yaklaştı ve öldürülünceye kadar savaştı (Minkarî, 290-292; İbn Sa'd, III, 239; Taberî, *Târîhu't-Taberî,* V, 39).

302 Abdurahman es-Sülemi: "Ammâr öldürüldüğünde Muâviye'nin ordugâhına girdim Ammâr'ın öldürülme haberi ulaştığında onları görmek için. Muâviye, Amr, Ebu A'ver, Abdullah b. Amr yürüyorlardı atımı onların dediğini anlamak için aralarına soktum. Abdullah b. Amr: Ey babacığım siz öldürdünüz, Resulullah ne dedi? Mescidin inşasında Müslümanlar birer birer, Ammâr ikişer ikişer kerpiç taşıyordu. Resulullah Ammâr'ın yüzünden toprağı silkeleyip: 'Vah! Sümeyye'nin oğlu seni azgın bir öldürecektir.' dedi. Amr, Muâviye: Ne dediğini duyuyor musun? Muaviye: Onu biz mi öldürdük? Onu buraya getiren öldürdü demiştir." (İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh,* III, 177); Ammar'ın Medine'de Hz. Osman hakkında ileri geri konuştuğunu duydum. Onu öldürme konusunda kendime vaat ettim ve şöyle dedim: Allah senin hakkında imkân verirse bunu yapacağım. Sıffîn günü Ammâr insanlara hücum ediyordu. Bu Ammâr denildi, iki ciğeriyle iki baldırı arasında bir delik gördüm, ona saldırdım ve onu dizinden yaraladım. Yere düşüncede onu öldürdüm. Sen Ammâr b. Yâsir'i öldürdün dediler. Amr b. Âs'a haber verildi. Amr: Onu öldüren ve elbiseleriyle gasp eden kişi cehennemdedir dedi. Sonra Amr'a denildi: Sende onunla savaşıyorsun. Amr: Onu öldüren ve elbiseleriyle silahını gasp eden kişi cehennemdedir, dedi (İbn Sa'd, III, 241; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 533; İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed et-Temimi el-Büstî es-Sicistânî el-Adnânî (354/965), *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ (Hz. Peygamber ve Halifeler)*, çev: Harun Bekiroğlu, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017, 441). Abdullah b. Amr ile babası Amr b. Âs Müslüman olduktan sonra Mekke'den Medine'ye hicretin 7. yılında

ehlinin hak üzere olmayan azgınlar olduğunu anlamışlardır.[303] İbn Kesir, Ammâr'ı Şamlıların öldürdüğünü ve Hz. Peygamber'in vermiş olduğu sırrın (seni azgın bir grup öldürecektir) ortaya çıktığını, Hz. Ali'nin haklı Muâviye'nin ise azgın olduğu ve bu olayın peygamberliğe delalet ettiği şeklinde yorumlamıştır.[304]

Son dönem yapılan çalışmalardan konumuzla alakalı olarak bazı araştırmacıların değerlendirmeleri şöyledir: Demircan: "Ammâr'ın ölümünün Hz. Ali'nin haklılığı için malzeme olarak kullanılması, muhtemelen Sıffîn'den uzun zaman sonra ortaya çıkmıştır; ancak bunun, -yukarıdaki hadis nedeniyle değilse de- Hz. Ali döneminde ortaya çıkmış olabileceği görüşü, yabana atılabilecek bir iddia değildir."[305] Özdemir: "Bu hadis Muâviye ve arkadaşlarına işaret eden bir delil değildir. Çünkü bu hadisle, Ammâr'a hücum edip onu öldüren bir grup askerin kast edilmiş olması muhtemeldir. Ammâr'ın öldürülmesinden memnun olan kişi azgın hükmündedir. Askerler arasında Abdullah b. Amr b. As ve benzerleri gibi Ammâr'ın katline razı

---

gitmişlerdir (Kandemir, M. Yaşar, "Abdullah b. Amr b. Âs", *DİA*, İstanbul 1998, I, 85). Yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler neticesinde Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebi'nin yapılışı veya hendeğin kazıldığı esnada söylemiştir. O yüzden bu iki sahabenin Hz. Peygamber'den doğrudan bu rivâyeti duyması mümkün değildir. Ayrıca Mahmut Demir rivâyetlerin Ammâr b. Yâsir'in öldürülmesinden sonra hatırlanması ile ilgili olarak şu soruları sormaktadır;
1 - Ammâr'la ilgili rivâyetin, ancak Ammâr öldürüldükten sonra hatırlandığı anlaşılmaktadır. Aralarında Amr b. As, oğlu Abdullah, Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah gibi sahabilerin de bulunduğu Muâviye taraftarları, neden savaş başlamadan önce Ammâr'la özdeşleşmiş olan bu hadisi hatırlayamamışlardır. En azından hadisin ravileri arasında gösterilen ve babasının zoruyla Muâviye'nin yanında yer almak durumunda kaldığı söylenen Abdullah b. Amr'ın, savaştan önce bunu hatırlatması gerekmez miydi?
2- Anlaşılan o ki, Hz. Ali taraftarları da haklı oldukları açık bir delili mahiyetinde olan bu rivâyetten habersizdirler. Onlar ne savaş öncesinde, nede savaş sırasındaki sulh girişimlerinde, ellerindeki bu önemli kozu kullanmamışlardır. En azından Ammâr'la özel bir bağı olduğu anlaşılan Hz. Ali, bu bağlamda zikredilmiş nebevî ihbarı, Muâviye'ye hatırlatmalı değil miydi? Ammâr'ın öldürülmesinin akabinde, onun haddi aşan bir topluluk tarafından öldürüleceği hadisinin yol açtığı tartışmaları içeren rivâyetler, tarihçiler tarafından ideolojik kaygıların etkisiyle uydurulmuştur (Demir, 155).

[303] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 542.
[304] İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 626.
[305] Demircan, 129.

olmayanlar vardı."[306] Çelebi: "Ammâr'ı öleceğini bildiği halde hiç endişelenmeyen ve tedbir alma ihtiyacı duymayan bir insan olarak takdim etmek acaba ne derece yerindedir?"[307]

Ammâr b. Yâsir hakkında Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadisle ilgili Hadis ve İslâm Tarihi kitaplarından aktarmış olduğumuz bilgiler sonucunda şunları söyleyebiliriz;

1- Rivâyetin söylendiği yer ve zaman olarak Mescid-i Nebi'nin inşası, hendeğin kazılması ve Mekke'de Kureyşlilerin işkence ettiği sıralar ön plana çıkmıştır.

2- Ebû Saîd el-Hudrî tarafından rivâyet edilen hadisler incelendiğinde kendisinin hadiseyi gördüğü zaman aralığında küçük olmasından dolayı bu rivâyeti başkasından duymuş olmalıdır. Nitekim bazı rivâyetlerde kendisi zaten 'benden daha hayırlı biri' diyerek Ebû Katâde'yi kast etmiştir.

3- Ümmü Seleme'den gelen rivâyetler hakkında uydurma olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sadece ondan aktarılan bazı rivâyetlerde Mescid-i Nebi'nin inşası bazılarında hendeğin kazılması farklı açıklamalar dikkat çekmiştir.

4- Rivâyetlerin tamamının bir bütün olarak ele alınıp tarih kitaplarında nasıl anlaşıldığını belirleme çalışmamızda şunlar dikkat çekmiştir:

a- Öncelikle Ammâr hakkında varid olan hadise nedense hem Cemel hem de Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali ve taraftarları tarafından kendi haklılıklarını ispat için başvurulmadığı verilen örneklerle ortaya konulmuştur.

b- Ammâr b. Yâsir'le ilgili rivâyetler nedense o şehid edildikten sonra tarih kitaplarında bir kurgu içinde anlatılmıştır.

---

[306] Özdemir, 327.
[307] Çelebi, İlyas, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", 188.

c- Ammâr b. Yâsir şehid edildikten sonra Sıffîn Savaşı'nda tahkime gidilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak tarih kitaplarının bu bölümü incelendiğinde tahkim görüşmelerinde Hz. Ali'nin hakeminin bu hadisi ve yaşananları hatırlatıp kendi taraftarlarının haklılıklarını Hz. Peygamber'in haber verdiğini söylemesi gerekmez miydi?

Sonuç olarak Hz. Peygamber'den aktarılan bu rivâyetin bağlamından koparılarak başka bir mana da kullanılmış olduğu fikri ağırlık kazanmıştır. Nitekim sahabeler bu rivâyeti bilmelerine rağmen Cemel ve Sıffîn Savaşları'nın öncesinde ya da sonrasında zikretmemişlerdir. Bu hadisi Hz. Peygamber Mekke'de iken Ammâr b. Yâsir'e söylemiş ve zaman içinde insanlar tarafından farklı bir manada anlaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

2. İkinci Gayb Haberi (İki Büyük Grubun Savaşması)

Sıffîn Savaşı'yla ilgili ikinci gayb haberi Hz. Peygamber'den rivâyet edilen 'davası aynı olan iki grubun savaşması' hadisidir. Hadis kitaplarında bu rivâyetle ilgili sekiz rivâyet bulunmuştur, rivâyetlerden altı tanesi Ebû Hureyre'den, iki tanesi ise Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim'in kitaplarından aktarılmıştır.

2.1. Gayb Haberleri

1. Rivâyet: Resulullah: "Davası bir olan iki büyük grup savaşmadıkça kıyamet kopmayacak. O iki grup arasında doğru yoldan sapan çıkacaktır. Onu hakka daha layık olan öldürecektir."[308]

2. Rivâyet: Resulullah: "Davası bir olan iki grup arasında büyük bir savaş olmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Ve yaklaşık otuz tane Deccâl gönde-

[308] Ahmed b. Hanbel, XVI, 502-503; XVII, 290; XVIII, 401; Buhârî, Menakıb (3608), II, 530, IV, 282; Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 12-13.

rilmedikçe kıyamet kopmayacaktır, onların hepsi Peygamber olduğunu iddia edecektir."[309]

Rivâyetlerdeki iki gruptan kast edilenin kim olduğu ile alakalı olarak İbn Hacer Sıffîn'de birbiriyle savaşan Hz. Ali ve Muâviye b. Ebû Süfyan olduğunu belirtmiştir. Davalarının bir olmasından kast edilen dinlerinin bir olmasıdır, yani İslâm'dır.[310] Aynî ise *Menakıb* bölümünde iki gruptan kast edilenin Sıffîn ashabı olduğunu beyan etmiş, ancak *Fiten* bölümünde Davûdî'den yapmış olduğu nakille burada kast edilen iki grubun Cemel ashabı olduğunu açıklamıştır.[311]

Sıffîn Savaşı'nda kimin haklı olduğu konusunda İbn Hacer ve Aynî, Hz. Ali'nin Müslümanların en faziletlisi olduğu ve ona biat ettiklerini söylemişlerdir. Muâviye Hz. Ali'ye isyan etmiştir. Bu yüzden iki ordu Sıffîn'de savaşmışlardır. İki grup arasında Hz. Peygamber'in vermiş olduğu habere göre büyük bir savaş olmuştur.[312]

Rivâyetlere bakıldığında aralarında çelişkilerin olduğu görülecektir. Kıyametin kopması davaları bir olan iki grubun savaşmasına bağlanmıştır. Ancak bu iki grup kimdir. Nitekim Müslümanlar arasında Cemel ve Sıffîn Savaşları dışında çok büyük kanlı savaşlar yapılmıştır.

Tarih kitaplarında Cemel ve Sıffîn Savaşları'nın anlatıldığı bölümlerde bu rivâyet tespit edilememiş ve bununla alakalı olarak bir bilgide bulunamamıştır. En azından bu rivâyetin sadece Sıffîn'e has olmadığını tarihte

---

309 Buhârî, Menakıb (3609), II, 530; Buhârî, Fiten (7121), IV, 324-325. Yalancı Deccâllerin çıkması konusunda İbn Hacer, Hz. Peygamber'in son zamanlarında çıkan yalancı peygamberlerle, onun söyledikleri doğrulandı demektedir. Müseyleme ve Esved el-Ansî Hz. Peygamber zamanında, Tuleyha b. Huveylid ve Seccâh Hz. Ebû Bekir döneminde, Muhtar b. Ubeyd es-Sekâfî Abdullah b. Zübeyr'in hilafetinde ve Hâris'in Abdulmelik zamanında ortaya Peygamber olduklarını iddia ederek çıktığını söylemiştir (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,* VI, 712-714; Aynî, XVI, 195-196).

310 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,* VI, 712-714; Aynî, XVI, 195-196.

311 Aynî, XXIV, 135.

312 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,* VI, 712-714; Aynî, XVI, 195-196.

Müslümanlar arasında yapılmış büyük savaşların bunu ispat ettiğini söyleyebiliriz. Özetleyecek olursak;

1- 'Davaları aynı olan iki büyük grup savaşmadığı müddetçe kıyamet kopmayacak' rivâyetinin Sıffîn Savaşı hakkında varid olduğunu Hadis ve şerh kitaplarından vermiş olduğumuz açıklamalarla göstermiş olduk. Ancak iki tarafın Müslüman olması ve aralarında büyük savaş olması şeklinde geçen metni neden Sıffîn savaşıyla sınırlandırıldığını anlamış değiliz. Nitekim öncesinde aynı şartları taşıyan Cemel savaşı, ayrıca daha sonra yine Müslümanlar arasında yaşanan bazı savaşlar meydana gelmiştir.

2- Şunu da eklemek isteriz ki Sıffîn Savaşı'nda savaşan iki tarafın davaları aynı mıydı? Hz. Ali meşru halife olarak hakkını savunmak amacıyla savaşırken, Muâviye ise Hz. Osman'ın kanını talep ederek kendi hilafeti için savaşmıyor muydu? Biz bu savaşta iki tarafın aynı dava için savaştıklarını düşünmüyoruz. Bundan dolayı bu rivâyetin doğrudan Sıffîn Savaşı'yla ilgili olmadığını söyleyebiliriz.

– SONUÇ –

Akıl ve duyular yoluyla bilgi sahibi olunmadığı, başkasının haber vermediği veya bizzat müşahede edilmediği sürece hakkında bilgi sahibi olunamayan bilgi ve nesneler için gayb kavramı kullanılır. Bilinmeyen alanları öğrenme isteği insanlığın her zaman gündeminde olmuştur. Bu öğrenme arzusunun Müslümanlara has olmayıp diğer dinlerde ve toplumlarda da olduğu söylenebilir. Müslümanların kendileri hakkındaki olumlu-olumsuz şeyleri öğrenme merakı, onları hadis kitaplarındaki fiten ve melâhim babları altındaki hadislere önem vermeye sevk etmiştir.

Gayba dair kesin bilgi kaynağı sadece Allah'tır. Ancak sadece Allah'ın bildiği bu alan O'nun bildirmesiyle elçileri tarafından bilinebilmektedir. Nitekim Allah, Hz. Peygamber'e gaybla ilgili bilgiler vermiştir ki, bunlar geçmiş, şimdi ve gelecek zamanı kapsayacak şekildedir. Ayrıca Allah'ın Hz. Peygamber'e bildirdiği gaybî bilgiler yalnızca Kur'an'la sınırlı değildir. Hz. Peygamber'den aktarılan gayb rivâyetlerinin tamamının sahih olduğu söylenemez. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in haber verdiği söylenen rivâyetlerin titiz bir şekilde araştırılması oldukça önemlidir.

Cemel Savaşı'yla ilgili gayb rivâyetleri üzerine yapmış olduğumuz araştırmada, Hz. Âişe, Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvam hakkındaki rivâyetleri tespit ettik. Rivâyetlerin metinlerinde, hiçbir şekilde ileride olacak olan savaşın ismi -Cemel- geçmemektedir. Hz. Âişe hakkında ele alınan rivâyetlerin tarihî bağlamına bakıldığında çelişkiler görülmektedir. Nitekim bazı rivâyetlerde Hz. Âişe'nin kandırılarak Hz. Peygamber'in sözüne uymadığı şeklinde yo-

rumlanabilecek tarzda nakledildiği tespit edilmiştir. Böyle bir şeyin Hz. Peygamber'in eşi için söylenmesinin kabul edilmesi mümkün değildir.

Hz. Ali ile Zübeyr b. Avvam arasında geçecek olayları anlatan rivâyetler hakkında uydurma olduklarına dair açıklamalar verilmiştir. Bununla birlikte tarihî bağlamında bu rivâyet incelendiğinde çelişkiler görülmüştür. Nitekim rivâyet dikkatli bir şekilde okunduğunda Hz. Peygamber'in sözüne uymayarak savaşa geri dönen bir sahabe görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Açıkçası bunu, hataları olsa dahi Zübeyr b. Avvam gibi bir sahabinin yapması düşündürücüdür.

Cemel Savaşı'yla ilgili tespit etiğimiz gayb rivâyetlerinin bazıları ilk dönem İslam Tarihi kaynaklarında anlatılmamıştır. Anlatılan rivâyetler tarihî olayların akışı içinde kronolojik olarak aktarılmıştır. Şunu da eklemek isteriz ki, burada aktarmış olduğumuz gayb rivâyetlerinin doğru kabul edilmesi halinde, karşımıza Hz. Peygamber'in sözünü dinlemeyen sahabe portresi çıkmaktadır. Bundan dolayı bu rivâyetlerin aktarılmasıyla, Hz. Ali'nin haklılığını ispat, diğer taraftan sahabenin sorumluluğunu kaldırmak için fayda sağladığı düşünülse de, aslında metinler dikkatlice incelendiğinde Hz. Peygamber'e uymayan bireyler olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.

Sıffîn Savaşı'yla ilgili gayb rivâyetleri hususunda, Ammâr b. Yâsir ve 'davaları aynı olan iki büyük grubun savaşacağını' haber veren rivâyetleri tespit ettik. Ammâr b. Yâsir hakkındaki rivâyetlerde, yer ve zaman olarak Mescid-i Nebi'nin inşası, hendeğin kazılması ve Mekke'de Kureyşlilerin işkence etme zamanı ön plana çıkmaktadır. Bu hadisi Hz. Peygamber'in Mekke'de Kureyşlilerin işkence ettiği esnada söylediği ve sahabenin bu şekilde anladığı söylenebilir. Yani Ammâr b. Yâsir'i öldüren kişi ya da kişileri gaybî bir bilgi olarak değil de bunu yapacak bir grubun zalim olacağı şeklinde anlaşılması gerektiğini düşünmekteyiz.

'Davaları aynı olan iki büyük grubun savaşmadığı müddetçe kıyamet kopmayacak' rivâyetinin Sıffîn Savaşı'nı anlattığı yönünde genel bir kanı

vardır. Ancak Sıffîn Savaşı gibi Müslümanlar arasında daha önce Cemel Savaşı ve aynı şekilde sonrasında başka savaşlar da meydana gelmiştir. Bundan dolayı bu rivâyetin doğrudan Sıffîn Savaşı'yla bağlantısının kurulmasının sebebi tam olarak anlaşılmamaktadır. Zaten rivâyet metinlerinde Sıffîn kaydı yoktur. Ayrıca burada savaşan iki ordunun aynı dava içinde oldukları da düşünülmeyebilir.

Çalışmamız sonucunda; hadis kitaplarında Hz. Peygamber'den aktarılan hadislerin tarihî bağlamının, Hz. Peygamber'in bu rivâyeti kime, neden, ne zaman söylediğinin bilinmesinde önemli olduğu görülmüştür. Böylece rivâyetlerin doğru anlaşılmasında farklı ilim dallarından faydalanmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

– KAYNAKÇA –

Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (211/827), *el-Musannef*, I- XII, thk: Habîburrahman el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403/1973.

Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, I-VI, çev: Mustafa Aykaç- Kenan Dönmez-Talha Özkök-Ergin Öztürk- Sâmi Şener-Necdet Şensoy, İnkılâb Yay., II. bsk., İstanbul 1996.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, I-L, thk: Şuayb el-Arnavût-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1416/1995.

Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası - Alevi Sünnî Ayrışmasının Arka Planı-,* Otto yay., Ankara 2016.

Akyüz, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, İstanbul 1988, I, 298-299.

Albayrak, Halis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şûle Yay., İstanbul 1993, 15.

Aliyyu'l-Kâri, Ali B. Muhammed b. Sultân (1014/1605), *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Mevzû*, thk: Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut 1414/1914.

Altıkulaç, Tayyar, "İkrime el-Berberî", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 23-24.

Apak, Adem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (2),* Ensar Yay., İstanbul 2013.

Aydınlı, Abdullah, Hadis Istılahları Sözlüğü, İfav, İstanbul 2009.

Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed (855/1451), *Umdetu'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsh: Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Beyrut 1431/2001.

Başaran, Selman, "Huzeyfe b. Yemân", *DİA*, İstanbul 1988, XVII.

Belâzûrî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşraf*, I-XIII, tkd., thk: Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî, (I. Cilt: thk: Muhammed Hamidullah, Dâru'l-Meârif, Mısır tz.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417/1996.

----------, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Futuhu'l-Büldân (Ülkelerin Fethi*), çev: Mustafa Fayda, Siyer Yay., İstanbul 2013.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali (458/1066), *Delâilu'n-Nübüvve ve Marifetü Ahvâli Sâhibi'ş-Şerîa*, I-VII, thrc: Abdulmu'tî Kalacî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye/Dâru'l-Edyân li-Türâs, Kahire/1998.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr (192/904), Müsned, I-XV, thk: Mahfuzurrahman Zeynullah, Müessesetü Ulûmil'l-Kur'an/Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, I. bsk., Beyrut/Medine 1409/1977.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-IV, thk: Muhibuddîn el-Hatib-Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire 1400.

Çakın, Kamil, "Fiten Rivâyetlerin Tabiatı", *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, Berikan Yay., Ankara 2016.

Çelebi, İlyas, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, İfav, İstanbul 1996.

----------, "Fiten ve Melâhim", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 149-153.

----------, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", *MÜİFD*, 1993-1994, 151-196.

Çelik, Ali, Nuaym bin Hammad'ın Hadisçiliği ve 'Kitâbu'l-Fiten'i Üzerine Bir Değerlendirme, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2000, II, 99-118.

Çubukcu, Asri, "Ebû Bekre", *DİA*, İstanbul 1994, X, 114.

Demir, Mahmut, "Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: -"O'nu Azgın Bir Topluluk Öldürecek…" Rivâyeti Üzerine Bir İnceleme-", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, VII (3), 143-164.

Demircan, Adnan, *Ali-Muâviye Kavgası*, Beyan Yay., İstanbul 2014.

Demirel, Harun Reşit, "Bazı Fiten, Melâhim ve Siyâsî Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi", *YYÜİFD*, III, 2000, 101,121.

----------, "Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis-Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında)", *YYÜİFD,* III, 2000, 123-148.

Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed (282/895), *el-Ahbâru't-Tıvâl (Eskilerin Haberleri)*, trc: Zekeriya Akman-Hüseyin Siyabend Aytemür, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.

Ebû Bekr İbnu'l Arabî, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Abdillah b. Ahmed b. el-Arabî el-Meâfirî (543/1148), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım fî Tahkîki Mevâkıfı's-Sahâbe ba'de Vefati'n-Nebî (sav)*, thk, tlk: Muhibuddin el-Hatîb, el-Matbaatü's-Selefiyye, VI. bsk., Kahire 1412, 162.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah b. Ahmed b. İshak b. Mûsâ b. Mihrân el-Esbehânî (430/1038), *Delâilü'n-Nübüvve,* I-II, thk: Muhammed Revvâs Kal'acî-Abdu'l-Ber Abbâs, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1406/1986.

Ertaş, Hikmetullah, "Sünnet Vahiy midir?", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 42, 2017, 227-243.

Ertürk, Mustafa, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, Fecr Yay., Ankara 2017.

Fayda, Mustafa, "Âişe", *DİA*, İstanbul 1989, II, 201-205.

----------, "Ammâr b. Yâsir", *DİA*, İstanbul 1991, III, 75-76.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA,* İstanbul 1989, II, 371-374.

----------, "Cemel Vak'ası", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 320-321.

Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, Kitâbî Yay., İstanbul 2009, 78.

Güler, Zekeriya, "Kays b. Ebû Hâzim", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 92.

Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah b. Hamdeveyh en-Neysâbûrî (405/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahîheyn*, I-V, thk: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.

Hamîdullah, Muhammed, *Mecmûatü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hılâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1405/1985.

Hatiboğlu, İbrahim, "Ma'mer b. Râşid", *DİA*, XXVII, İstanbul 2003, 552-554.

Hatipoğlu, M. Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, Otto Yayınları, Ankara 2017.

----------, *Siyasi-İctimai, Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri,* Otto yay., Ankara 2016.

Humeydî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ebî Nasr Fütûh b. Abdillah (488/1095), *el-Cem' Beyne's-Sahîhayn*, I-IV, thk: Ali Hüseyin Bevvâb, Dâru İbn Hazm, Beyrut tz.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilber el-Kurtubî (463/1071), *el-İstîâb fî Ma'rifeti Ashâb*, thrc: Âdil Mürşid, Dâru'l-A'lem, Ürdün 1423/2002.

İbn Battâl, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik (449/1057), *Şerhu Sahîhi Buhârî*, I-X, tlk: Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad tz.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurahman b. Muhammed b. İdris (327/938), *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, I-IX, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1371/1952.

----------, *Kitâbu'l-İlel*, I-VI, Riyad 1427/2006.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (235/849), *el-Musannef*, I-XVI, thk: Hamed b. Abdillah-Muhammed b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1425/2004.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî (852/1448), *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-IX, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut tz.

----------, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-IV, thk: İbrahim ez-Zeybek-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut tz.

----------, *Fethu'l-Bârî şerhi Sahîhi Buhârî,* I-XIII, thk: Abdulkâdir Şeybetü'l-Hamd, Riyad 2001.

İbn Haldun, Abdurahman b. Muhammed (808/1406), *Târîhu İbn Haldun-Dîvânu'l-Mübtede ve'l-Haber fî Târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve men Âsarahum min Zevi'ş-Şen'il-Ekber-*, I-VIII, thk: Halîl Şehâde-Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1421/2000.

----------, *Mukaddime*, hzr: Süleyman Uludağ, I-II, VII. bsk., Dergâh Yay., İstanbul 2011.

İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed et-Temimi el-Büstî es-Sicistânî el-Adnânî (354/965), *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ (Hz. Peygamber ve Halifeler)*, çev: Harun Bekiroğlu, Ankara Okulu Yayınları 2017.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa es-Sekkâ-İbrahim el-Elyârî-Abdulhafız Şelbî, Dâru İbn Kesir, III. bsk., Beyrut 1426/2005.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, thk, Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, İmbâbe 1997.

----------, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, I-XV, thk: Mustafa Seyyid Muhammed-Muhammed Seyyid Reşâd-Muhammed Fazlu'l-Acmariyyi-Ali Ahmed Abdu'l-Baki-Hasan Abbas Kutub, Müesseseti Kurtuba, I. bsk., Kahire 1421/2000.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse (Hilafet ve Siyaset),* trc: Cemalettin Saylık, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrim (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, III. bsk., Beyrut 1419/1999.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni'el-Haşimî el-Basrî (230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanci, Kahire 2001.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk: Ebu'l-Fida'Abdullah Kadî, I-XI, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. bsk., Beyrut 1407/1987.

----------, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, I-VIII, thk, tlk: Ali Muhammed El-Muavvız-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

Kandemir, M. Yaşar, "Abdullah b. Amr b. Âs", *DİA*, İstanbul 1998, I, 85-86.

----------, "Abdullah b. Hâris el-Hâşimî", *DİA,* İstanbul, I, 105.

----------, "Ebû Hureyre", *DİA,* İstanbul 1994, X, 160-167.

----------, "Ümmü Seleme", *DİA,* İstanbul 2012, XXXXII, 328-330.

Kur'an Yolu Meâli, haz: Heyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2014.

Küçük, Raşid, "Ebû Saîd el-Hudrî", *DİA*, İstanbul 1994, X,223-224.

Mesûdî, Ebû Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1495/2005.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (261/874), *Sahîh-i-Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî,* I-XVIII, Matbaatü'l-Mısriyye, Mısır 1349/1930.

Nasr b. Müzâhim el-Minkarî (212/827), *Vak'atu Sıffîn (Sıffîn Savaşı),* çev: Cemalettin Saylık, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.

Nesâî, Ebû Abdirahman Ahmed b. Şuayb (303/916), *Kitâbü's-Süneni'l-Kübra*, I-XII, thk, thrc: Hasan Abdu'l-Menam Şelbî, Müessesetü'Risâle, I. bsk., Beyrut 1421/2001.

Önkal, Ahmet, "Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metluvv", *Kur'ân ve Sünnet Sempozyumu*, 1-2 Kasım 1997, 55-69.

Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İsar Yay., İstanbul 2008.

Özafşar, Mehmet Emin, " 'Hadisin Neliği' Sorunu ve Akademik Hadisçilik", *İslâmiyât III* (2000), (I), 33-53.

Özdemir, Mehmet Nadir, "İslâm Tarihi'nde İlk İhtilâfların Odağında Bir İsim: Ammâr b. Yâsir", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 2013, 7 (14), 311-334.

Paçacı, Mehmet, "Hadis'te Apokaliptisizm ve Fiten Edebiyatı", *İslâmiyât,* II, (1998), 35-53.

Safedî, Salâhu'd-Dîn Halîl b. Aybeg b. Abdillah (764/1363), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, I-XXIX, thk: Ahmed El-Arnavûd-Türkî Mustafa, Dâru İhyâî't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420/2000.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vilî'l-Kur'ân (Tefsîru't-Taberî*), I-XXVI, thk: Abdullah b. Abdulhasen et-Türkî, Dâru Hicr, I. bsk., Kahire 1422/2001.

----------, *Târîhu'l-Rusul ve'l-Mulûk (Târîhu't-Taberî),* I-XIII, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru'l-Meârife, III. Bsk., Kahire 1968.

Tâhâ Hüseyin, *el Fitnetü'l-Kübra*, I-II, Dâru'l-Meârif, XIII. Bsk., Kahire tz.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd (204/819), *Müsned,* I-IV, thk: Muhammed b. Abdul Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr, İmbâbe 1420/1999.

Terzi, Mustafa Zeki, "Nasr b. Müzâhim", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 415.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahkâk (279/892), Sünen-i Tirmizî, I-V, thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü Mustafa Albanî Halebî, 1395/1975.

Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Ömer b. Musâ (322/933), *ed-Duafâu'l-Kebîr*, I-IV, thk: Abdulmutî Emîn Kalacî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1404/1984.

Vâkıdî, Ebû Abdullah b. Ömer, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzî)*, I-III, çev: Prof. Dr. Musa K. Yılmaz, I. bsk, İstanbul 2014.

Ya'kubî, Ahmet b. Ebi'l- Yakûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdıh (292/905), *Târîhu'l-Yakûbî*, I-II, edit: M. Th. Houtsma, Leiden 1883.

Yavuz, Yusuf Şevki, "*Delâilü'n-Nübüvve", DİA*, İstanbul 1994, IX, 115-117.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Abdullah b. Zübeyr", *DİA*, İstanbul 1988, I, 145-146.

Yiğit, İsmail, "Sıffîn Savaşı", *DİA,* İstanbul 2009, XXXVII, 107-108.

Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, I-VIII, thk., tlk: Ali Muhammed Muavvız-Âdil Ahmed Abdulmevcûd- Abdülfettâh Ebû Sünne, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1995.

----------, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXVI, thk: Beşşâr Avvâd Marûf, Müssetü'r-Risâle, Beyrut 148/1996.

----------, Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, I-LIII, thk: Ömer Abdusselam Tedmurî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1410/1990.

Zemahşerî, Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamıdı't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Tevîl*, I-VI, thk: Adil Ahmed Abdu'l-mevcud-Ali Muhammed Muavvız, Mektebetü'l-Abîkân, I. bsk., Riyad 1418/1998 .

— EKLER —

Ek-1

Ek- 1 kısmında dördüncü bölümde, Ammâr b. Yâsir hakkında rivâyet edilen gayb haberlerinin değerlendirmelerini yapmak amacıyla raviler hakkında hazırlamış olduğumuz veriler aktarılmıştır. Bu bölümde bazı rivayetlerin sened kısmında tekrar eden ravilerin açıklamaları ilk olarak geçtikleri yerde açıklanmıştır.

1. Rivâyet:
1- Muhammed b. Cafer - Şu'be - Halid b. Mihrân Hazzâî - İkrime - Ebu Said el- Hudrî[313] **Ebû Saîd el-Hudrî (74/693-94):** Uhud savaşında 13 yaşında olmasından dolayı Hz. Peygamber savaşa katılmasına izin vermemiştir. Meşhur Katâde b. Numân öz kardeşidir.[314] **İkrime el-Berberî (105/723):** İclî, Nesâî ve Ebû Hatim, "*Sika*" demişlerdir. Buhârî kendisine itimat etti, Müslim ondan uzak durdu, Malik ondan uzak durdu, bir veya iki hadis aldı ondan, Ahmed b. Hanbel İkrime'nin hadisinin delil olup olamayacağı ile ilgili sorulan soruya, evet cevabını vermiştir. İbn Abbas'tan rivâyet edilen bir rivâyette İkrime'nin yalancı olduğu söylenmektedir, ancak yalancılıkla suçlanması ile ilgili getirilen rivâyetlerin zayıf olduğunu ve yalancı olmadığını ifade eden görüşler vardır.[315]

313 Ahmed b. Hanbel, XVII, 257.

314 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb* I, 697; Küçük, Raşid, "Ebû Saîd el-Hudrî", *DİA*, İstanbul 1994, X, 223-224.

315 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, V, 116-119; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 134-138; Yalancılıkla ilgili ithamlar için bkz: Altıkulaç, Tayyar, "İkrime el-Berberî", *DİA*, İstanbul 2000, XXII,23-24.

Halid b. Mihrân Hazzâî (141/758): İbn Mâin ve Nesâî, *"Sika"*, Ebû Hatim, *"Hadisi yazılır ancak lâ yuhteccu bihi"* demiştir, Ahmed b. Hanbel, *"İbn Uleyye'den rivâyet ederek kendisini zayıflattı."* şeklinde açıklamışlardır.[316] **Şu'be b. Haccâc (160/776-77):** H. 82/701 veya 83/704 yılında doğdu. İbn Sa'd, *"Sika, güvenilir, sebt ve huccet"*, İbn Mehdî, Sevrî'den nakille, *"Şu'be hadiste müminlerin emiridir."*, Şâfiî, *"Şu'be olmasaydı Irak'ta hadis bilinmezdi."*, İclî, *"Sika, hadiste sebt, adamların isimlerinde hata yapıyordu az"*, Dârakutnî, *"Şu'be adamların isimlerinde hata yapıyordu çokça"* şeklinde açıklamışlardır. Ayrıca zayıf ve terk edilmiş râvilerden uzak dururdu.[317] **Muhammed b. Cafer el-Hüzeliyyî (Ğunder) (193/808):** İbn Ebû Hâtim, *"Şu'be'nin hadisinde sika"*, İclî, *"Sika"* olduğunu ifade etmişlerdir.[318]
2- Süleyman b. Davud (Tayâlisî) - Şu'be - Amr b. Dînâr - Ebû Hişâm - Ebû Saîd el-Hudrî[319] **Süleyman b. Davud (Tayâlisî) (204/819):** Amr b. Ali, *"Sika"*, İbn Medinî, *"Ondan daha iyi ezberleyeni görmedim"*, Ahmed b. Hanbel, *"Sika, sadûk"*,İclî, *"Sika"*, İbrahim Cevherî, *"Bin hadiste hata yaptı."* Nesâî, *"Sika"*, İbn Sa'd, *"Hadislerin çoğunda sika, bazen karıştırdı."* şeklinde açıklamışlardır.[320] **Amr b. Dînâr (126/744):** İbn Uyeyne, *"Sika"*, Nesâî, *"Sika, sebt"*, Ebû Zür'a ve Ebû Hâşim, *"Sika"* olduğunu ifade etmişlerdir.[321]

[316] Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, I, 533-534.
[317] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 170.
[318] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 531-532.
[319] Ahmed b. Hanbel, XVII, 319.
[320] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 90-92.
[321] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 268-269.

3- Hasan b. Yahya - Nadr b Şümeyl - Şu'be - Ebû Mesleme - Ebû Nadra - Ebû Saîd el-Hudrî - (Benden daha hayırlı biri bana haber verdi) Ebû Katâde[322] **Nadr b Şümeyl (204/820):** İbn Maîn ve Nesâî, "*Sika*", Ebû Hatim, "*Sika*" olduğunu belirtmişlerdir.[323] **Ebu Mesleme (Saîd b. Yezîd b. Mesleme el-Ezdî) (140/757):** İbn Maîn, Nesâî, İbn Sa'd, İclî "*Sika*" olduğunu söylemişlerdir. İbn Hacer onun hadis aldığı kişiler arasında Enes b. Mâlik ve Ebû Nadra'yı alırken Ebû Katâde'yialmamıştır.[324] **Ebu Nadra (Münzîr b. Mâlik b. Kıt'a) (108/726):** Tabiinin sikalarından, İbn Maîn, "*Sika*", İbn Sa'd, "*Sika*" olduğunu açıklamışlardır.[325]
5- Muhammed b. Cafer - Şu'be - Halid b. Mihrân Hazzâî - Saîd b. Ebu'l-Hasan - Annesinden - Ümmü Seleme[326] **Saîd b. Ebu'l-Hasan (100/718):** İclî, "*Tâbiîn, sika*", Ebû Zür'a ve Nesâî, "*Si-ka*" şeklinde açıklamışlardır.[327]
6- Ukbe b. Mükrem el-Ammî ve Ebu Bekir b. Nâfî - Ğunder (Muham-med b. Cafer) - Şu'be - Halid b. Mihrân Hazzâî - Saîd b. Ebu'l-Hasan - Annesinden (Hayre) - Ümmü Seleme[328] **Ukbe b. Mükrem el-Ammî (243/857):** Ebû Davud ve Nesâî, "*Sika*" olduğunu söylemişlerdir.[329]

[322] Ahmed b. Hanbel, XXXVII, 298.
[323] Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VII, 29; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 222-223.
[324] Safedî, XV, 171; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 51.
[325] Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VI, 515.
[326] Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 255.
[327] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 293.
[328] Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 40-41.
[329] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 243.

Ebu Bekir b. Nâfî (Muhammed b. Ahmed b. Nâfî) (240/854): Müslim ondan elli dört hadis rivâyet etmiştir. [330] Kendisi hakkında başka bir bilgi tespit edemedik.
7- Muhammed b. Amr b. Cebele - Muhammed b. Cafer - Şu'be - Halid b. Mihrân el-Hazzâî - Saîd b. Ebu'l-Hasan - Annesinden (Hayre) - Ümmü Seleme[331] **Muhammed b. Amr b. Cebele (234/848):** Ebû Davud, *"Sika"* demiştir.[332]
8- İshâk b. Mansur - Abdussamed b.Abdu'l-Vâris - Şu'be - Halid b. Mihrân Hazzâî - Saîd b. Ebu'l-Hasan ve Hasan - Annelerinden (Hayre) - Ümmü Seleme[333] **İshâk b. Mansur b. Behrâm (251/865):** Müslim ve Nesâî,*"Sika"*, Ebû Hâtim, *"Saduk"*.[334] **Abdussamed b. Abdu'l-Vâris (206/821):** Ebû Hatim, *"Sadûk"*, İbn Sa'd, *"Sika"*, Hâkim, *"Sika, güvenilir"* olduğunu ifade etmişlerdir.[335]
9- Ebu Bekr b. Şeybe - İsmail b. İbrahim - İbn Avn - Hasan - Annesinden (Hayre) - Ümmü Seleme[336] **Ebu Bekr b. Şeybe (Abdullah B. Muhammed b. İbrahim b. Ebi Şeybe (235/849):** İclî, Ebû Hâtim, İbn Hırâş ve İbn Nâfî, *"Sika"* olduğunu açıklamışlardır. Müslim, ondan bin dört yüz kırk hadis rivâyet etmiştir.[337]

[330] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 497.
[331] Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 40-41.
[332] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 661.
[333] Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 41.
[334] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 128.
[335] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 580.
[336] Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 41.
[337] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 419-420.

İsmail b. İbrahim (İbn Uleyye) (193/808): Yahyâ b. Maîn, *"Sika"*, Nesâî, *"Sika, sebt"*, İbn Sa'd, *"Sika"* şeklinde açıklamışlardır.[338]
10- Hüseyin b. Hureys - İbn Uleyye - İbn Avn - Hasan - Annesinden (Hayre) - Ümmü Seleme:[339] **Hüseyin b. Hureys (244/858):** Nesâî, *"Sika"* demiştir.[340]
11- Yunus ve Half b. Velîd - Ebû Ma'şer - Muhammed b. Umâre b. Huzeyme b. Sabit[341] **Yunus b. Muhammed b. Müslim Bağdâdî (207/822):** İbn Maîn ve Yâkub b. Şeybe, *"Sika"*, Ebû Hatim, *"Sadûk"*.[342] **Ebû Ma'şer (Necîh B. Abdurrahman es-Sindî el-Medenî (170/787):** İbn Maîn, *"Leyse bi'l-kaviyy"*, Nesâî, Dârakutnî, *"Zayıf"*, Buhârî, *"Munkeru'l-Hadîs"*, İbn Adî, *"Zayıf olmasıyla birlikte hadisi yazılır"*.[343]
12- Ali b. Hafs - Ebu Ma'şer - Muhammed b. Umâre b. Huzeyme b. Sabit:[344] **Ali b. Hafs:** İbn Maîn. İbn Şeybe, İbn Medînî, Ebû Davud, *"Sika"*, İbn Maîn, *"Leyse bihi be's"*, Ebû Hatim, *"Hadisi yazılır, lâ yuhteccu Bih"*, demişlerdir. Müslim onu delil getirmiştir.[345]
13-Yahyâ b. Âdem - Verkâ - Amr b Dînâr - Ziyâd (Amr b As'ın azatlı kölesi) - Amr b. Âs[346]

338 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 141-142.
339 Nesâî, Hasâis (8217), VII, 358.
340 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 420-421.
341 Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 198.
342 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 473.
343 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VII, 12-17; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 214-215.
344 İbn Ebî Şeybe, XIV, 281.
345 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, V, 152-153; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 156.
346 İbn Ebî Şeybe, XIV, 281-282.

Yahyâ b. Âdem b. Süleyman (203/818): İbn Maîn, Nesâî, Ebû Hatim ve İbn Sa'd, *"Sika"* demişlerdir.[347]

Verkâ b.Ömer (131/748, 132/749): İbn Maîn ve Vekî', *"Sika"*, Ahmed b. Hanbel, *"Sika, sahibü's-sünne"*, İbn Adî, *"İsnatlarını karıştırdığı hadisler rivâyet etti, geriye kalanlarında lâ be's fihi"* şeklinde açıklamışlardır.[348]

14- Ebû Mus'ab el-Medenî - Abdulazîz b. Muhammed - A'lâ b. Abdurrahman - Babasından - Ebû Hureyre[349]

Ebû Mus'ab el-Medenî (Ahmed b. Ebû Bekr b. Hâris) (242/856): Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, *"Sadûk"*, Zehebî, *"Sâhibu'l-mâlik, sika, huccet"* olduğunu açıklamışlardır.[350]

Abdulazîz b. Muhammed Derâverdî (187/803): İbn Maîn, *"Leyse bihi be's, sika, huccet"*, İbn Medinî, *"Sika, sebt"*, İclî, *"Sika"*, Nesâî, *"Leyse bi'l-kaviyy"*, Ebû Hatim, *"Lâ yuhteccu bih"* demişlerdir. Ebû Zür'a, *"Hafızası kötü, hafızasından bir şey rivâyet ederse hata yapardı."* ve Ahmed b. Hanbel, *"Kendi kitabından hadis aktarırsa sahîh, insanların kitaplarından aktarırsa vehm, onların kitabından okursa hata yapardı."* şeklinde ifade etmişlerdir.[351]

A'lâ b. Abdurrahman b. Yâkub (132/749): Ebû Hâtim, *"Salih"*, Nesâî, "*Leyse bihi be's*", İbn Sa'd, "*Sika*", Tirmizî, *"Hadis ehlinin yanında sika*" demişlerdir.[352]

Babasından (Abdurrahman b. Yâkub): Nesâî, *"Leyse bihi be's*", İclî, "*Tâbiîn, sika*" olduğunu açıklamışlardır.[353]

---

347 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 437.

348 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VI, 121-122; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 306-307.

349 Tirmizî, *Sünen*, 3800, VII, 669.

350 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, I, 217; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 699.

351 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, IV, 371-372; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 592-593.

352 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, V, 125-126; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 345-346.

353 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 568.

15- Ebû Davud (Tayâlisî) - Şu'be - Ebu Teyyâh - Abdullah b. Ebû Hüzeyl el-Anezî[354] **Abdullah b. Ebû Hüzeyl el-Anezî:** Nesâî, *"Sika"*, İclî, *"Tâbiîn, sika"*, Ebû Zür'a, *"Ebu Bekr'den mürseldir"* demişlerdir.[355] Ayrıca Ammâr b. Yâsir'den rivâyet etti. **Ebu Teyyâh (Yezid b. Humeyd) (128/745-130/747):** İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a, Nesâî, *"Sika"*.[356]
<u>2. Rivâyet:</u>
16- İbn Ebû Adî - Dâvud - Ebû Nadra- Ebû Said el-Hudrî[357] **Dâvud b. Ebû Hind (139/756):** İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, İclî ve Ebû Hatim, *"Sika"* demişlerdir.[358]
17- İbrâhim b. Mûsâ - Abdulvehhâb - Halid el-Hazzâî - İkrime - Ebû Said el-Hudrî[359] **İbrâhim b. Mûsâ b. Yezîd (219/834):** Nesâî ve Halîlî, *"Sika"* olduğunu açıklamışlardır.[360] **Abdulvehhâb b. Abdülmecîd es-Sekâfî (194/809):** Nesâî, İclî ve İbn Maîn, *"Sika"*, İbn Sa'd, *"Sika, onda zayıf vardı"*, İbn Maîn ve Ukbe b. Mukrem,*"Vefatına yakın 3-4 sene karıştırdı."* demişlerdir.[361]

354 Tayâlisî, II, 39.
355 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 448.
356 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 409.
357 Ahmed b. Hanbel, XVII, 53.
358 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 572.
359 Buhârî, Cihat (2812), II, 309.
360 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 89-90.
361 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 638.

18- Mahbûb b. Hasan - Halid el-Hazzâî - İkrime - Ebû Said el-Hudrî[362]

Mahbûb b. Hasan Muhammed b. Hasan b. Hilâl b. Ebû Zeyneb: İbn Maîn, *“Leyse bihi be’s“*, Ebû Hatim, *“Leyse bi’l-kaviyy”*, Nesâî, *“Zayıf”*, Buhârî, *“Makrûnen bi-gayrihi”*.[363]

19- Müsedded - Abdulazîz b. Muhtâr - Halid el-Hazzâî - İkrime - Ebû Said el-Hudrî[364]

Müsedded b. Müserhed (228/842): Ahmed b. Hanbel, *“Sadûk”*, Nesâî, İclî ve Ebû Hatim,*“Sika”*, İbn Maîn, *“Sika, sadûk”* şeklinde açıklamışlardır.[365] **Abdulazîz b. Muhtâr es-Sekâfî:** İbn Maîn, Ebû Hatim, *“Sika”*, İclî, Verkâ ve Dârakutnî, *“Onu sika yaptılar”*, Nesâî, *“Leyse Bihi Be’s”*, Ebû Zür‘a, *“Lâ be’se fihi”*, Ebû Heyseme İbn Maîn’den rivâyetle, *“Leyse bi şey”* demişlerdir.[366]

20- Muhammed b. Cafer - Şu’be - Ebû Mesleme - Ebû Nadra - Ebû Saîd el-Hudrî - (Benden daha hayırlı biri bana haber verdi) Ebû Katâde[367]

21- Muhammed b. Müsennâ ve İbnü Beşşâr - Muhammed b. Cafer - Şu’be - Ebû Mesleme - Ebû Nadra’dan - Ebû Saîd el-Hudrî’den - Ebu Said el-Hudrî bana benden daha hayırlı olan biri haber verdi (Ebû Katade)[368]

---

362 Ahmed b. Hanbel, XVIII, 367.
363 Zehebî, *Mîzânu’l-İtidâl fî Nakdi’r-Rical*, VI, 108-109; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 542-543.
364 Buhârî, Salât (2812), I, 161.
365 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 57-58.
366 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 593-594.
367 Ahmed b. Hanbel, XXXVII, 297.
368 Müslim, Kitâbu’l-Fiten ve Eşrâti’s-Sâ‘a, XVIII, 39-40.

Muhammed b. Müsennâ (250/864): Ebû Hatim, *"Sâhibu'l-Hadîs, Sika"*, Mesleme ve Hatîb, *"Sika"*, Zühli, *"Huccet"*, Nesâî, *"Lâ Be'se bihi"* demişlerdir.[369]
22- Muhammed b. Muâz b. Abbâd el-Anberî ve Hureym b. Abdi'l-A'lâ - Halid b. Hâris - Şu'be - Ebû Mesleme - Ebû Katâde:[370] **Muhammed b. Muâz b. Abbâd el-Anberiyyi (223/837):** Ebû Hatim, *"Sadûk, leyse bihi be's"*, Ukaylî, *"Duâfa isimli kitabında zikretti ve hadisin de vehm olduğunu söyledi."*belirtmişlerdir.[371] **Hureym b. Abdi'l-A'lâ (235/849, 240/854):** Müslim, ondan rivâyet etti ayrıca İbn Hıbbân, *es-Sikât* isimli eserinde onu zikretti.[372] **Hâlid b.Hâris (186/802):** H. 120'de doğdu. İbn Sa'd, Ebû Hatim, Nesâî ve Tirmizî, *"Sika"* olduğunu belirtmişlerdir.[373]
23- İshâk b. İbrahim ve İshâk b. Mansur ve Mahmûd b. Ğaylan ve Muhammed b. Kudâme - Nadr b. Şümeyl - Şu'be - Ebû Mesleme - Benden daha hayırlı biri Ebû Katâde:[374] **İshâk b. İbrahim b. Mahled (238/852):** Ömrünün sonlarına doğru hadisi karıştırdığı söylendi. Nesâî, *"Sika, güvenilir"* olduğunu söyledi.[375] **Mahmûd b. Ğaylân (239/853):** Nesâî ve Mesleme, *"Sika"* olduğunu belirtmişlerdir.[376]

369 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 687.
370 Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 40.
371 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VI, 341; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 709.
372 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 266.
373 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 515.
374 Müslim, Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Sâ'a, XVIII, 41.
375 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VI, 341; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 112-113.
376 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 36-37.

Muhammed b. Kudâme: Müslim, ondan rivâyet etti, İbn Hıbbân, onu *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiştir.[377]
24- Vüheyb - Dâvud b. Ebû Hind - Ebû Nadra - Ebû Saîd el- Hudrî: [378] **Vüheyb b. Hâlid b. Aclân (158/774):** İbn Sa'd, Ebû Dâvud ve İclî, "*Sika*" olduğunu söylemişlerdir.[379]
25- İbn Ebû Adî - İbn Avn - Hasan - Annesinden (Hayre) - Ümmü Seleme[380]
26- Muaz- İbn Avn - Hasan - Annesinden (Hayre) - Ümmü Seleme[381] **Muâz b. Muâz el-Anberî (194/809):** İbn Sa'd, İbn Maîn, Ebû Hatim ve Nesâî, "*Sika*" demişlerdir.[382]
27- Muhammed b. Abdu'l-A'la - Hâlid b. Hâris - İbn Avn - Hasan - Annesinden (Hayre) - Ümmü Seleme[383] **Muhammed b. Abdu'l-A'la (245/859):** Ebû Hatim ve Ebû Zür'a, "*Sika*", Nesâî, "*Ondan yazdık ve onu hayırla anıyorum, başka bir konuda lâ be's bihi demiştir*."[384] **Hâlid b.Hâris (186/802):** H. 120'de doğdu. İbn sa'd, Ebû Hatim, Nesâî ve Tirmizî, "*Sika*" olduğunu söylemişlerdir.[385]

---

[377] Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, III, 607; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 678-679.
[378] Tayâlisî, I, 517; Tayâlisî, III, 622.
[379] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 333.
[380] Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 83.
[381] Ahmed b. Hanbel, XXXXIV, 279.
[382] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 100-101.
[383] Nesâî, Menakıb (8493), VII, 467.
[384] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 621.
[385] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 515.

<u>3. Rivâyet:</u>
28- Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yâkub - Ebu'l-Buhterî Ubeydullah b. Muhammed b. Şâkir - Ebû Üsâme - Müslim b. Abdullah el-A'ver - Habbetü'l-Uranî - Huzeyfe b. el-Yemân[386] **Müslim b. Keysân Ebû Abdullah el-A'ver:** Ahmed b. Hanbel, *"Hadisi yazılmaz"*, Ebû Zür'a, Ebû Hatim, İbn Medînî, İclî, *"Za'îfu'l-hadîs"*, Ebû Davud, *"Leyse bi-şey"*, Nesâî, *"Leyse bi-şey, metrûk"*, Dârakutnî, *"Zayıf"*, İbn Maîn, *"Leyse bi's-sika"*.[387] **Habbetün b. Cüveyn b. Ali el-Uranî (76/695):** İclî, *"Tâbiîn, Sika"*, İbn Maîn, *"Leyse bi's-sika"*, Nesâî, *"Leyse bi'l-kaviyy"*, Dârakutnî, *"Zayıf"*, İbn Hırâş, *"Leyse bi-şey"* şeklinde açıklamışlardır. Ayrıca İbnü'l-Cevzî, Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında bedir savaşına katılmış seksen kişinin olduğunu rivâyet ettiğini ancak onun bu konuda yalan söyledi belirtmektedir. Gulât-ı Şîa'dandır.[388]
29- Vekî' - Süfyân - Habîb - Ebu'l-Bahterî[389] **Vekî' b.Cerrâh (196/811):** 128'de doğdu. İbn Sa'd ve İclî, *"Sika"*, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babam, *"Vekî' beş yüz kadar hadiste hata yaptı"* dedi.[390] **Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî (161/768):** Şu'be, İbn Uyeyne, Ebû Asım, İbn Maîn, *"Süfyan hadiste müminlerin emiridir."*, İbn Sa'd, *"Sika, güvenilir"*, Nesâî, *"Sika"* olduğunu açıklamışlardır.[391] **Habîb B. Ebû Sabit Kays b. Dînâr (119/737):** İclî, *"Tâbiîn, Sika"*, İbn Maîn ve Nesâî, *"Sika"*, Ebû Hatim, *"Sika, sadûk"*, Ebû Zür'a, *"Ümmü Seleme'den*

386Hâkim en-Neysâbûrî, III, 442.
387 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VI, 419; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 71-72.
388 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, II, 188; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 346-347.
389 İbn Ebi Şeybe, Musannef, XIV, 282.
390 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 311-314.
391 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 56-58.

hadis duymadı" olduğunu söylemişlerdir. İbn Hıbbân, es-Sikât isimli esrinde onun müdellis olduğunu açıklamıştır.[392]

Ebu'l-Bahterî (83/702): Yahya b. Maîn, *"Hz. Ali'den bir şey duymadı"*, Ebû Ebû Zür'a ve Ebû Hatim, *"Sika"*, Ebû Said, *"Ebû Said'den duymadı"*, İbn Ebî Hatim babasından nakille "Ebû Zer, Ebû Saîd, Zeyd B. Sabit ve Rafî' b. Hudeyc'i idrak etmedi ve Hz. Âişe'den mürsel olduğunu ifade etmiştir", İclî, *"Tâbiîn, Sika, Şiî"*, Ebû Ahmed Hâkim, *"Leyse bi'l-kaviyy"* şeklinde açıklamışlardır. Ayrıca İbn Sa'd, "Sahabeden duymadığı halde onlardan rivâyet ettiğini, bu tarz hadislerin hasen, diğer kalanları ise zayıftır" demiştir.[393] Ayrıca İbn Ebû Hâtim er-Razî'nin kitabında şu notu tespit ettik: " Ebu'l-Bahterî'nin Hz. Ali'yi görmediğini ve onu idrak etmediğini" söylemektedir.[394] Eğer Hz. Ali'yi görmediyse Ammâr b. Yâsir'i görmediğini ve Sıffîn savaşına katılmadığını söylenebilir.

4. Rivâyet:

30- Ebu Muâviye - A'meş - Abdurahmân b. Ziyâd - Abdullah b. Hâris: [395]

Muhammed b. Hâzim Ebu Muâviye (195/810): H. 113'de doğdu. İclî, *"Sika, Mürcie olduğu rivâyet edildi"*, Nesâî, *"A'meş'in hadislerinde sika"*, İbn Hırâş, *"Sadûk, A'meş'in hadislerinde sika, diğerlerinde ıztırablı hadis rivâyet etti"*, İbn Sa'd, *"Mürcie, tedlis yaptığı birçok hadiste sika oldu."* Ecrî, Ebû Dâvud'dan nakille *"Mürcie olduğunu söyledi"*, Vekî', *"Ebû Muâviye'den başka A'meş'in hadislerini daha iyi bilen birini görmedik."*, Yakûb b. Şeybe, *"Sika-*

392 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 347-348.
393 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 38.
394 İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurahman b. Muhammed b. İdris (327/938), *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, I-IX, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1371/1952, II, 131.
395 Ahmed b. Hanbel, XI, 42.

lardan oldu, belki de tedlis yaptı, Mürcie olduğu rivâyet edildi." şeklinde açıklamışlardır.[396]

Ebû Muhammed A'meş Süleyman b. Mihrân el-Kûfî (148/765): H. 61'de doğdu. İclî, İbn Maîn, "*Sika*", Nesâî, "*Sika, sebt*", İbn Hıbbân, "*İkrime'den duymadı, Abdurahman b. Yezid'den duymadı, Enes'den dinlemediği halde rivâyet etti, bu yüzden müdellis oldu*" şeklinde açıklamışlardır.[397]
Abdurahmân b. Ziyâd: İclî, İbn Maîn, "*Sika*"[398]
Abdullah b. Hâris b. Nevfel (84/703): Annesi Ebû Süfyân'ın kızı Hind, Hz. Peygamber'in vefatından iki yıl önce doğmuştur.[399] İbn Maîn, Ebû Zür'a, Nesâî ve İclî, "*Sika*", İbn Medinî, "*Sika, İbn Mesûd'dan duymadı*", Muhammed b. Ömer, "*Hadislerin çoğunda sika.*" demişlerdir.[400]

31- Fazl b. Dukayn - Süfyân - A'meş - Abdurahmân b. Ziyâd - Abdullah b. Hâris[401]

Fazl b. Dukayn Ebû Nuaym (218/833): Yakûb b. Şeybe, "*Sika, sebt ve sadûk*", İclî ve Ebû Hatim, "*Sika*", İbn Sa'd, "*Sika, güvenilir, hadislerin çoğunda huccet*", Nesâî, "*Sika, güvenilir*" demişlerdir.[402]

32- Abdullah b. Muhammed - Ebu Muâviye - A'meş - Abdurrahmân b. Ziyâd - Abdullah b. Hâris[403]

33- Yezid b. Harun - Avvam b. Havşeb - Esved b. Mesûd - Hanzala b. Huveylid Anberî[404]

---

396 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 687.
397 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 109-111.
398 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 507.
399 Kandemir, M. Yaşar, "Abdullah b. Hâris el-Hâşimî", *DİA*, İstanbul 1988, I, 105.
400 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 318-319.
401 Ahmed b. Hanbel, XI, 522.
402 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 387-390.
403 Nesâî, Menakıb (8499), VII, 469.
404 Ahmed b. Hanbel, XI, 96, 523.

Yezid b. Harun (207/822): 118'de doğdu. İbn Maîn, *"Sika"*, İclî, *"Sika, sebt"*, Ebû Hatim, *"Sika, sadûk"*, İbn Sa'd, *"Hadislerin çoğunda sika"* şeklinde açıklamışlardır.[405]

Avvam b. Havşeb (148/765): Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, Ebû Zür'a ve İclî, *"Sika"*, Ebû hatim, *"Salih, leyse bihi be's"* olduğunu söylemişlerdir.[406]

Esved b. Mesûd: İbn Maîn, *"Sika"*, Zehebî, *"O kim bilinmiyor"* demişlerdir.[407]

Hanzala b. Huveylid Anberî: İbn Maîn, *"Sika"*, Abdullah b. Amr'dan rivâyet etti, Şu'be rivâyetinde Hanzala b. Süveyd şeklinde geçmiştir.[408]

34- Abdürrezzâk - Ma'mer - İbn Tâvûs - Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm - Babasından[409]

Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (211/826-827): H.126 yılında doğdu. *El-Musannef fi'l-hadîs* isimli fıkıh bablarına göre düzenlenmiş bir hadis kitabı vardır. Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim kitaplarına ondan hadis almışlardır.[410]

Ma'mer b. Râşid (153/770): İbn Mâin, İclî, *"Sika"*, Yakûb b. Şeybe, *"Sika, Zühri'den rivâyet ettiği hadislerde sebt ve salihtir."*, Nesâî, *"Sika, güvenilir"*, Ebû Hatim, *"Basra'da rivâyet ettiği hadislerde hatalar vardır, sâlihu'l-hadîs"* olduğunu ifade etmişlerdir.[411]

---

405 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 431-433.
406 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 334-335.
407 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, I, 419; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 173.
408 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 504.
409 Ahmed b. Hanbel, XXIX, 316.
410 Akyüz, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, İstanbul 1988, I, 298-299.
411 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 125-126; Ayrıntılı bilgi için bkz: Hatiboğlu, İbrahim, "Ma'mer b. Râşid", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII,552-554.

Abdullah b. Tâvûs (132/749): Ebû Hatim, İclî, *"Sika"*, Nesâî, Dârakutnî, *"Sika, güvenilir"* demişlerdir.[412]

Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm (100/718, 117/735, 120/737): Vâkıdî, *"Hadislerin çoğunda sika oldu"*, İbn Maîn ve İbn Hırâş, *"Sika"* demişlerdir.[413]

Babasından (Muhammed b. Amr Hazm): Hz. Peygamber hayatta iken doğdu. Nesâî, *"Sika"*, İbn Sa'd Vâkıdî'den nakille, *"Hadislerin az bir kısmında sika oldu"* olduğunu açıklamışlardır.[414]

Amr b. Hazm b. Zeyd (51/671): Hz. Peygamber'den rivâyet etti. Ebû Nuaym, Ömer b. Hattab zamanında vefat ettiğini söylüyor. Ancak İbn Hacer, Muâviye'nin oğlu Yezid'in biatine katıldığını söyleyerek H. 51'de vefat ettiğini söylemiştir. Ayrıca torunu Ebû Bekr onu görmemiştir.[415]

35- Muhammed b. Kudâme - Cerîr - A'meş - Abdurrahman b. Ziyâd - Abdullah b. Amr[416]

Cerîr b. Hâzim (170/786): İclî ve İbn Mâin,*"Sika"*, Abdullah b. Ahmed, *"Leyse bihi be's, Ebû Katâde'den rivâyet ettiği hadisler münkerdir ve onun hadislerinde zayıftır."*, Nesâî, *"Leyse bihi be's"*, İbn Sa'd, *"Sika, ömrünün sonlarına doğru karıştırdı."* demişlerdir.[417]

---

412 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 360.
413 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 494-495.
414 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 660.
415 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 264.
416 Nesâî, Menakıb (8498), VII, 468.
417 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 294-295.

Ek-2

Ek- 2 kısmında dördüncü bölümde, 'Davaları aynı olan iki büyük grup savaşmadıkça kıyamet kopmayacak.' rivâyetinin değerlendirmesini yapmak amacıyla raviler hakkında hazırlamış olduğumuz veriler aktarılmıştır. Bu bölümde bazı rivayetlerin sened kısmında tekrar eden ravilerin açıklamaları ilk olarak geçtikleri yerde açıklanmıştır. Ayrıca bazı raviler Ek-1 kısmında açıklandığı için burada tekrar açıklaması yapılmamıştır.

1- Ali - Verkâ - Ebu'z-Zinâd - A'rec (Abdurahman b. Hürmüz) - Ebû Hureyre[418]

Ali b. Abdullah İbn Medînî (234/848): H. 161'de doğdu. Nesâî, *"Sika, güvenilir"*, Abdullah b. Ahmed b. Abdullah, *" Babam Mihne'den sonra hadis rivâyet etmedi."* şeklinde açıklamışlardır.[419]

Verkâ b. Ömer (131/748, 132/749): İbn Maîn ve Vekî', *"Sika"*, Ahmed b. Hanbel, *"Sika, sahibü's-sünne"*, İbn Adî, *"İsnatlarını karıştırdığı hadisler rivâyet etti, geriye kalanlarında lâ be's fihi"* şeklinde açıklamışlardır.[420]

Ebu'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân (130/747): Ahmed b. Hanbel, Nesâî, İclî, Sâcî ve Ebû Cafer Taberî, *"Sika"*, İbn Maîn, *"Sika, huccet"*, İclî, *"Tâbiîn, sika"*, Ebû Hatim, *"Sika, sâhihu'l-hadis, sahibu's-sünne"*, İbn Sa'd, *"Hadislerin çoğunda sika"* olduğunu söylemişlerdir.[421]

Abdurahman b. Hürmüz A'rec (117/735): İbn Sa'd, *"Hadislerin çoğunda sika"*, İclî, *"Tâbiîn, sika"*, Ebû Zür'a ve İbn Hırâş, *"Sika"* şeklinde açıklamışlardır.[422]

2- Yahya - Avf - Ebû Nadra - Ebû Saîd el-Hudrî[423]

---

418 Ahmed b. Hanbel, XVI, 502-503.
419 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 176-180.
420 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VI, 121-122; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 306-307.
421 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 329-330.
422 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 561-562.
423 Ahmed b. Hanbel, XVII, 290.

Yahya b. Said (198/813): H. 120'de doğdu. İbn Sa'd, *"Sika, güvenilir, huccet"*, İclî ve Ebû Hatim, *"Sika"*, Nesâî, *"Sika, sebt"* olduğunu ifade etmişlerdir.[424] **Avf b. Ebû Cemile el-Arabî (146/763):** H. 59'da doğdu. Ahmed b. Hanbel, *"Sika, sâlihu'l-hadis"*, İshak b. Mansur İbn Maîn'den nakille, *"Sika"*, Ebû Hatim, *"Sadûk, salih"*, Nesâî, *"Sika, sebt"*, İbn Sa'd, *"Hadislerin çoğunda sika"* olduğunu açıklamışlardır.[425] **Ebu Nadra (Münzîr b. Mâlik b. Kıt'a) (108/726):** Tabiinin sikalarından, İbn Maîn, *"Sika"*, İbn Sa'd, *"Sika"* olduğunu açıklamışlardır.[426]
3- Hakem b. Nâfi' - Şuayb - Zührî - Ebû Seleme b. Abdurahman - Ebû Hureyre[427]   **Hakem b. Nâfi'(211/826, 222/836):** Ebû Hatim, "Sika, sadûk", İbn Ammâr, "Sika", İclî, *"Lâ be'se fihi"* olduğunu belirtmişlerdir.[428] **Şuayb b. Ebû Hamza (162/778):** Cevzecânî Ahmed b. Hanbel'den nakille, *"Sebt, sâlihu'l-hadis"*, İbn Maîn, İclî, Yakûb b. Şeybe, Ebû Hatim ve Nesâî, *"Sika"* olduğunu söylemişlerdir.[429]   **Ebû Seleme b. Abdurrahman (94/712, 104/722):** İbn Sa'd, *"Hadislerin çoğunda sika"*, Ebû Zür'a, *"Sika, imam"*, Ali b. Medînî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hatim, Yakûb b. Şeybe ve Ebû Davud, *"Babasından rivâyet ettiği hadislerde mürsel"*, Buhârî, *"Ömer"den munkatı"* şeklinde açıklamışlardır.[430]
4- Ali - Süfyân - Ebu'z-Zinâd - A'rec (Abdurahman b. Hürmüz) - Ebû Hureyre[431]

424 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 357-359.
425 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 336-337.
426 Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical*, VI, 515.
427 Buhârî, Menakıb (3608), II, 530.
428 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 470-471.
429 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 172-173.
430 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 531-532.
431 Buhârî, Cihat (69354), IV, 282.

Süfyân b. Uyeyne (198/813): H. 107'de doğdu. İclî, *"Sika, hadiste sebt"*, İbn Sa'd, *"Hadislerin çoğunda sebt, sika"*, Ebû Hatim, *"Sika, imam"*, İbn Hırâş, *"Sika, güvenilir, sebt"* olduğunu ifade etmişlerdir.[432]
5- Abdurrezzâk - Ma'mer - Ali b. Zeyd - Ebû Nadra - Ebû Saîd el-Hudrî[433] **Ali b. Zeyd (131/748):** İbn Sa'd, *"Zayıf, onunla delil getirilmez"*, Salih b. Ahmed babasından nakille, *"Leyse bi'l-kaviyy"*, İclî, *"Hadisi yazılır, lâ be'se fihi, leyse bi'l-kaviyy"*, Ebû Zür'a, *"Leyse bi'l-kaviyy"*, Ebû Hatim, *"Leyse bi'l-kaviyy, hadisi yazılır ama delil getirilmez"*, Nesâî, *"Zayıf"* olduğunu söylemişlerdir. Yakûb b. Şeybe'de *"Sika, sâlihu'l-hadis"* şeklinde açıklamıştır.[434]
6- Abdullah b. Muhammed - Abdurrezzâk - Ma'mer - Hemmâm (132/750) - Ebû Hureyre[435] **Abdullah b. Muhammed (227/841):** Ebû Hatim, *"Sadûk"*, Halîlî, *"Sika, muttefekun aleyh"* olduğunu söylemişlerdir.[436]

432 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 59-61.
433 Ahmed b. Hanbel, XVIII, 401.
434 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 162-164.
435 Buhârî, Menakıb (3609), II, 530.
436 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 422-423.

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

SAMER
KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER
KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER